

DE GOOD FOOD-STRATEGIE: “NAAR EEN DUURZAAM VOEDINGSSYSTEEM IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST”

EINDEVALUATIE

SAMENVATTING VAN DE VERWEZENLIJKINGEN EN PRESTATIES VAN
DE STRATEGIE

2016 - 2020

VOORWOORD

Toegang tot kwalitatieve voeding voor iedereen is een grote uitdaging voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, aangezien 1/3 van de bevolking leeft van een inkomen onder de armoedegrens. De toegang tot gezonde, lokale en kwaliteitsvolle voeding is evenzeer een kwestie van volksgezondheid en levenskwaliteit als van milieubehoud. In Brussel heeft ¼ van de milieu-impact van een huishouden te maken met het voedingsstelsel.

Toen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zich in 2015 bewust werd van deze uitdagingen, heeft het de Good Food-strategie ontwikkeld.

De Brusselse regering heeft de Good Food-strategie eind 2015 goedgekeurd op initiatief van de minister van Leefmilieu en Landbouw, voor een eerste programmaperiode van 2016 tot 2020 (zij het met bepaalde doelstellingen voor 2035)¹. Ze is sindsdien in de praktijk gebracht.

In 2018 werd de strategie zoals voorzien onderworpen aan een tussentijdse evaluatie. Op basis daarvan werden bepaalde doelstellingen en voorschriften wat bijgesteld en begin 2019 door de Brusselse regering goedgekeurd².

In 2019, na de verkiezingen, voorziet de nieuwe gewestelijke beleidsverklaring met name "(...) de Good Food Strategie na een evaluatie te versterken op basis van een gemeenschappelijke visie die samen met alle stakeholders van de sector, ook de openbare, wordt uitgewerkt".

Deze evalueerend van de strategie:

- vat de belangrijkste verwezenlijkingen van de strategie tussen 2016 en 2020 en de resultaten daarvan samen;
- integreert ook de belangrijkste resultaten van de prestatieonderzoek van de strategie³;
- gaat vergezeld van een bijlage 1 met een overzicht van de verwezenlijking van de vele voorschriften van de strategie en de mate waarin de doelstellingen zijn gehaald;
- gaat ook vergezeld van een bijlage 2 met een lijst van alle gesteunde projecten.

De evaluatie is verrijkt met input en advies van het participatieve stelsel, namelijk de participatieve raad van Good Food en de werkgroep 'evaluatie' eind 2020/begin 2021 / adviesraad van 26/1/2021.

Dit document bevat echter niet de eerste denkpistes noch de baseline-elementen voor de gezamenlijke ontwikkeling van de strategie: het is specifiek een evaluatiedocument.

¹ https://document.environnement.brussels/opac_css/electfile/Strat_GoodFood_NL

² https://leefmilieu.brussels/sites/default/files/user_files/goodfood_balans_halverwege_2016-2018.pdf

³ Prestatieonderzoek van de Good Food-strategie 2016-2020, COMASE, december 2020

1.	INLEIDING	5
1.1.	EEN AMBITIEUZE STRATEGIE	5
1.2.	TENUITVOERLEGGING VAN DE STRATEGIE	6
1.3.	EVALUATIEPROCES	7
1.4.	EEN GOED UITVOERINGSPERCENTAGE: ENKELE CIJFERS	8
1.5.	IMPACT VAN DE COVID-19-CRISIS: ENKELE EERSTE BEVINDINGEN (NIET-UITPUTTEND).....	9
2.	VERHOOGING VAN DE DUURZAME LOKALE VOEDSELPRODUCTIE	13
2.1.	DUURZAME PROFESSIONELE LANDBOUW	13
2.1.1.	<i>Beschikbare productielocaties</i>	<i>13</i>
2.1.2.	<i>Kapitaalverwerving</i>	<i>16</i>
2.1.3.	<i>Marktontwikkeling.....</i>	<i>18</i>
2.1.4.	<i>Kennisverwerving, knowhow en competenties.....</i>	<i>18</i>
2.1.5.	<i>Sterkte-zwakteanalyse van de actie rond professionele productie.....</i>	<i>24</i>
2.2.	ZELFPRODUCTIE	26
2.2.1.	<i>Toegang tot productiesites</i>	<i>26</i>
2.2.2.	<i>Toegang tot technische en financiële middelen.....</i>	<i>28</i>
2.2.3.	<i>Toegang tot knowhow en informatie</i>	<i>29</i>
2.2.4.	<i>Meer productie door burgers.....</i>	<i>30</i>
2.2.5.	<i>Diversificatie van de productie.....</i>	<i>31</i>
2.2.6.	<i>SWOT-analyse van niet-commerciële productie - zelfproductie</i>	<i>32</i>
3.	BEGELEIDING VAN DE HERLOKALISERING EN OVERGANG NAAR EEN DUURZAMER AANBOD VOOR IEDEREEN	34
3.1.	LOKALE VERWERKING ONDERSTEUNEN	34
3.2.	DISTRIBUTIE.....	37
3.2.1.	<i>Good Food in alle winkels</i>	<i>37</i>
3.2.2.	<i>Good Food voor iedereen.....</i>	<i>38</i>
3.2.3.	<i>Brussel bevoorraden met Good Food.....</i>	<i>39</i>
3.2.4.	<i>Terugwinning van onverkochte goederen en optimale logistiek</i>	<i>40</i>
3.2.5.	<i>De distributie van morgen.....</i>	<i>40</i>
3.3.	RESTAURANTS.....	41
3.3.1.	<i>Kantines, een essentiële sector in de overgang van het Brusselse voedingssysteem</i>	<i>41</i>
3.3.2.	<i>'All inclusive' programma voor Good Food-kantines</i>	<i>42</i>
3.3.3.	<i>Overheidskantines: voorbeeldig?.....</i>	<i>45</i>
3.3.4.	<i>SWOT-analyse van de Good Food-acties voor kantines</i>	<i>45</i>
3.3.5.	<i>Een Good Food-label voor restaurants</i>	<i>46</i>
3.3.6.	<i>Een bemoedigend proces van continue verbetering</i>	<i>47</i>
3.3.7.	<i>De Good Food-overgang wint terrein in de restaurantsector</i>	<i>48</i>
4.	BEGELEIDING VAN DE OVERGANG VAN DE VRAAG VOOR IEDEREEN	49
4.1.	NIEUWE EETGEWOONTEN IN HET DAGELIJKSE LEVEN	49
4.1.1.	<i>Een aanpak op basis van schakelfiguren</i>	<i>49</i>
4.1.2.	<i>Pedagogische hulpmiddelen voor de schakelfiguren en doelgroepen</i>	<i>50</i>
4.1.3.	<i>Een explosie van collectieve Good Food-burgerprojecten.....</i>	<i>51</i>
4.1.4.	<i>Focus op de belangrijkste aan te passen eetgewoonten</i>	<i>52</i>
4.1.5.	<i>Een overgang bij alle doelgroepen.....</i>	<i>53</i>
4.1.6.	<i>Conclusie</i>	<i>55</i>
4.2.	OP SCHOOL: GOOD FOOD OP HET MENU	55
4.2.1.	<i>Een pedagogische aanpak gekoppeld aan concrete projecten</i>	<i>56</i>
4.2.2.	<i>Schoolbeheer voor meer Good Food in de kantine, op de speelplaats</i>	<i>58</i>
4.2.3.	<i>Institutionele partnerschappen.....</i>	<i>60</i>

4.2.4.	<i>Conclusie</i>	60
5.	BEPERKING VAN VOEDSELVERSPIJLING	61
5.1.	PRIORITEIT: MINDER VERSPIJLING AAN DE BRON.....	61
5.2.	ONVERKOCHTE GOEDEREN TER ONDERSTEUNING VAN VOEDSELHULP EN LOKALE VERWERKING	63
6.	TRANSVERSALE AANPAK	64
6.1.	ONTWIKKELING VAN EEN DUURZAME, WENSELIJKE 'GOOD FOOD'-VOEDINGSCULTUUR.....	64
6.1.1.	<i>Informatie- en communicatiehulpmiddelen</i>	65
	<i>De Good Food-portaalsite</i>	65
	<i>Good Food-ambassadeurs (https://goodfood.brussels/nl/ambassadeurs)</i>	65
	<i>Het jaarlijkse evenement 'Good Food-ontmoetingen'</i>	65
	<i>Communicatiecampagnes</i>	66
	<i>Andere hulpmiddelen</i>	66
	<i>Hulpmiddelen voor de identificatie van Good Food</i>	67
	<i>Bekendheid van Good Food</i>	67
	<i>Actie ondernemen</i>	67
6.1.2.	<i>SWOT-analyse van de krachtlijn 'voedingscultuur'</i>	68
6.2.	NADENKEN OVER EN RUIMTE MAKEN VOOR DE VOEDINGSSYSTEMEN VAN MORGEN.....	70
6.2.1.	<i>Opleiding</i>	70
6.2.2.	<i>Projectoproepen</i>	73
6.2.3.	<i>Nieuwe werkgelegenheid</i>	75
7.	GOVERNANCE INZAKE DE TOEPASSING VAN DE STRATEGIE	77
7.1.	DE 'GOOD FOOD'-GEMEENSCHAP	77
7.2.	STURING EN MIDDELEN	77
7.3.	GEDEELDE GOVERNANCE EN COLLABORATIEF PROCES	80
7.4.	PARTNERS VOOR MEER GOOD FOOD	82
7.5.	TRANSVERSALE UITVOERING VAN DE STRATEGIE	84
7.6.	SWOT-ANALYSE VAN DE KRACHTLIJN 'GOVERNANCE' VAN DE STRATEGIE.....	86

1. INLEIDING

1.1. Een ambitieuze strategie

De Good Food-strategie 2016-2020 maakt deel uit van een systemische visie, die is onderverdeeld in 7 strategische krachtlijnen:

1. de lokale, duurzame **voedselproductie** opvoeren,
2. de herlokalisatie en de overgang naar een duurzaam **aanbod** voor iedereen begeleiden,
3. de overgang van de **vraag** voor iedereen begeleiden,
4. een duurzame, wenselijke "Good Food"-**voedingscultuur** ontwikkelen,
5. de **voedselverspilling** verminderen,
6. nadenken over de voedingssystemen van **morgen** en deze bevorderen,
7. zorgen voor **governance** inzake de toepassing van de strategie.

De strategie was erop gericht de overgang van het voedingssysteem te versnellen door de invoering van verschillende gewestelijke instrumenten: financiële steun via projectoproepen, labels, opleidingen, begeleiding, sensibilisering en verspreiding van informatie, ontwikkeling van pedagogische instrumenten enz. De strategie heeft ook de aanzet gegeven tot studies om een beter inzicht te krijgen in de situatie en om de hefboomen voor actie te definiëren. Ze heeft waar nodig de regelgeving aangepast om de overgang te bevorderen, voorbeeldprojecten te verspreiden en grond voor stadsproductie aan te kopen en te beheren. Ze heeft als het ware 'het mechanisme gesmeerd'.

1.2. Tenuitvoerlegging van de strategie

Sinds de lancering in januari 2016 wordt de Good Food-strategie geleid door Leefmilieu Brussel (LB) en Brussel Economie en Werkgelegenheid (BEW).

Binnen de GOB draag BEW bij tot de uitvoering van de Good Food-strategie voor de kwesties in verband met de professionele landbouw via een team dat zich toespitst op de strategie, binnen de cel Landbouw.

Bij Leefmilieu Brussel zorgen twee polen voor de uitvoering van de rest van de strategie:

- de algemene coördinatie van de Good Food-strategie en de uitvoering van de meeste acties (productie door burgers en gemengde productie buiten de groene ruimten, aanbod, vraag, innovatie, governance, communicatie) in de afdeling Duurzame Stad;
- de ontwikkeling van de acties in verband met voedselproductie (coördinatie, strategie en prospectie op het terrein, ontwikkeling en follow-up van inrichtingsprojecten, beheer van moestuinen (behalve de interventies door tuiniers) ...) in de gewestelijke groene ruimten, door de afdeling Groene ruimten; en de coördinatie van het EFRO-project BoerenBruxselPaysans, eveneens door de afdeling Groene Ruimten.

Naast de sturing ging het ook om de bevordering van de participatie, cohesie en gecoördineerde actie van de Brusselse spelers die betrokken zijn bij de follow-up en evaluatie van de strategie, om de participatieve dynamiek voor de opbouw van de strategie voort te zetten.

De structuur die hier aanvankelijk voor voorzien was, was de Adviesraad, die eind 2019 werd omgevormd tot de participatieve raad van Good Food, een structuur met een adviserende rol. De raad wordt aangevuld met thematische werkgroepen, waarvan er één is gewijd aan de evaluatie van de strategie en vele andere zich nu al buigen over wat met de evaluatieresultaten moet gebeuren.

Tijdens de uitvoering van de strategie hebben veel mensen blijk gegeven van een grote belangstelling voor het onderwerp, met de wens om acties te ontwikkelen, te sensibiliseren en zich in te zetten. Het is dankzij hen dat Good Food de afgelopen 5 jaar zoveel bijval heeft gekend. De strategie 'leeft' dankzij deze spelers op het terrein, die lokale initiatieven opstarten en bijdragen aan de evolutie van de gewestelijke ambities.

Zij maken de strategie concreet.

1.3. Evaluatieproces

Het evaluatieproces van de Good Food-strategie 2016-2020, dat in 2020 is opgezet, heeft tot doel op een collaboratieve manier lessen te trekken uit de ervaring met deze strategie en aanbevelingen te doen voor de verdere ontwikkeling ervan.

Omdat het moeilijk is om gegevens te verkrijgen en de strategie nog jong is, drong een pragmatische aanpak van de evaluatie zich op, op basis van gemakkelijk en herhaaldelijk te raadplegen gegevens. De huidige strategie omvat enkele doelstellingen die te complex zijn om te meten, die alleen tegen hoge kosten te meten zijn of waarvoor de gegevens van voor/na niet voldoende perspectief bieden (zie bijlage: tabel met opmerkingen/uitvoeringsniveau per doelstelling). De voorkeur ging uit naar een realistische evaluatie die nuttig is voor de toekomst, met kwalitatieve bevindingen wanneer de cijfers ontbreken. Wanneer er kwantitatieve gegevens worden gevraagd, moet dat met een vooraf vastgesteld doel zijn.

De gegevens die in het kader van deze evaluatie zijn verzameld, dienen ook als uitgangspunt voor de strategie 2.0 en moeten het mogelijk maken na te denken over beschikbare (of nog te ontwikkelen) indicatoren en gegevens die relevant en betrouwbaar zijn voor de vaststelling van SMART-doelstellingen voor de strategie 2.0. Dat was niet altijd mogelijk voor de strategie 2016-2020.

De gegevensverzameling in het kader van deze evaluatie omvatte:

- Bestaande gegevens verzamelen en analyseren
 - Evaluaties verzamelen van projecten die sinds 2016 zijn uitgevoerd, zien wat goed en minder goed werkte
 - Subsidies en overheidsopdrachten evalueren
 - Als prioriteit: de labels voor kantines (met focus op jongeren) en restaurants evalueren; focus op de toegankelijkheid van Good Food-voeding voor iedereen
 - De beschikbare gegevens inventariseren en verzamelen (sector, Brusselse productie, productie in de Brusselse rand, verwerking, distributie, afvalregister, budget van de huishoudens, nationale bank, studies en gegevens van partners, universitaire studies, onderzoekslaboratoria, ...)
- Nieuwe studies uitvoeren
 - Gewestelijk kwantitatief onderzoek bij het grote publiek (Good Food-barometer 2020): perceptie, kennis, gedrag; peiling 'post-covid resilience', luik over voeding
 - Studie over de prestaties van de strategie (zie details hieronder)
 - Enquête over de evolutie van de kantinesector (kwantiteit, kwaliteit, met en zonder label)

Er is binnen de participatieve raad een werkgroep evaluatie⁴ opgericht, om de evaluatie op te volgen. De participatieve raad volgt ook de werkzaamheden op.

Studie over de prestaties van de strategie

Studie over de prestaties van de strategie

LB en BEW hebben een externe studie over de *prestaties* van de strategie laten uitvoeren met een prospectieve dimensie, als aanvulling op de interne en thematische evaluaties. Het gaat er immers om een reeks aanbevelingen te doen, in overeenstemming met de ambities van massale verspreiding en ommekeer van het Brusselse voedingsstelsel.

⁴ [Advies van de WG evaluatie over de methodologie](#)

Deze prestatie-evaluatie richtte zich meer specifiek op bepaalde krachtlijnen, namelijk: professionele stadslandbouw, niet-commerciële productie – eigen productie door de burger, kantines, voedingscultuur, governance. Ze omvatte ook een transversale analyse.

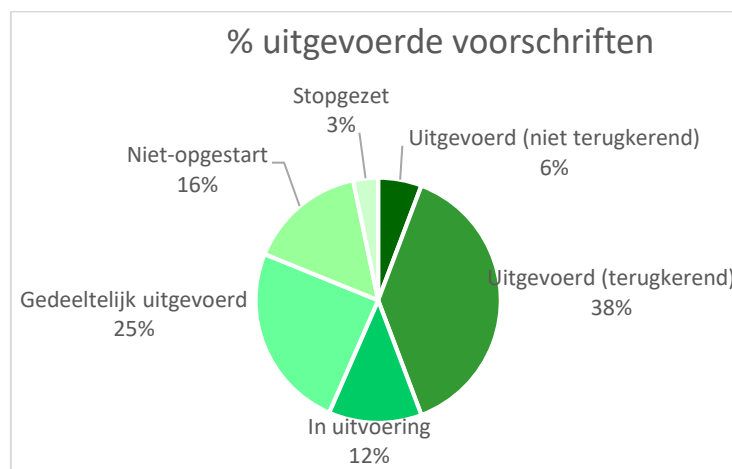
Voor elk hoofdstuk werd de volgende conceptuele benadering gehanteerd, wat het standaardschema is voor de evaluatie van het overheidsbeleid: er wordt een analyse gemaakt van de evaluatiecriteria, namelijk *relevantie*, *coherentie*, *efficiëntie*, *doeltreffendheid* en *duurzaamheid* (dit laatste criterium moet hier worden geïnterpreteerd als de duurzaamheid van de impact van de strategie, het vermogen om de effecten ervan te bestendigen). Vervolgens worden die analyses gepresenteerd in de vorm van SWOT-analyses, die zijn opgenomen in dit document⁵.

De studie analyseert ook grondig de relevantie van veel doelstellingen, buigt zich over de drempels voor vooruitgang enz. Die elementen zijn vooral nuttig om voor het vervolg van de strategie relevantere en beter meetbare doelstellingen en indicatoren te ontwikkelen.

1.4. Een goed uitvoeringspercentage: enkele cijfers

De mate van uitvoering van de voorschriften van de strategie

De strategie begon met 110 voorschriften. Daar werden er 9 aan toegevoegd tijdens de tussentijdse evaluatie begin 2019. Voor vele daarvan was er nog niet voldoende tijd of middelen om ermee aan de slag te gaan. Voor de rest is de uitvoering goed gevorderd: van de 119 voorschriften is 81% uitgevoerd (terugkerend, niet-terugkerend) of opgestart (in uitvoering, gedeeltelijk uitgevoerd).⁶

De tabel in bijlage I geeft het uitvoeringsniveau per voorschrift weer, evenals de mate waarin de doelstellingen zijn gehaald.

Ter herinnering: hoewel de strategie een eerste programmaperiode had van 2016 tot 2020, werden enkele doelstellingen vastgesteld voor 2035.

⁵ Prestatiestudie van de Good Food-strategie, COMASE, december 2020

⁶ zie bijlage I

Enkele belangrijke cijfers (details en bronnen: zie betreffende krachtlijnen)

Enkele milieueffecten

- Dalende voedselverspilling: de voedselverspilling van de huishoudens is tussen 2016 en 2019 gedaald van 25,4 kg/inwoner/jaar tot 19 kg/inwoner/jaar (dat is -25%). De voedselverspilling in kantines met label is met gemiddeld 29% gedaald.
- Producten uit de biologische landbouw in de lift: de biologische spelers zagen hun omzet in België sinds 2015 met 40% stijgen (de cijfers voor Brussel zijn niet beschikbaar). In het Brussels Gewest is ook het aantal gecertificeerde bio-spelers gestegen (+36%), van 205 in 2015 naar 327 in 2020, alle sectoren samen.
- Dalende vleesconsumptie: tussen 2014 en 2018 is het budget voor vlees van de huishoudens gedaald van 21,3% naar 18% van het voedingsbudget; het percentage omnivoren is gedaald van 78% (2016) naar 57% (2020). Dat is een daling van 21%.

Enkele effecten op de gezondheid en de maatschappij

- 10 van de 11 Brusselse sociale kruideniers bieden verse groenten en fruit aan.
- De Brusselaars besteedden in 2012 16,74% van hun totale voedingsbudget aan groenten en fruit. Dat percentage steeg naar 19,1% in 2014 en naar 20,1% in 2016, d.w.z. een stijging van 3,36%.
- In 2020 noemde 61% van de Brusselaars het criterium 'gezondheid' zeer belangrijk voor de voedselconsumptie; 28% noemde het criterium 'goedkoop' zeer belangrijk. Maar de voornaamste hindernis voor het kopen van duurzame voeding is wel degelijk de prijs.

Enkele economische effecten

- Tussen 2015 en 2020 is het aantal stadslandbouwprojecten sterk toegenomen, van 16 naar 42.
- De strategie heeft het mogelijk gemaakt om rechtstreeks een aantal banen te creëren via de ondersteunde projecten en de aangeboden opleidingen: in 5 jaar tijd zijn meer dan 260 banen gecreëerd in de productie, verwerking, horeca, begeleiding, ...

1.5. Impact van de COVID-19-crisis: enkele eerste bevindingen⁷ (niet-uitputtend)

Aangezien de strategie de periode 2016-2020 betrof, maken het jaar 2020 en de toen getrokken lessen integraal deel uit van de evaluatie van de strategie.

Daarom werd bijzondere aandacht besteed aan de eerste effecten van de COVID-19-crisis op verschillende aspecten van de uitvoering van de strategie en op het reactievermogen ervan.

WAARSCHUWING: deze eerste peiling bij enkele betrokkenen volstaat niet om alle effecten vast te stellen (vele zullen pas de komende maanden zichtbaar worden) of te weten hoelang ze gaan aanhouden. Wel kunnen we er enkele kansen en aandachtspunten voor de follow-up van de strategie uithalen, die we later zullen moeten bevestigen/aanvullen.

Professionele sectoren in het algemeen

⁷ De kwalitatieve elementen van deze stand van zaken zijn grotendeels gebaseerd op de feedback van de leden van de participatieve raad van Good Food in juni 2020, d.w.z. na de eerste lockdown.

Hoewel het voedingssysteem als geheel niet zo veel te lijden heeft gehad als andere sectoren en er geen verstoring van de bevoorrading is geweest, zijn de subsectoren met zeer uiteenlopende realiteiten geconfronteerd.

De overheid heeft noodmaatregelen getroffen voor de crisis (premies enz.) en heeft ook gewerkt aan stimulerende maatregelen en vervolgens aan herbestemmingsmaatregelen. Ze heeft de bedrijven ook ingelicht over de beschikbare steun.

BECI heeft tussen half maart en begin juni een wekelijkse enquête gehouden onder zijn leden⁸. Die enquête was bedoeld voor alle leden uit alle sectoren. Een greep uit de antwoorden van de voedingssector:

- Horeca: 70% van de antwoorden uit de sector
100% kent een daling van de omzet (met gemiddeld 75%)
- Landbouw- en voedingssector: 15% van de antwoorden uit de sector
90% kent een daling van de omzet (met gemiddeld 65%)
- Verkoop van voedingsmiddelen: 11% van de antwoorden uit de sector
70% kent een daling van de omzet (met gemiddeld 55%)
- Landbouw en visserij: 4% van de antwoorden uit de sector
90% kent een daling van de omzet (met gemiddeld 50%)

Er is resilience coaching aangeboden aan de bedrijven (o.a. in de voedingssector) om de crisis te zien als een kans om opnieuw na te denken over de economische modellen en meer rekening te houden met duurzaamheid.

Volgens Fevia (750 leden, waarvan 30 in Brussel) heeft de crisis de sector zwaar getroffen (voedingsdiensten, sluiting van de horeca, stopzetting van de export, afname van het toerisme). Er is een gemiddelde omzetsdaling van 30% (maar dit kan gaan tot 70%, afhankelijk van de sector of het distributiekanaal).

Volgens het Rabad, dat een enquête heeft gehouden onder zijn leden, verschilt de realiteit sterk van het ene lid tot het andere. Leden die konden blijven verkopen, hadden veel te kampen met stress (toe te passen maatregelen, minder personeel door ziekte, ...). Leden die moesten stoppen, concentreerden zich op nieuwe projecten (nieuwe producten...).

Ook de sectoren van de permanente opleiding/sensibilisering zijn zeer zwaar getroffen en hebben zichzelf opnieuw moeten uitvinden, net als anderen: moeilijkheid om activiteiten rond vorming en onderwijs over voeding verder te zetten (met name kookworkshops) terwijl er, paradoxaal genoeg, juist meer aandacht was voor duurzame voeding.

⁸ Cijfers over een omzetperiode van 3 maanden; geven niet de situatie over de gehele crisisperiode weer

Productiesector

In 2020 heeft BEW een peiling gedaan onder de stadslandbouwers over de impact van COVID-19 op hun activiteiten. Hieruit bleek dat niet alle landbouwers op dezelfde manier zijn getroffen.

Sommige tuinbouwers in de korte keten hadden door de crisis meer werk, met name door de verkoop van fruit- en groentemanden of directe verkoop op de boerderij. Anderen, die aan de horeca of massadistributie leveren, of verkopen op versmarkten, hebben deze kanalen verloren en hebben aanzienlijke verliezen geleden, vooral in het begin van de crisis.

Tijdens de COVID-periode heeft BEW een specifieke steunpremie ingevoerd voor landbouwers die inkomensverlies hebben geleden. Van de 30 tot 40 bij de administratie gekende spelers hebben er 13 de premie van 3.000 euro aangevraagd.

Het model van de 'landbouwproducenten' dat met name wordt gevolgd door de tuinbouwers in het landbouwtestgebied, is robuust en resistent gebleken (snelle reactie/flexibiliteit). De troeven zijn transparantie en kwaliteitsvolle producten. Tijdens de crisis nam de vraag naar lokale producten toe. De sector heeft echter met grote onzekerheid te maken en, hoewel de producten in deze periode werden verkocht, is het uurloon voor de producent niet gestegen omdat de reorganisatie tijdrovend was. De reorganisatie heeft tot meer werk geleid en heeft veel aanpassing gevraagd. Er was een tekort aan arbeidskrachten door de lockdown (stagiars, seizoenarbeiders) en sommige producenten zijn in quarantaine moeten gaan. De onzekerheid over de ontwikkeling van de situatie (met name het consumentengedrag) maakt het moeilijk om te anticiperen.

Er is een beroep gedaan op projecten zoals SAGAL om het overtollige aanbod als gevolg van de sluiting van de horeca en de markten op te vangen.

De sector heeft steun nodig om het hoofd te bieden aan een nieuwe crisis, om de gestegen vraag op te vangen en zich aan te passen aan de nieuwe distributiemethoden. Er blijkt behoefte te zijn aan een instrument om consumenten en producenten met elkaar in contact te brengen.

HoReCa

De sluiting van de horeca tijdens de twee lockdowns heeft een enorme impact gehad, waarvan de volledige omvang nog niet bekend is, maar die in ieder geval tot veel faillissementen zal leiden.

In verband met de Good Food-strategie zien we de impact op het Good Food-restaurantlabel. 90 etablissementen hebben sinds 2018 de eerste labels gekregen, waarvan er ondertussen 12 moesten sluiten: meer dan de helft van die sluitingen is opgetekend sinds maart 2020 en houdt dus verband met de gezondheids crisis.

Een andere impact op lange termijn, zowel voor restaurants als voor kantines, betreft de structurele toename van telewerken: wat zal de impact zijn op kantines en cateringsystemen?

Ook bedrijven zullen hun gedrag veranderen. Het is waarschijnlijk dat de bedrijfskantines op de lange termijn in aantal en omvang zullen afnemen als gevolg van de toename van het telewerken. We zien nu al dat grote structuren, zoals de Europese Commissie, hun openbare cateringcontracten herzien. Hotels zullen ook sterk worden beïnvloed door veranderingen in werkgewoonten, zelfs wanneer de economie zich herstelt, zullen er zeker minder conferenties, colloquia en handelsbeurzen zijn dan vóór de crisis. Dit zal een aanzienlijke invloed hebben op hun omzet.

Gedrag van de huishoudens en toegang tot voedsel

Wat de huishoudens betreft, heeft de crisis verschillende gevolgen gehad.

In de eerste plaats heeft de crisis de kwetsbaarheid van het voedselhulpsysteem aan het licht gebracht. De vraag naar voedselhulp is tijdens de crisis enorm toegenomen. Er is een gratis telefoonnummer geactiveerd. Die toename wordt in alle gemeenten van Brussel waargenomen.

De grote netwerken die actief zijn in de voedselhulp (voedselbanken, Rode Kruis...) schatten dat de vraag naar voedselhulp in het **hele land** ongeveer met 15 tot 20% is gestegen sinds het begin van de COVID-19-epidemie. De toename is het sterkst in de grote steden⁹ (oktober 2020).

De diensten hebben regelingen moeten treffen voor de distributie van extra voedselpakketten. Ze moesten in de eerste plaats voldoen aan de primaire behoeften van huishoudens in moeilijkheden; duurzaamheidscriteria zijn daarbij van ondergeschikt belang. In de straten stonden wachtrijen om pakketten af te halen, wat voor de getroffen een pijnlijke ervaring is. Er zijn discretere alternatieven met betere producten nodig om te voorkomen dat deze bevolkingsgroep wordt gemarginaliseerd. Minder stigmatiserende alternatieven zagen het licht (zoals voedselcheques). Een van de positieve gevolgen van de crisis is de versoepeling van de criteria voor toegang tot voedselhulp.

Een de negatieve gevolgen van de crisis is dat meer huishoudens moeilijkheden hebben en met armoede te maken krijgen. De koopkracht van veel huishoudens is gedaald, wat op lange termijn gevolgen zal hebben, zoals een kleiner voedingsbudget en moeizamere toegang tot duurzame voeding.

De crisis lijkt ook te hebben geleid tot meer reflectie bij de consument in het algemeen (tempo, aankoopvolume, verband met de gezondheid enz.) Consumenten zijn bewuster.

Tijdens de eerste lockdown was er ook een omschakeling naar voorverpakte artikelen en belangstelling voor e-commerce, zoals maaltijdboxen. Bovendien is telewerken nu gebruikelijker en dat zal waarschijnlijk zo blijven. Dit roept vragen op over het voedingsbeheer thuis.

Het is ook interessant om de impact van de gezondheids crisis op het gedrag van de huishoudens te analyseren. In opdracht van de regering werd in september 2020¹⁰ een enquête gehouden onder de Brusselse bevolking, *Let's Prepare Brussels*. Daaruit blijkt het volgende:

- De inwoners van Brussel hebben zelf meer maaltijden thuis gekookt (dit is het gedrag in verband met voeding dat het meest is beïnvloed door de lockdown: gemiddeld 54% van de bevolking en zelfs 60% van de jongeren (15-24 jaar)).
- De aankoop van biologische en lokale voeding is enigszins gestegen dankzij de crisis: respectievelijk 26% en 32% van de mensen zeggen dat de lockdown hun koopgedrag in dit opzicht heeft beïnvloed en dat ze hun gedrag hebben aangepast. 39% van de bevolking is van plan om in de toekomst biologische producten te blijven kopen (ongeacht of ze dat al deden vóór de crisis). Voor de lokale producten is dat 45%.
- De lockdown heeft 20% van de respondenten ertoe gebracht meer zelf te gaan produceren (ongeacht of ze dat voorheen al deden), en 19% geeft aan van plan te zijn deze gewoonte in de toekomst te handhaven. Een van de hindernissen voor de ontwikkeling van de zelfproductie is namelijk het gebrek aan tijd. Aangezien de COVID-crisis de Brusselaars heeft gedwongen thuis te blijven, lijkt dit een mooie kans om de zelfproductie aanzienlijk te verhogen.

⁹ Federatie van de Bicommunautaire Maatschappelijke Diensten

¹⁰ [Studie over de meningen en het gedrag van de Brusselaars voor de veerkracht van hun stad in het kader van de gezondheids crisis van COVID-19](#), Dedicated, September 2020

- Gemiddeld heeft slechts 19% van de bevolking zijn winkel- of voedingsgewoonten niet veranderd (10% van de 15-24-jarigen en 29% van de 65-plussers).
- De beweegredenen voor gedragsverandering zijn divers. Sommige gedragingen lijken vooral te zijn veroorzaakt door een moeizame toegang tot bepaalde distributienetwerken.

Dit moet in de loop van de tijd nog worden gecontroleerd.

2. VERHOOGING VAN DE DUURZAME LOKALE VOEDSELPRODUCTIE

2.1. Duurzame professionele landbouw

In 2015 waren er 16 stedelijke landbouwproducenten die een oppervlakte van ongeveer 5 ha (waarvan 0,1 ha niet-grondgebonden) bewerkten. In 2020 tellen we er een veertigtal. Ze bewerken een oppervlakte van zowat 20 ha (waarvan 0,6 ha niet-grondgebonden). In 2018¹¹ werkten er nagenoeg 65 VTE's in de sector; hun aantal was in 2020 tot ongeveer 80 VTE's gestegen. De interesse voor teelt- en natuurberoepen neemt toe en vernieuwende projecten tieren welig: producentencoöperaties, aan de beperkingen van de stad aangepaste productiewijze (niet-grondgebonden teelt, verticale en daklandbouw) enzovoort. Onder het veertigtal stadslandbouwers die in 2020 in Brussel gevestigd zijn, tellen we 27 groentekwekers in volle grond (waaronder de landbouwers die op de testterreinen van het BoerenBruxselPaysan-project actief zijn), 2 theeplanters, 2 schapenfokkerijen, 6 niet-grondgebonden kweekprojecten met grote meerwaarde (dwerggroenten, paddenstoelen), 4 niet-grondgebonden warmoeziers, 1 zelfplukproject rond kleinfruit en 1 hopveld. Niet zelden multifunctionele projecten, die ook diensten leveren inzake educatie, gezondheid, sociale banden, cultuur, erfgoed en het leefmilieu.

Om deze ontwikkeling van stadslandbouw in Brussel aan te moedigen en te steunen heeft Good Food gewerkt aan het ontsluiten van de voornaamste zaken die noodzakelijk zijn voor de verankering van de activiteiten van de producenten, namelijk: beschikbare productielocaties, kapitaalverwerving, marktontwikkeling alsook kennisverwerving en knowhow.

2.1.1. Beschikbare productielocaties

Duurzame toegang tot aangepaste en beveiligde locaties voor niet-grondgebonden productie of productie in volle grond vormt een eerste moeilijkheid voor de bloei van stadslandbouwprojecten. Er is een studie verricht en er zijn werkgroepen samengekomen om te werken aan een **juridisch en stedenbouwkundig actieplan met het oog op duurzame stadslandbouw in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest**. In mei 2020 werd de laatste hand gelegd aan het actieplan. Het stelt krachtlijnen voor met het oog op de wijziging van vier instrumenten die de locatie, het behoud en de ontwikkeling van stadslandbouw beïnvloeden: het Gewestelijk Bestemmingsplan (GBP), het systeem van het voorkeurecht, het systeem van de stedenbouwkundige lasten (in hoofdzaak voor de ontwikkeling van stadslandbouw via burgerinitiatieven) en de pachtwet. De bevoegde besturen zullen deze instrumenten aanpassen. Tegen de achtergrond van Good Food zullen BEW en LB deze zaken opvolgen. Het actieplan en de samenvatting ervan kan u [hier](#) inkijken.

¹¹Studie "Beoordeling van de professionele primaire landbouwproductie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest", Agroecology lab, Université Libre de Bruxelles, 2018.

Uit gesprekken¹² met perspective.brussels, urban.brussels en citydev.brussels is gebleken dat **stadslandbouw meer en meer een thema wordt bij de overheid maar ook in de privésector**, dankzij de¹³ aangeboden begeleiding en sensibilisering door de Facilitator voor Stadslandbouw (zie hieronder, het onderdeel over kennisverwerving en knowhow) alsook de inzet van deze besturen in de werkgroepen rond een juridisch en stedenbouwkundig actieplan voor duurzame stadslandbouw. De plaats die projecten daadwerkelijk aan de professionele stadslandbouw toebedelen, ligt echter minder voor de hand. De bevroegde overheden staan er wel bij stil of hun beleid geen rekening moet houden met stadslandbouwprojecten, maar uiteindelijk moeten er wel afhankelijk van elke specifieke situatie keuzes worden gemaakt tussen uiteenlopende gewestelijke behoeften zoals sociale woningen, groene ruimte of recreatieoorden. De overheden zijn wel degelijk vertrouwd met de doelstellingen en de ambitie van Good Food, maar landbouw zal dus niet altijd de nodige aandacht en een stek krijgen. De privésector wijst op het ingewikkelde onderhoud op lange termijn van deze ruimte.

Voor de uitbreiding van stadslandbouw heeft het Gewest een **stuk grond** van om en bij een halve hectare verworven in Vogelenzang te Anderlecht. Wat er van deze site moet worden, zal worden beslist samen met het lot van verschillende landbouwgronden in de omgeving.

De vzw Terre-en-vue wordt door het Gewest gesubsidieerd maar ook door het EFRO-project BoerenBruxselPaysan (BBP), tegen de achtergrond van zijn opdracht in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en om in de Brusselse rand akkers te vinden voor duurzame professionele projecten rond agro-ecologie, en dit op te volgen. Tegen deze achtergrond werd in 2016 een studie¹⁴ uitgevoerd met het oog op "de invoering van een geografisch informatiesysteem voor landbouwgronden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest" waarbij voor een eerste keer het potentieel aan landbouwgronden in het BHG [in kaart werd gebracht](#). Te velde afgetoetst in 2017 levert dit de volgende cijfers op: in het meest voorzichtige scenario is 160 ha bruikbaar, in het meest optimistische 277 ha (onbebouwde terreinen bestaande uit naast elkaar liggende percelen van ten minste 1/2 hectare, die nog niet voor landbouwdoeleinden zijn gebruikt). Tussen 2017 en 2020 werden **in Brussel gronden ontsloten voor stadslandbouw** dankzij het inventariseren van de meest interessante, mogelijk daartoe bruikbare terreinen, de analyse van deze gronden en de talrijke contacten met de eigenaars:

- In 2020 is 3,9 hectare gevonden voor professionele stadslandbouwers in Brussel (Terre-en-vue heeft er rechten op verworven via aankoop of huurovereenkomst); in de Rand werd de hand gelegd op 21,6 ha (als huurder heeft Terre-en-vue er rechten op verworven). De terbeschikkingstelling van deze percelen wordt georganiseerd door middel van oproepen tot kandidatuurstelling en een selectie op basis van een reeks [criteria](#) die worden vastgesteld door TEV, die vervolgens overeenkomsten sluit met de geselecteerde landbouwers die een agro-ecologische landbouwpraktijk wensen toe te passen;
- Het agrarische testveld van het BBP-project en het Ketelveld zijn goed voor bijna 4 ha.

¹² Studie over de impact van de Good Food-strategie, COMASE, december 2020.

¹³ De Facilitator voor Stadslandbouw begeleidt hoofdzakelijk op het vlak van ruimtelijke ordening en de daarvoor bevoegde overheden.

¹⁴ "Invoering van een geografisch informatiesysteem voor landbouwgronden in het BHG" 2016-2018 - vzw Terre-en-vue.

In 2019 werd bij LB een dienst stadslandbouw opgericht om stadslandbouwinitiatieven aan grond te helpen, in hoofdzaak door **gronden in overheidsbezit te ontsluiten en ze aan landbouwers ter beschikking te stellen**. Deze dienst kreeg de opdracht lokale voedingsprojecten uit de grond te stampen en daarbij oog te hebben voor de talrijke diensten die de landbouw de stad kan bewijzen: biodiversiteit, behoud van open ruimte en waterdoorlatende ondergrond, waterbeheer en luchtkwaliteit, educatieve en sociale rol, opwaardering van afvalstoffen afkomstig uit het stedelijke metabolisme, ... Dit maakt van stadslandbouw een sleutelspeler voor een veerkrachtig Gewest in de brede betekenis van het woord. In 2020 lopen er aantal professionele projecten (of worden ze bestudeerd) waarvoor LB gewestelijk grondbezit inzet: Zavelenberg, Prairie Rouge Gorge, Meylenmeersch, Vogelzang, Kauwberg, Colombophile. Andere mogelijke kansen op basis van het gewestelijke grondbezit kunnen worden geboden door richtplannen van aanleg (RPA's) en stadsvernieuwingscontracten (SVC's), waarvoor de Brusselse Hoofdstedelijke Regering aan het stuur zit.

In het kader van het project Feder BoerenBruxselPaysans (BBP) is een **landbouwtestgebied** ingericht. Het biedt nieuwe landbouwers (vaak landbouwers die geen landbouwachtergrond hebben) voor een periode van 3 jaar grond, productiemiddelen en steun om hen levensvatbaarheid te maken om een geleidelijke start van hun economische activiteit te bevorderen. Het agrarische testgebied beslaat 3,3 ha, waarvan 2,95 wordt aangegeven bij het GLB.

Niettegenstaande gronden ter beschikking zijn gesteld en er begeleiding wordt gegeven (zie hierboven), blijft de toegang tot grond een belangrijke hinderpaal als gevolg van de geringe beschikbaarheid van grond en de daarmee gepaard gaande grondspeculatie, zo blijkt uit een bevraging van Brusselse boeren en contacten met begeleiders (TEV, BBP, de Facilitator voor Stadslandbouw)¹⁵. 54% van de ondervraagde landbouwers heeft immers problemen ondervonden in hun zoektocht naar grond. Volgens 71% van de deelnemers hebben de initiatieven in het kader van Good Food dit probleem (nog) niet opgelost. Om deze situatie recht te trekken, is er nagedacht over hoe er een begin kan worden gemaakt met een daadwerkelijk **landbouwgrondbeleid** van het Gewest. Het Gewest moet een duidelijke stelling innemen over de plaats die het op zijn grondgebied aan stadslandbouw (in volle grond en niet-grondgebonden) wenst toe te kennen, en moet daartoe de nodige instrumenten (o.a. een observatorium van landbouwgrond in volle grond zowel als bovengronds) en regelgeving (bijvoorbeeld herziening van de erfpacht) ontwikkelen. Om te bepalen welke stappen daartoe prioritair zijn, werden de uitdagingen op het vlak van beschikbaarheid van landbouwgrond opgelijst. Deze lijst zal het onderwerp zijn van besprekingen die zullen plaatsvinden in het kader van de co-constructie van de Good Food 2.0 Strategie.

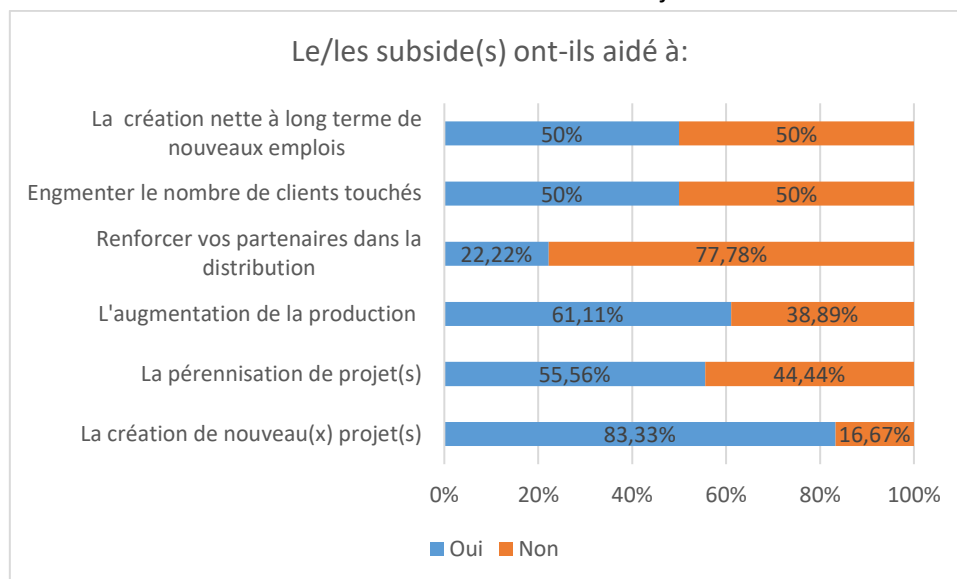
¹⁵ Studie over de impact van de Good Food-strategie, COMASE, december 2020.

2.1.2. Kapitaalverwerving

Financiële steun bieden aan de opstart van projecten voor landbouwproductie is een andere doelstelling van Good Food. Sinds de start van Good Food heeft het landbouwteam van Brussel Economie en Werkgelegenheid ten behoeve van de professionals van de Brusselse stadslandbouw vijf **projectoproepen** uitgeschreven. Per project wordt jaarlijks ten hoogste 25.000 euro toegekend. Alles samen zijn er 78 projecten gesubsidieerd voor een totaalbedrag van ongeveer 1.140.000 euro. Sinds 2018 gaat de aandacht prioritair uit naar initiatieven inzake de korte keten en naar projecten om het Brussels Hoofdstedelijk Gewest veerkrachtiger te maken via zelfvoorziening in voedsel, investering van werkgelegenheid, ...

Van de projectindieners tussen 2016 en 2020 hebben er 38 geen tweede keer een subsidie aangevraagd. 16 actoren hebben twee keer een subsidie aangevraagd en 4 drie keer. 14 actoren ontvingen tweemaal subsidies, 5 driemaal. Uit de spreiding van de subsidieaanvragen kunnen we afleiden dat financiële steun in de meeste gevallen nodig is voor de opstart van het project, en dat dit vervolgens gaandeweg minder noodzakelijk wordt.

Een enquête¹⁶ bij de Brusselse stadslandbouwers¹⁷ toont aan dat de helft van de bevroegden meent dat de na de projectoproepen verleende subsidies mee voor nieuwe, duurzame jobs hebben gezorgd. Meer dan 83% meent dat ze dankzij de subsidies hun stadslandbouwproject hebben kunnen opstarten en bijna 56% verklaart dat hun activiteiten daardoor verankerd zijn.

Impact van de subsidies – COMASE-enquête – December 2020

Nog altijd volgens deze enquête is 77% van de bevroegde landbouwers tevreden met de financiering - ten hoogste 25.000 euro - die tegen de achtergrond van een projectoproep beschikbaar is. 75% geeft aan dat deze financiële steun via een projectoproep hun behoeften vervult.

¹⁶ Studie over de impact van de Good Food-strategie, COMASE, december 2020.

¹⁷ 27, door het bestuur opgelijste projectdragers hebben de vragenlijst ontvangen. Het betreft de landbouwers van wie het bestuur over contactgegevens beschikte (op alles samen 43 projecten). 18 hebben geantwoord, een meer dan bevredigende participatiegraad van 67% dus. Het betreft 5 niet-grondgebonden projecten en 13 initiatieven in volle grond.

Begin 2019 werd **preactiviteitsteun**¹⁸ - vergelijkbaar met de gelijknamige bedrijfssteun in het kader van economische ontwikkeling - voor projectindieners mogelijk gemaakt. Tegen deze achtergrond worden voortaan ook subsidies toegekend aan ondernemers (projectindieners), waarmee ze begeleiding kunnen inhuren voor het bedenken en uitwerken van een economisch rendabel project, en om snel de gulden middenweg te vinden tussen hun verwachtingen en de praktijk.

Via een voorontwerp van ordonnantie voor steun aan landbouw in het BHG werden stappen gezet naar **een vaste en duidelijke regelgeving voor economische steun die verder reikt dan facultatieve subsidies**. Deze organieke ordonnantie zal een aanvulling vormen op de bestaande en toekomstige projectoproepen en de mogelijkheid bieden op ieder moment van het jaar steun te ontvangen van het Gewest, via een snellere en eenvoudiger procedure dan in het systeem dat voor projectoproepen geldt, zonder te moeten ingaan op een specifiek thema. Het voorontwerp van ordonnantie moet nog worden aangepast om sterkere milieuaccenten te leggen. Op de ordonnantie moeten dan ook nog een reeks uitvoeringsbesluiten volgen, die nadere regels voor de specifieke steunmaatregelen zullen bepalen. Voor deze milieuoverwegingen en het opstellen van de besluiten zullen in 2021 workshops worden georganiseerd met de actoren, om samen na te denken over de inhoud en de vorm van al deze steunmaatregelen (dit liep vertraging op door de COVID-crisis).

Om de Brusselse projectindieners en professionele stadslandbouwers **door de beschikbare, diverse Brusselse overheidssteun** (financiering en consultancy/begeleiding) te gidsen is in 2019 een studie in het Frans gepubliceerd, "Les aides publiques disponibles pour les porteurs de projets en agriculture urbaine professionnelle à Bruxelles". Deze studie gaat vooral dieper in op gewestelijke steun en moet in de toekomst met steunmaatregelen van andere instanties worden aangevuld.

Er wordt nagedacht over een aantal zaken en sinds eind 2020 loopt er een studie om de situatie in Brussel uit te klaren wat Europese steun op basis van het **GLB** betreft. Welke GLB-hefbomen zijn echt zinvol voor de ontwikkeling van een Brussels landbouwbeleid? Op basis van een kosten-batenanalyse moeten verschillende mogelijke oplossingen worden afgewogen. Wat zou het beste beleid zijn inzake financiering van de Brusselse landbouwsector en inzake de overstap naar agro-ecologie?

De Brusselse stadslandbouwers zijn samengekomen om via het opstellen van een eisenbundel de erkenning te bepleiten van een **multifunctionele stadslandbouw** (de meerwaarde van deze activiteiten voor de samenleving), alsook van een daartoe bestemde vaste financiering via een enkel kanaal. Als reactie hebben het Lagumproject (participatief actieonderzoek) en een werkgroep van de participatieraad van Good Food zich op dit thema toegelegd om de volgende zaken voor de Brusselse stadslandbouw te bepalen: de steunbehoefte van landbouwers (financieel, begeleiding, administratief, ...) in verband met hun functies; de gebreken blootleggen en verbeteringen en tools voorstellen.

In 2020 werd bij de stadslandbouwers gepeild naar de COVID-19-impact op hun activiteiten. Er werd nieuwe steun gegeven ter schadevergoeding van landbouwers met inkomensverlies. Er zijn 13 **COVID-19-landbouwpremies** van 3.000 euro toegekend. Een enkele aanvraag werd geweigerd.

¹⁸ [Premie om ideeën te ontwikkelen voor het opstarten van een bedrijf, Premie om een bedrijfsproject te onderbouwen](#)

2.1.3. Marktontwikkeling¹⁹

Good Food ondersteunt het netwerk van de GASAP's financieel. Het netwerk coördineert zo'n 70 **GASAP's** die hun aankopen rechtstreeks bij lokale producenten doen. 13 Brusselse producenten nemen deel aan dit netwerk, waaronder 5 primaire producenten.

Er wordt nagedacht over logistieke hubs, vooral in de werkgroepen van de participatieraad, met het oog op een betere afzet in Brussel voor de producten van de stadslandbouwers uit het Brusselse en de rand.

In 2018 was Good Food bijvoorbeeld present op de Foire de Libramont om er **producenten en het brede publiek te ontmoeten en de Brusselse stadslandbouw aan te prijzen**. Vijf Brusselse producenten (Champignon de Bruxelles, ECLO, Ferme Nos Pilifs, Urban Harvest en BIGH) hebben er de Brusselse stadslandbouw voorgesteld.

Om de doelstelling te behalen - 30% van de door de Brusselaars gegeten groenten en fruit moet uit de lokale productie komen - moet "grensverleggend" worden samengewerkt opdat 1.600 ha bruikbare en bewerkbare grond een voedingsbodem zou worden ten behoeve van het BHG. De laatste jaren is er samengewerkt, werd er deelgenomen aan intergewestelijke projecten en waren er projecten van het Gewest met uitwerking tot in de andere gewesten. Een greep eruit: deelname van BEW aan twee vaste²⁰ werkgroepen tussen de drie gewestelijke besturen en tussen deze drie en de federale overheid; deelname aan het Brussel Lust-project van het Steunpunt Korte Keten; projectsubsidies aan BruFerme en Linked Farm.

2.1.4. Kennisverwerving, knowhow en competenties

De dienst "**Facilitator voor Stadslandbouw**", die sinds 2018 operationeel is, biedt gratis ondersteuning voor de ontwikkeling van verschillende vormen van stadslandbouwprojecten. Deze facilitator ondersteunt professionele landbouwprojecten maar ook zelfvoorzienende projecten. Samen met de bestaande structuren (onder andere ter ondersteuning van het ondernemerschap, opleidingsorganisaties, testruimte, ...), probeert de facilitator de opkomst van een duurzame landbouwsector in Brussel een duwtje in de rug te geven en ecologische teelttechnieken te promoten. De opdracht wordt voornamelijk op de volgende wijzen gerealiseerd:

- Een [webplatform](#) is de toegangspoort tot de eerstelijnsdiensten van de facilitator, bevat 37 vragen en antwoorden (frequently asked questions) en beveelt middelen en actoren aan ...
- Een team van multidisciplinaire experts vormt het tweedelijnsniveau, namelijk begeleiding op maat. Sinds de start heeft de facilitator 149 verzoeken om begeleiding ontvangen, waarvan 56 voor eerstelijnsdiensten, en 93 voor tweedelijnsdiensten. De facilitator zorgt zelf voor de begeleiding van projectindieners van niet-grondgebonden stadslandbouw, en verwijst projectindieners m.b.t. landbouw in volle grond door naar BBP.

¹⁹ Zie ook het tweede onderdeel.

²⁰ De permanente werkgroep van het intergewestelijk ministerieel overleg (PW-IMO) en de permanente werkgroep van de interministeriële conferentie voor het landbouwbeleid (PW-ICLB).

Onder de 149verzoeken om begeleiding werden er een vijftigtal ingediend door particulieren/projectindieners inzake agrarisch ondernemerschap en werd zeven keer begeleiding gegeven ten behoeve van vier gevestigde landbouwers. De andere verzoeken kwamen van de overheid (bijna 40%), de academische wereld (4%) en verenigingen (8%). De verzoeken van de overheid vertegenwoordigen 69% van de begroting die voor deze opdracht werd uitgetrokken tussen januari 2018 en september 2020.

- De proactieve bevordering van duurzame stadslandbouw bij doelgroepen om de ontwikkeling van projecten te inspireren en stimuleren. Vijf workshops/evenementen en een opleiding "Stadslandbouw en duurzame bouw", die over twee dagen liep, werden georganiseerd voor een verscheiden doelpubliek. Per jaar werden vier nieuwsbrieven verstuurd.
- Duurzaamheidsmeter: een tool ontwikkelen op basis van indicatoren om de duurzaamheid te meten van voorbeeldige landbouw. De meter hanteert criteria om de economische, sociale en milieuduurzaamheid te meten, is aangepast aan de grote verscheidenheid van de Brusselse stadslandbouwprojecten (activiteit, omvang, buurtcontext) en gebruikt daartoe betrekkelijk vlot verkrijgbare data. De tool staat nog niet op punt en zal worden bijgesteld tegen de achtergrond van Lagum, het participatieve actieonderzoeksproject.

Een enquête²¹ bij de Brusselse stadslandbouwers²² eind 2020 toont aan dat 55% van de bevroegden niet op de hoogte is van het dienstenaanbod van de Facilitator voor Stadslandbouw. Deze dienst is nog jong en moet nog meer naambekendheid krijgen.

De Facilitator voor Stadslandbouw begeleidt hoofdzakelijk op het vlak van ruimtelijke ordening en de daarvoor bevoegde overheden (zowat 70% van het beschikbare budget voor begeleidingen). Het zou dus opportuun zijn zich in het vervolg te beraden over deze verdeling en over de prioritaire opdrachten van deze facilitator.

Het EFRO-project **BoerenBruxselPaysans** (BBP) heeft tot doel de lokale, hoogwaardige voedselproductie en -verwerking in het BHG te vergemakkelijken en te verhogen met behulp van ecologische productiemethodes, ten bate van de Brusselse consument. Het project wil die laatste toegang geven tot kwaliteitsvolle voeding via korte ketens, wil hen sensibiliseren voor duurzame landbouw in al zijn vormen en streeft ernaar hen te laten deelnemen aan het plaatselijke voedingsgebeuren.

De doelstelling van BBP bestaat erin een proefproject op te zetten dat mikt op navolging en dat terdege rekening houdt met alle stappen tot duurzame voeding, van productie tot consumptie. Dit doel moet worden bereikt via een methodologische en technologische ondersteuning van de projectindieners, en via opleidingen, het ter beschikking stellen van infrastructuur en grond, de ontwikkeling van korte verwerkings- en verkoopketens, sensibiliseringsacties en networking, ... Momenteel is het volgende al bereikt via vier wegen:

²¹ Studie over de impact van de Good Food-strategie, COMASE, december 2020.

²² 27, door het bestuur opgelijste projectdragers hebben de vragenlijst ontvangen. Het betreft de landbouwers van wie het bestuur over contactgegevens beschikte (op alles samen 43 projecten). 18 hebben geantwoord, een meer dan bevredigende participatiegraad van 67% dus. Het betreft 5 niet-grondgebonden projecten en 13 initiatieven in volle grond.

- 1) Projectindieners begeleiden zodat ze zich vestigen, en ondernemers begeleiden zodat ze zich vestigen of omschakelen:
 - a) Begeleiding bedoeld voor alle projecten rond duurzame voeding:
 - Economische coaching voor uiteenlopende soorten projectindieners: met activiteit op proef, met een project in uitwerking, in vestigingsfase, ...
 - Een cyclus themagebonden winterworkshops werd in 2019 en 2020 gepland
 - b) Begeleiding van landbouwprojecten:
 - Opsporing van mogelijke landbouwgrond:
 - De database is in volle ontwikkeling en is nu al een onmisbaar instrument voor Terre-en-vue.
 - De agrarische testruimte (zie hierna) neemt bijna 3 ha in beslag.
 - Halverwege 2020 konden 6 producenten, waaronder een coöperatie in oprichting, zich op akkerland vestigen. Dit vertegenwoordigt nagenoeg 6 ha.
 - Voor een stuk grond in Jette werd eind 2020 een oproep tot kandidaatstelling uitgeschreven. Over andere wordt momenteel onderhandeld.
 - Agrarische testruimte (ATR): De ATR biedt grond, productiemiddelen en steun voor de levensvatbaarheid aan om nieuwe landbouwers (vaak NIMA-boeren, die geen landbouwachtergrond hebben) een proefactiviteit (gedurende 3 jaar) te bieden om een geleidelijke start van hun economische activiteit te bevorderen: grond (3ha), landbouwwerktuigen, tunnelkassen, kweekkassen, opslagplaatsen, werktuigen, landbouwwerkplaats, wasplaats, koelkamer, professionele droger. De selectie van kandidaten vindt plaats via sollicitatieoproepen. Tussen 2016 en 2020 werden 5 oproepen tot het indienen van aanvragen georganiseerd, ongeveer 156 mensen toonden interesse om een landbouwactiviteit te starten. 31 van hen hebben daadwerkelijk een aanvraag ingediend en 15 mensen zijn geselecteerd om van de structuur gebruikt te maken. In 2021 start een zestiende testactiviteit.
 - De vestiging van landbouwprojecten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest aanmoedigen door grond te ontsluiten en een stevig netwerk te ontwikkelen.
 - c) Doorgedreven begeleiding van omschakelingsprojecten: het testkeukentje in het Groen en Blauw Huis is in gebruik genomen.
- 2) De transversale succesfactoren verhogen
 - a) De mobiliteit naar de productielocaties verhogen of misverstanden erover vermijden, en in projecten rekening houden met het landschapsaspect: bij Leefmilieu Brussel loopt hier een studie over in het kielzog van de studie rond het intergewestelijke richtplan.
 - b) Communicatie: De website bbp.bio is operationeel en up-to-date. BoerenBruxselPaysans is actief op de sociale media. Er is een huisstijl ontwikkeld en BoerenBruxselPaysans heeft een goede reputatie verworven. Er wordt gecommuniceerd over evenementen en de pers heeft de weg naar BoerenBruxselPaysans gevonden. De producenten kregen een prominente plaats op de website en via een map kunnen ze gelokaliseerd worden.
- 3) Infrastructuur aanleggen voor de DL-actoren
 - a) De Taquihoeve renoveren: het gerenoveerde gebouw is in gebruik genomen
 - b) De Ketelhoeve renoveren: de werken zijn gepland voor 2021-2022. De overheid legt de laatste hand aan een openbare procedure om een gebruiker/beheerder aan te duiden.

- c) Restauratie van de villa Kattekasteel: de werken werden in 2020 aangevat.
- 4) De burgers/consumenten betrekken
- a) Het brede publiek sensibiliseren voor duurzame voeding: er vinden regelmatig drukbezochte bewustmakingsinitiatieven plaats (zie de tabel hierna).
 - b) Een gemengd project op het Ketelveld vestigen: sinds 2018 wordt het veld gebruikt door "Le champ du Chaudron". Het veld wordt bewerkt en er wordt nauw samengewerkt met tal van sociale actoren in Brussel. Voor het brede publiek worden er evenementen georganiseerd.
- 5) Het project verduurzamen
- In 2020 was er vooral aandacht voor de verduurzaming van de initiatieven van het proefproject die voor een ware vooruitgang zorgden in het voedselbeleid van het Gewest. Er wordt hoofdzakelijk ingezet op de continuïteit van de activiteiten, opdat er nog meer nieuwe producenten bijkomen.

Leefmilieu Brussel, vzw Le Début des Haricots, vzw Terre-en-vue, vzw Groen en Blauw Huis, vzw Credal en de gemeente Anderlecht moeten dit project tot een goed einde brengen. Leefmilieu Brussel coördineert. De resultaten van BBP in cijfers:

Indicatoren (cumulatieve waarden)	2016	2017	2018	2019	2020 (gedeeltelijk)
1. Aantal voor de landbouw gewonnen hectaren	7,00	6,19	6,68	8,88	8,88
2. Aantal begeleide personen met het oog op een vlotte vestiging als landbouwer	7	21	14	21	22
3. Aantal begeleide personen met het oog op een omschakeling	-	5	17	25	25
4. Aantal verwezenlijkte sensibiliseringsactiviteiten	18	45	60	87	95
5. Aantal personen die hebben deelgenomen aan sensibiliseringsactiviteiten	266	911	1.925	2.842	3.009
6. Herbestemde en gerenoveerde gebouwen in oppervlakte (m ²)	250,00	250,00	250,00	250,00	250,00

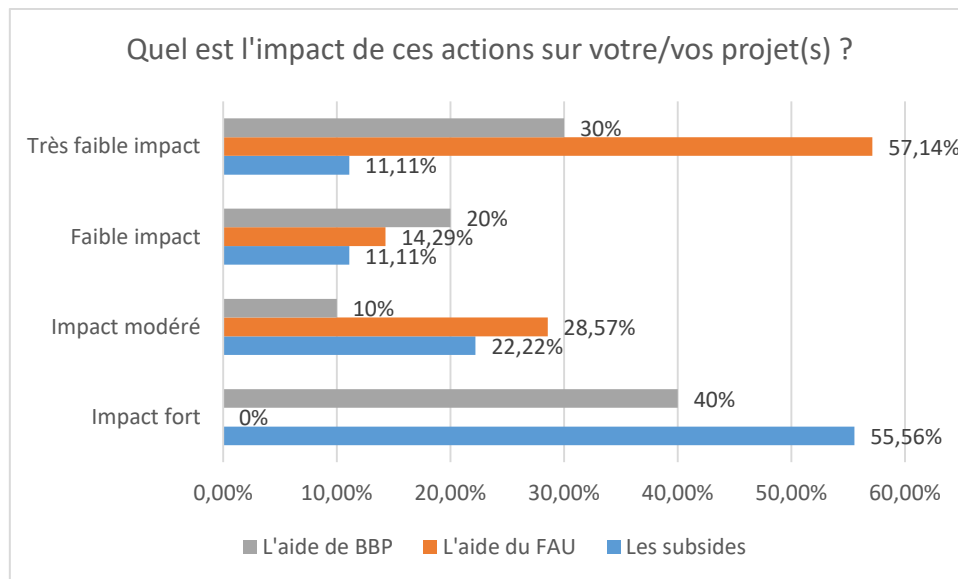
Een afgenomen peiling²³ bij Brusselse stadslandbouwers²⁴ wou weten welke **impact alle begeleidende maatregelen hebben op de projecten**. In meer dan 60% van de gevallen geven de landbouwers aan dat de begeleiding tegen de achtergrond van Good Food (de Facilitator voor Stadslandbouw en BBP) niet aan hun behoeften tegemoetkomt. 25% is zeer tevreden over de begeleiding, 25% is zeer ontevreden en 50% heeft geen mening. De grafiek hierna toont dat de begeleiding van BBP bij landbouwprojecten van de respondenten meer impact heeft (50% bescheiden tot sterke impact) dan de dienstverlening van de facilitator (30% bescheiden impact).

²³ Studie over de impact van de Good Food-strategie, COMASE, december 2020.

²⁴ 27, door het bestuur opgelijste projectdragers hebben de vragenlijst ontvangen. Het betreft de landbouwers van wie het bestuur over contactgegevens beschikte (op alles samen 43 projecten). 18 hebben geantwoord, een meer dan bevredigende participatiegraad van 67% dus. Het betreft 5 niet-grondgebonden projecten en 13 initiatieven in volle grond.

Dit resultaat verdient echter enige nuancering: het merendeel van de respondenten van de enquête zijn landbouwers in volle grond (13 van de 18), de prioritaire doelgroep van BBP dus; de tweedelijnsdiensten van de facilitator (begeleiding) mikken daarentegen op (toekomstige) landbouwers die een niet-grondgebonden project indienen. Het lijkt er vooral op dat het doelpubliek door de recente opstart van de Facilitator voor Stadslandbouw nog niet helemaal vertrouwd is met zijn dienstverlening.

De begeleiding door de facilitator heeft daarentegen meer impact op de voor ruimtelijke ordening bevoegde overheden. Het budget van de facilitator wordt overwegend aan hun begeleiding besteed. Financiële steun heeft de grootste impact (PO; 78% bescheiden tot sterke impact).

Impact van ondersteunende initiatieven op de projecten – COMASE-enquête – December 2020

Uit de enquête blijkt bovendien dat 83% van de respondenten de rol van de Facilitator voor Stadslandbouw en van BoerenBruxselPaysans (BBP) niet goed van elkaar kunnen onderscheiden. In de toekomst moeten de verschillende bestaande diensten dus zichtbaarder worden voor landbouwers. Het BBP-project zal in 2021 verstrijken. De projectbegeleiding moet dus hervormd worden. Daar wordt nu al werk van gemaakt. Alle begeleidende instanties zullen op elkaar worden afgestemd om het projectindieners, die op zoek zijn naar steun, niet extra moeilijk te maken. De communicatie moet eenduidiger.

Verschillende door Innoviris gefinancierde **Co-Create-actieonderzoeksprojecten** hebben de problematiek inzake professionele landbouwproductie in Brussel behandeld. Het Ultra-Tree-project onderzoekt de levensvatbaarheid van kleinschalige groenteteelt in Brussel, het SAULE-project onderzoekt de cohabitatie tussen stadslandbouw en huisvesting en de voorwaarden voor de ontwikkeling ervan in Brussel, en het SpinCoop-project onderzoekt de voorwaarden voor levensvatbaarheid, veerkracht en jobcreatie van de SPIN Farming-methode toegepast op de Brusselse context. De beschrijving, resultaten en belangrijkste deliverables van deze projecten zijn beschikbaar op de [Co-Create-site](#).

In 2018 werd samen met de FGC een inventaris opgesteld van de competentieversterkende **opleidingen** over stadslandbouw in het BHG. Hieruit bleek dat het opleidingsaanbod gediversifieerd is en beantwoordt aan de behoeften van bepaalde groepen zoals leerplichtige jongeren en particulieren. Dit is echter minder het geval voor actieve professionals die voortgezette opleidingen nodig hebben. Er is ook een gebrek aan opleiding voor volwassenen in beroepsomschakeling, die niet voldoen aan de voorwaarden om in aanmerking te komen voor opleidingen voor socioprofessionele inschakeling. Voor een aantal tekortkomingen is inmiddels een oplossing gevonden. Syntra Brussel bijvoorbeeld beschikt nu over een Urban Farmer-opleiding.

Er worden momenteel trouwens besprekingen gevoerd met het EFP (Franstalig centrum voor alternerende opleidingen in Brussel) om het aanbod tegen september 2021 uit te breiden met een opleiding in stadslandbouw/ondernemingshoofd.

Bij de stadslandbouwers gaan vaak stemmen op voor een **beroepsvertegenwoordiging /federatie**. Vanaf eind 2020/begin 2021 wil het Gewest de ontwikkeling van een beroepsfederatie voor Brusselse stadslandbouw ondersteunen. Dit project ontstond in samenwerking tussen de vzw Le Début des Haricots en Alaubé. Deze federatie wordt een instantie voor en door professionals van de stadslandbouw en zal ijveren voor een duurzame en solidaire stadslandbouw in het Gewest en in de Brusselse rand.

Een hoogwaardige begeleiding blijft een belangrijke uitdaging voor de komende jaren en voor het verdere verloop van Good Food: begeleiding van stadslandbouwers in projectfase en van gevestigde landbouwers in volle grond of met een niet-grondgebonden activiteit, met een aangepast dienstenaanbod voor deze actoren, rekening houdend met hun bijzondere eigenschappen en met alle stappen in de levenscyclus van een onderneming (technische ondersteuning, administratieve en rechtshulp, ...) en met een Brusselse stadslandbouw in volle omwenteling. Er moet grondig worden nagedacht over de bestaande vormen van begeleiding en de respectieve doelgroepen, om het aanbod vervolgens eventueel uit te breiden. Een mogelijke denkpiste is de oprichting van een **ondersteunende dienst voor agro-ecologie in Brussel** bij de dienst Landbouw van LB. Welke vorm deze dienst zal aannemen moet nog worden bekeken.

Het is daarnaast de bedoeling de actoren inzake ruimtelijke ordening en stadsplanning de noodzakelijke bijstand te verlenen, in het bijzonder de overheden, opdat gewestdekkende stadslandbouwprojecten in overeenstemming met Good Food met meer sociale en milieuambitie kunnen worden uitgevoerd. Het is daarbij niet de bedoeling het warm water uit te vinden, maar samen te werken met experts inzake agro-ecologie (academici, praktijkmensen, netwerken). **De prioritair bevonden initiatieven rond begeleiding zijn begonnen en de denkoefening wordt voortgezet.**

2.1.5. Sterkte-zwakteanalyse van de actie rond professionele productie

Een studie²⁵ over de impact van de Good Food-strategie werd eind 2020 verwezenlijkt. De voornaamste sterktes, zwaktes, risico's en kansen die hierbij aan het licht kwamen, betreffen de eerste actie van het eerste onderdeel van de strategie. We bekijken ze in wat volgt. Deze tabel pretendeert niet volledig te zijn en omvat niet alle kansen die kunnen worden aangegrepen voor de opbouw van de Good Food 2.0-strategie, waarvan de co-constructiewerkzaamheden zullen worden uitgevoerd in samenwerking met de actoren in het veld gedurende het hele jaar 2021.

• Sterktes	• Zwaktes
<p>De uitgevoerde acties zorgden voor een toename in het aantal landbouwprojecten (van 16 naar 42), voor tewerkstellingsgroei (van 63 VTE's in 2018 naar 80 VTE's in 2020) en de verduurzaming van dit alles. Al deze resultaten dragen bij tot meer veerkracht van, en meer lokale productie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.</p> <p>Met een (soms herhaaldelijke) financiering van 23 producenten bleken de projectoproepen een doeltreffend instrument te zijn voor de opstart van nieuwe projecten. Volgens de enquête lijken de subsidies echt in te spelen op de behoeften van de landbouwers in termen van impulsfinanciering. Dit instrument heeft dus zijn nut bewezen voor de invulling van een nieuw beleid en het creëren van een gunstige omgeving en randvoorwaarden voor starters. Maar zal dit ook een geschikte tool blijken te zijn voor toekomstige doelstellingen en middelen, met name wat betreft de mogelijkheden om de multifunctionaliteit van de SB te financieren ?</p> <p>De maatregelen van het oorspronkelijke beleid zijn samenhangend en spreken elkaar niet tegen. Het merendeel is of wordt volop verwezenlijkt of is zelfs al aan herhaling toe.</p>	<p>De doelstellingen vinden onvoldoende hun weg naar strikte criteria en duidelijke indicatoren die nodig zijn voor het aansturen, opvolgen en evalueren van deze doelstellingen. Deze leemte zorgt er ook voor dat er onvoldoende nagedacht wordt over een duidelijke prioriteitenlijst voor de doelstellingen.</p> <p>Inzake de zelfvoorziening wordt de noodzakelijkheid van meer eigen productie om het hoofd te kunnen bieden aan eventuele bevoorradingsproblemen niet overtuigend aangetoond. Het is dus niet duidelijk of de vastgelegde hoeveelheden relevant zijn. Er zou een studie moeten worden verricht om het geografische bereik van het Gewest uit te breiden, met oog voor mogelijke nauwe samenwerkingen en de hindernissen daartoe, zowel ten aanzien van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als van beide andere gewesten.</p> <p>De behoeften inzake begeleiding van landbouwers zouden grondiger moeten worden bestudeerd. Het blijkt dat landbouwers er onvoldoende op de hoogte van zijn dat instrumenten voor hen beschikbaar zijn maar dat de verschillende actoren op een andere wijze tussenkomen.</p> <p>Er is nog behoefte aan een aanpak om traditionele landbouwers in dit verhaal mee te krijgen. Ze hebben de meeste landbouwgrond in handen maar verwaarlozen nog het voedingsaspect.</p>

²⁵ Studie over de impact van de Good Food-strategie, COMASE, december 2020

<ul style="list-style-type: none"> • Kansen <p>De in het beleid gebruikte begrippen moeten worden verduidelijkt, met name: veerkracht, duurzaamheid, duurzame tewerkstelling, enz. Zodoende komt er niet enkel meer duidelijkheid en lijn in de vast te stellen indicatoren/doelstellingen, maar worden de te ondernemen acties met het oog op het bereiken van de doelstellingen ook duidelijker en meetbaarder.</p> <p>Daarnaast lijkt het opportuun nieuwe kwantitatieve criteria te bepalen voor elke doestelling. Dit moeten realistische en bereikbare criteria zijn. De doelstellingen moeten aangepast zijn, de deeldoelstellingen duidelijk. De middelen die daartoe nodig zijn, moeten duidelijk worden geanalyseerd.</p> <p>Agro-ecologie is een landbouwpraktijk die een argument zou kunnen vormen in de dialoog met de traditionele landbouwers, die niettegenstaande uiteenlopende gebruiken toch ook diepgeworteld zijn in de aarde. Door ze nauwkeurig te informeren kunnen ze er warm voor worden gemaakt. Dit concept wint meer en meer veld in de beleidsuitvoering.</p> <p>Door de geringe beschikbaarheid en moeilijke ontsluiting van grond en met productiviteit als uitgangspunt moet de vraag worden gesteld welke plaats nog aan teelten in volle grond kan worden voorbehouden. Er zijn meerdere antwoorden op dit obstakel: ontwikkeling van een doeltreffende strategie en geschikte instrumenten voor zowel volle grond als bovengrondse landbouwpraktijken, agro-ecologische omschakeling van conventionele gewassen, interregionale samenwerkingsverbanden, enz. Ook zou kunnen worden overwogen om meer te investeren in de ondersteuning van de bovengrondse productie, die gebruik kan maken van ruimtes die niet bruikbaar zijn voor andere functies, zoals kelders en daken, teneinde de productie van groenten en fruit sneller te vergroten.</p> <p>Als doelstelling zou de vrijwaring van bouwland aan belang moeten winnen in het GBP, om over</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Risico's <p>De testruimte voor landbouw is een zekerheid voor de drie komende jaren, maar wat zal er op het vlak van ondersteuning gebeuren eens de hoofdrolspeler - het BBP-project - van het toneel verdwenen is? De actoren die de taken van BBP zullen overnemen, zullen dit op een samenhangende en relevante manier moeten doen.</p> <p>Anders riskeren de projectdragers het slachtoffer te worden van een verlies aan beschikbaarheid, ervaring, zichtbaarheid en neus voor actie.</p> <p>Het concurrentievoordeel dat de GLB-steun de traditionele landbouwers biedt, en waarvan de stadslandbouwers met hun kleine oppervlaktes verstoken blijven, is niet verwaarloosbaar. Als alles bij het oude blijft, dreigt dit de komst van nieuwe stadslandbouwprojecten te ontmoedigen.</p> <p>De COVID-crisis heeft een impact gehad op het segment van de producenten voor wie de horecasector de rechtstreekse afzetmarkt vormt. Opdat deze projecten de crisis zouden overleven, lijkt het aangewezen bijzonder goed na te denken over welke begeleiding en financiering de overheid daartoe zou kunnen geven. Het bestuur heeft met bekwame spoed op de crisis gereageerd en is vlug met financiële steun over de brug gekomen. Nu is het zaak na te denken over iets blijvender, om de continuïteit van de begeleiding en financiering te garanderen.</p> <p>Om objectieve resultaten te krijgen, moeten voor de meting van de acties altijd dezelfde indicatoren worden gebruikt.</p>
--	--

<p>de nodige ruimte te beschikken en zo aan de nieuwe beleidsdoelstellingen tegemoet te komen.</p> <p>De overheden en de privésector zijn gesensibiliseerd, maar dit kan nog worden opgedreven om echt een impact te hebben op het aantal stadslandbouwprojecten.</p> <p>Zodra de laatste hand is gelegd aan de duurzaamheidsmeter zal dit een uitstekend instrument zijn voor de zelftest van landbouwers alsook voor de opvolging en evaluatie van toekomstige projecten. Het zal een aangewezen instrument zijn om de definities voor alle beleidsconcepten te bepalen.</p>	
--	--

2.2. Zelfproductie

Het algemene doel van de strategie is meer burgers te overhalen om zelf duurzame voeding te produceren, hetzij individueel (tuin, balkon, dak, ...), hetzij collectief, waarbij een sterk sociaal aspect een rol speelt (duurzame wijkcontracten, collectieve moestuinen, scholen, gemeenschappelijke terreinen, ...). Zo ontstaan diverse, verrijkende projecten die een toegevoegde waarde bieden op sociaal, ecologisch en educatief vlak. De zelfproductie heeft haar plaats opgeëist in de stedelijke ruimte en draagt duidelijk bij aan de veerkracht van de stad en er zijn steeds meer projecten die blijf geven van de grote dynamiek bij de spelers op het terrein en de wil van de Brusselaars om (opnieuw) zelf de grond te bewerken. Die projecten worden gedragen door burgers, scholen, verenigingen, overheden of zelfs bedrijven voor hun werknemers. Ze willen allemaal zelf voedingsproducten kweken, maar het gaat verder dan dat. Het gaat ook om sociale contacten leggen, bijleren en kennis delen, om sensibilisering en open ruimten in de stad met plaats voor biodiversiteit, voor ontspanning ... De band met de aarde is essentieel om voedingsgewoontes aan te leren met respect voor de voeding (geen verspilling), de seizoenen, de kwaliteit, de locatie ...

2.2.1. Toegang tot productiesites

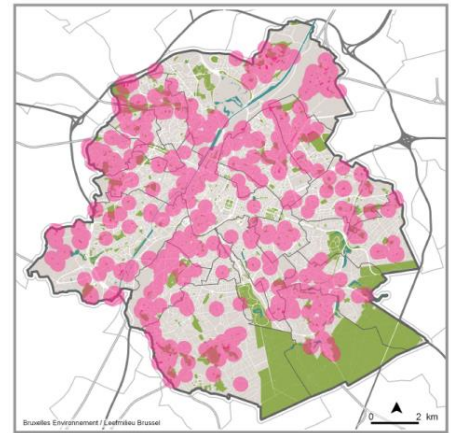
Het Brussels Gewest is zeer groen, zowel wat betreft de openbare groene ruimten als de privé-tuinen. Een redelijk hoog percentage van de bevolking heeft thuis plaats voor eigen productie: 37% van de bevolking heeft een tuin en 85% een tuin of terras²⁶.

Daarnaast blijft de steun voor de ontwikkeling van moestuinen op initiatief van burgercollectieven een prioriteit. De gemeenten, OCMW's en verenigingen worden ook gesteund bij de ontwikkeling van moestuinsites. Het grondgebied raakt steeds meer verstedelijkt, waardoor er een zekere spanning ontstaat met een sterke vraag naar ruimte om te telen.

²⁶ Peiling onder stadstuinbouwers, Dedicated, 20211

Sommige collectieve moestuinen worden bedreigd (vooral door bouwprojecten), verschillende gesubsidieerde projecten krijgen te maken met stedenbouwkundige hindernissen (daktuinen, beperking van de activiteit in de landbouwzone van het GBP).

Een van de doelstellingen van de strategie was de oppervlakte aan collectieve en gezinsmoestuinsites in 2020 tot minstens 82 ha van het Brussels Gewest uit te breiden. In totaal waren er in 2018 (de studie is sindsdien niet herhaald) in het BHG 392 collectieve en gezinsmoestuinen (+ 33% in 5 jaar) met een totale oppervlakte van 79 ha²⁷. Dat is lichtjes afgenomen doordat een aantal sites verdween, zonder dat dit werd gecompenseerd door de aanleg van nieuwe moestuinen. Uit de territoriale analyse blijkt **een goede dekking van het gewestelijke grondgebied**. We stellen **een toename vast van kleine moestuinen in de dichtst bebouwde zones**, wat bijdraagt tot de globale verbetering van de geografische toegankelijkheid van de sites voor de Brusselaars en de biodiversiteit (moestuinnetwerk).

Dekking van collectieve moestuinen in het Gewest (buffer van 300 m rond moestuinen)

Leefmilieu Brussel beheert en ontwikkelt sites met

gezinsmoestuinen in openbare ruimten. Zo werd er tussen 2015 en 2017 in totaal netto 1,12 ha aan moestuinen aangelegd (1,93 ha bruto). De totale oppervlakte van de moestuinsites in de groene ruimten van LB **bedraagt 3,42 ha netto of 5,61 ha bruto** (bebouwbare oppervlakte + heggen, paden...), verspreid over 17 sites met in totaal 375 percelen. Tussen 2018 en 2020 konden er geen nieuwe moestuinen worden aangelegd, gezien de druk op de grond in het Brussels Gewest, die de aankoop van percelen vertraagt of zelfs verhindert. De AGR evolueert van 5,61 ha moestuinen in beheer in 2020 (waarvan 5,26 ha gezinsmoestuinen en 0,35 ha collectieve tuinen op grond van LB) tot 7,55 ha tegen 2022/2023. De oppervlakte aan **moestuinsites** in de door LB beheerde gewestelijke groene ruimten is aanzienlijk toegenomen, maar de doelstelling om de oppervlakte te verdubbelen is niet gehaald. Er zijn evenwel projecten lopende en er moeten ook nieuwe projecten worden opgestart in 2021 (Colombophile, Kauwberg, Zuun). Tegelijkertijd nam de vraag naar moestuinen tussen maart en juli 2020 plots sterk toe (en die vraag was al hoog vóór de coronacrisis). **De wachtlijsten zijn verdubbeld en de wachttijd is toegenomen van 2 jaar in 2019 tot 21 (!) jaar in 2020.**

In de projectoproep voor lokale overheden werd tussen 2015 en 2020 een twintigtal projecten gesubsidieerd, waarvan een aantal productieruimte aanboden aan burgers. Meer dan 2.000 m² productieruimte. De projecten voor de aanleg van moestuinen voor inwoners zijn zeer succesvol en de productieactiviteiten gaan door na de gesubsidieerde periode.

Ook wordt gewerkt aan de ontsluiting van terreinen via publiek-private ontwikkelaars en spelers inzake ruimtelijke ordening, met het idee om collectieve moestuinen te ontwikkelen in de sociale woningbouw. In 2020 werd een partnerschapsovereenkomst ondertekend die de modaliteiten bepaalt voor de samenwerking tussen de BGHM en Leefmilieu Brussel inzake de aanleg en het beheer van de directe omgeving van sociale woningen (OVM's) ten gunste van de biodiversiteit en de stadslandbouw. Er zijn proefprojecten opgestart met de OVM Comensia (en de OVM Everecity) die interesse tonen voor burgerprojecten rond stadslandbouw.

²⁷ "Evolution des potagers en RBC 2013-2018", BRAT voor Leefmilieu Brussel. Deze studie corrigeert en verduidelijkt sommige gegevens van de studie van 2013 (fouten in de becijfering, fouten met de invoer van sites).

Verschillende tools voor stedenbouwkundige planning en renovatie kunnen dienen als hefboomen voor de ontwikkeling van de stadslandbouw: het Gewestelijk Bodembestemmingsplan (GBP), de nieuwe Richtplannen van Aanleg (RPA), de Bijzondere Plannen van Aanleg (BPA), maar ook de nieuwe Stadsvernieuwingscontracten (SVC) en Duurzame wijkcontracten (DWC).

Het ontstaan van strategieën voor landbouwwijken of voedingscentra (in verschillende stadia en met verschillende statussen) kan worden vastgesteld in het RPA Kazernes (project Usquare), het RPA Maximiliaan-Vergote, het RPA GRUP Defensie gekoppeld aan het RPA Bordet, RPA Josaphat, ... Sommige projecten worden gefinancierd in het kader van een SVC of DWC (bijvoorbeeld het project Atelier Groot Eiland naast het Maximiliaanpark; of kwekerij-, moestuin- en kruideniersprojecten in Sint-Gillis en Vorst)

Er bestaan nog andere gemeenschappelijke centra, waarvan sommige moeilijkheden ondervinden en andere op bevestiging wachten, zoals 'Champ des Cailles', het BPA-project Varda, een centrum rond de boerderij Nos Pilifs, en uiteraard het project BoerenBxlPaysans dat zich uitbreidt naar de wijk Bizet in Anderlecht. Veel van deze plannen en programma's omvatten minstens collectieve moestuinen als hefboom voor de wijkdynamiek.

De Facilitator voor Stadslandbouw heeft veel van deze studies ondersteund met advies over de modellen voor integratie van stadslandbouw, aangepast aan elke site. In het kader van het project Usquare (Kazernes) had de MSI een studie laten uitvoeren om het potentieel van de stadslandbouw te optimaliseren, wat het begin was van dit toekomstige voedingscentrum.

Telen in de openbare ruimte is ook een opportuniteit. In bakken of in volle grond, kruiden, gekweekte groenten of wilde eetbare planten: de '**Incredible Edible**'-projecten streven ook naar sensibilisering en educatie. Minstens 9 Incredible Edible-projecten van burgercollectieven worden ondersteund door LB (Vooruit met de Wijk/gemeenten). Sinds 2020 financiert LB een groot stadsvernieuwingsproject, waarbij Atelier Groot Eiland de productiegebieden van de gemeenschappen in de (semi-)openbare ruimte (Kanaal + Zennevallei) mee ontwikkelt.

Individuele projecten kunnen een beroep doen op participatieve coaching via Vooruit met de Wijk.

Het project **co-tuinieren** brengt mensen die een tuin hebben maar niet de tijd of de kennis om erin te telen in contact met mensen die op zoek zijn naar een stukje grond. Sinds 2016 werden 15 vrijwillige begeleiders opgeleid, hebben 126 mensen deelgenomen aan de workshops en zijn er 8 concrete initiatieven rond co-tuinieren opgestart. In 2018 kreeg het project 'co-tuinieren' geen specifieke steun meer en werd het geïntegreerd in de tools die worden opgezet door het moestuinnetwerk.

2.2.2. Toegang tot technische en financiële middelen

Via **projectoproepen en subsidies** (gemeenten, OCMW's, verenigingen, burgercollectieven) werden ongeveer 190 productieprojecten gesteund sinds eind 2015. **De scholen** zijn ook zeer dynamisch. In de jaren 2015-2016 tot 2019-2020 werden 168 schoolmoestuinen ondersteund/begeleid. De moestuinen in scholen blijven dus een prioriteit.

In de periode 2016-2020 zijn er drie keer zadenkits uitgedeeld in het voorjaar. In totaal zijn er 40.000 **zadenkits** uitgedeeld om mensen te stimuleren thuis een kleine productie op te starten (10.000 in 2017, 10.000 in 2018 en 20.000 in 2020). Een evaluatie van de kit in het najaar van 2019 leverde bemoedigende resultaten op: 42% van de burgers had geen ervaring met tuinieren voor ze de kit kregen; 2/3 had in bakken of potten geteeld, terwijl 1/3 in de volle grond had geteeld (privé- of collectieve tuin). En hoewel 3/4 problemen had ondervonden met de teelt, wou 95% toch doorgaan met hun groenteteelt.

De strategie voorzag de invoering van gewestelijke facilitatoren ter ondersteuning van de projecten²⁸. In de praktijk zijn er verschillende facilitatoren beschikbaar voor zowel commerciële als niet-commerciële initiatieven van burgers en voor zelfproductiecollectieven. De Bodemfacilitator, de Facilitator Water en de Facilitator Duurzame Gebouwen ontwikkelden specifieke tools voor thema's in verband met stadslandbouw. De **'Facilitator voor Stadslandbouw'** stelt zijn multidisciplinaire deskundigheid (stedenbouwkundig, juridisch, economisch) ter beschikking van projecten. Deze dienst heeft tot doel een centralisatiepunt voor de informatie over stadslandbouw te worden.

2.2.3. Toegang tot knowhow en informatie

De terbeschikkingstelling van technische basisinformatie via meerdere kanalen (workshops, startkits met zaden, praktische gidsen ...) blijft relevant voor de begeleiding van personen die tot actie overgaan, zowel om te starten als om een moestuin of andere productievorm vol te houden. Eigen voedsel produceren blijft een technische handeling die men in de loop der seizoenen moet aanleren.

De workshops **'Telen in de stad'**, gratis initiaties in de stadslandbouw, hebben een groot aantal personen een kwalitatieve opleiding gegeven, in een lokaal, verankerd formaat dat voor iedereen toegankelijk is. Tussen 10 en 15 workshops over verschillende thema's werden aangeboden aan gemeenten en OCMW's (FR en NL): tijdens de 3 jaar van dit project namen er 18 gemeenten en 10 OCMW's aan deel. 65% van de deelnemers heeft zijn aanpak kunnen verbeteren en 30% is na de opleiding beginnen te telen. Na de terugtrekking van de dienstverlener en de vaststelling dat LB over beperkte personele en budgettaire middelen beschikte, werd de opdracht voor workshopdiensten in 2020 niet verlengd.

Jaar	Workshops	Deelnemers
2016-2017	90	1.061
2017-2018	104	1.340
2018-2019	104	1.600

Het **netwerk van moestuinmeesters (MM)**, opgericht in 2011 en beheerd door de vzw Tournesol tijdens de volledige duur van de strategie, steunt op competente, vrijwillige schakelburgers, die de ecologische amateurstadstuinbouw promoten. Zij motiveren iedereen die eraan wil beginnen of ermee wil doorgaan, stellen hen gerust en geven hen advies. Het netwerk heeft tot doel de MM's de kans te bieden om hun kennis en ervaring te vervolmaken via ontmoetingen, uitwisselingen, bezoeken, conferenties en navorming. Om de twee jaar worden ongeveer dertig MM's opgeleid over stadstuinbouw (theorie, praktijk, promotie).

Sinds 2011 zijn 206 MM afgestudeerd, waarvan ongeveer 80% nog steeds actief is in 2020. De afgelopen jaren hebben de MM's ongeveer 5.000 mensen per jaar gesensibiliseerd. De communicatiekanalen zijn versterkt: een Facebook-pagina met 1692 volgers medio 2020 en een Facebook-groep 'moestuinhelp' met 1350 leden medio 2020. Volgens de Good Food-peiling (2020)²⁹ kent 19% van de Brusselaars de moestuinmeesters.

²⁸ Voorschrift 22

²⁹ AQ Rate, 2020

7% van de Brusselaars heeft al contact gehad met een moestuinmeester en nog eens 28% zou geïnteresseerd kunnen zijn in dit soort hulp, wat aantoont dat het instrument aan kracht wint en een aanzienlijk potentieel heeft voor de toekomst.

De vzw **'Le début des Haricots'** is de gewestelijke referentie voor steun aan moestuinen voor het grote publiek en schakelfiguren (gemeenten, verenigingen...). Ze wordt gesteund om te oriënteren en te informeren, te sensibiliseren en te vormen, om projecten te begeleiden en te ondersteunen en om deel te nemen aan netwerken. Op dit moment telt de nieuwsbrief 1816 abonnees en zijn er jaarlijks ongeveer 200 verzoeken om informatie en interventie van particulieren. Eind 2020 werd de steun versterkt met het project 'Essaimer' dat twee activiteitslijnen van de vereniging samenbrengt: een infobalie voor collectieve moestuinen en een incubator voor initiatieven in de stadslandbouw.

Technische ondersteuning wordt aangeboden via de projectoproep 'Vooruit met de Wijk, Good Food-luik'. Van de burgerprojecten voor moestuinen/collectieve productieprojecten die van 2016 tot 2020 werden gesteund, is 90% nog steeds actief.

Technische informatie is beschikbaar op de website van LB, zoals de regelgeving, praktische informatie over opstarten, waterbeheer, mogelijkheden om te telen op gebouwen, technische fiches per gewas, een praktische gids voor bodemanalyse. <https://leefmilieu.brussels/themas/voeding/zelf-kweken>.

Sinds 2016 wordt **jaarlijks een demonstratie-evenement voor zelfproductieprojecten** georganiseerd. In 2016 bracht de week 't Groeit in de stad' ongeveer 2.700 bezoekers op de been voor in totaal 78 activiteiten in zowel individuele als collectieve moestuinen. Tussen 2017 en 2019 bestonden de 'Good Food-ontmoetingen' grotendeels uit productiegerelateerde activiteiten (174 activiteiten, waarvan 115 productiegerelateerd).

2.2.4. Meer productie door burgers

Het doel van de strategie was om de zelfproductie te doen toenemen, zodat tegen 2020 30% van de huishoudens een deel van hun voedsel zelf zou produceren.

Via de 190 ondersteunde moestuinprojecten en de acties ter ondersteuning van de individuele productie is de niet-commerciële productie wel degelijk gestegen.

Resultaten³⁰: In 2020 teelt 40% van de huishoudens zelf fruit of groenten (34% groenten en 29% fruit)³¹. Zelfproductie komt vaker voor bij een meer geprivilegieerd publiek.

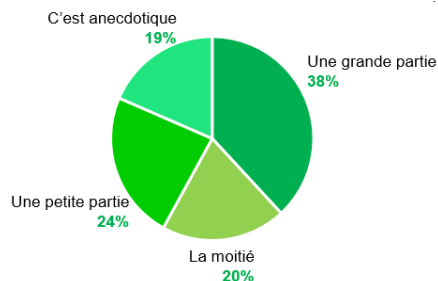
Vooraf jongeren (16-34 jaar), de hogere sociale klassen en de inwoners van het noordwesten en noordoosten van de hoofdstad telen zelf fruit en groenten. Kruiden, fruit of groenten worden vooral geteeld in de privétuin (43%) of op het balkon of terras (38%). 40% van de ondervraagden teelt niet zelf wegens plaatsgebrek.

³⁰ De baseline in de strategie betreft de gegevens van 2011. In de praktijk werd in 2016 een nieuwe baseline vastgesteld (Duurzame voeding - Sonecom, voor Leefmilieu Brussel, 2016), namelijk: 17,6% van de personen zegt te telen, waarvan 10% meer dan alleen kruiden. In 2020 werd ervoor gekozen om de indicator te baseren op de gegevens van de huishoudens in plaats van de individuele gegevens, zoals ook in de andere Belgische gewesten wordt gedaan.

³¹ Gedragsbarometer in verband met duurzame voeding in het kader van de Good Food-strategie, AQ Rate, september 2020

Volgens de telers is het aandeel van hun consumptie dat afkomstig is van de zelfproductie aanzienlijk. De beschikbare gegevens komen echter uit een onderzoek tijdens de zomer, waardoor de perceptie waarschijnlijk vertekend is.

De resultaten van het Brussels Gewest lijken vrij goed in vergelijking met de andere gewesten van het land³².

	Belgique	Flandre	Bruxelles	Wallonie
Cultivateurs (ménages)	46,56%	39,64%	42,24%	60,64%
à la maison	43,12%	36,50%	36,20%	57,49%
dans le potager	30,06%	25,34%	15,74%	43,32%
sans potager	13,06%	11,16%	20,46%	14,17%
cultivat AILLEURS	4,39%	3,54%	8,48%	4,62%
Non-cultivateurs (ménages)	53,44%	60,36%	57,76%	39,36%
Total	1706	1003	168	535

Stadslandbouw voor iedereen?

Afhankelijk van de aanpak heeft stadslandbouw positieve effecten op verschillende niveaus, met name op sociaal, ecologisch en pedagogisch niveau.

Die voordelen moeten toegankelijk zijn voor alle Brusselaars, ook voor kwetsbare groepen.

Over alle acties heen wordt er bijzondere aandacht besteed aan die doelstelling, namelijk iedereen gemakkelijker toegang bieden tot de nodige basiskennis en ruimte om te beginnen met stadslandbouw.

Dit zijn de voornaamste resultaten:

- 20% van de moestuinen zijn 'sociale moestuinen' (externe coördinatie via vzw's);
- De beheerders van de duurzame wijkcontracten en de sociale huisvestingsmaatschappijen behoren tot de doelgroep van de Facilitator Stadslandbouw en worden uitgenodigd voor de workshops;
- Projectoproepen voor OCMW's om de oprichting van productiesites, de organisatie van sensibiliseringsactiviteiten, ... aan te moedigen;

Tot slot zien we dat de Good Food-strategie heeft bijgedragen aan het succes van de **zelfproductie van duurzame voeding** door burgers, **zowel individueel als collectief**, met een sterk sociaal aspect voor de ontwikkeling van gediversifieerde en verrijkende projecten, met toegevoegde waarde op sociaal, ecologisch en educatief vlak.

2.2.5. Diversificatie van de productie

Sinds 2018 is ook de **fruitteelt, die voorheen grotendeels afwezig was in de strategie**, in een stroomversnelling geraakt in het Gewest. In de gewestelijke groene ruimten beheert Leefmilieu Brussel een twintigtal boomgaarden en talrijke alleenstaande fruitbomen in parken, waarvan sommige door een burgercollectief worden beheerd. Leefmilieu Brussel werkt momenteel aan een beter (participatief) beheer van deze boomgaarden.

³² AB-REOC, 'A la recherche du Prosommateur alimentaire Belge', Webinar over duurzame voeding - 17/11/2020

Anderzijds zijn de fruitteelt door burgers en de belangstelling aanzienlijk toegenomen. Met de steun van Leefmilieu Brussel hebben verschillende vzw's, zoals VELT, de fruitteelt gepromoot met allerlei activiteiten, waaronder groepsaankopen van bomen voor particulieren, bedrijven en scholen, collectief beheer van boomgaarden, promotie, opleiding en sensibilisering. Het Centre Ecologie Urbaine (CEU) zet zich in voor de fruitteelt in het Gewest met een cyclus over de productie, de aanplanting en het beheer van fruitbomen en -struiken.

Gezien de toegenomen belangstelling voor de fruitproductie wil LB bouwen aan een **gewestelijke aanpak** en een participatieve methodologie met meerdere spelers gericht op de burgers voor het beheer van fruitbomen in het Gewest.

LB heeft ook **andere** innovatieve **vormen van productie** ondersteund, zoals **AquaponieBxL** voor de installatie en opstart van een aquaponics-module voor burgers en de organisatie van workshops over aquaponics. **Witloof in de stad** voor de herontdekking van de techniek van het forceren van witloof, evenals de geschiedenis van de band tussen witloof en Brussel.

Ook de projecten die worden ondersteund door de projectoproep 'Vooruit met de Wijk' zijn heel divers: kippenhokken, boomgaarden, Incredible Edible, maar ook varkens enz.

De Participatieve duurzame wijken, met potentieel grotere budgetten, ontwikkelen projecten op maat van de wijk, waarin verschillende thema's aan elkaar kunnen worden gekoppeld (moestuin, compost, boomgaard enz.). Ze bieden ook ruimte voor meer 'innovatieve' projecten (zelfbouwserrres op het dak enz.). Sinds 2008 is er een veertigtal productieprojecten geweest binnen participatieve duurzame wijken.

2.2.6. SWOT-analyse van niet-commerciële productie - zelfproductie³³

<u>Sterkten</u>	<u>Zwakten</u>
De acties die al vóór de Good Food-strategie bestonden en ondersteund werden door Leefmilieu Brussel, kenden al veel succes (helpdesk, opleiding van moestuinmeesters, uitdeling van starterskits, ...).	De structurering van de strategie lijkt niet altijd relevant: bepaalde aspecten van zelfproductie zijn sterk verbonden met begrippen uit de voedingscultuur.
In de periode 2016-2020 is er een aanzienlijke toename van de zelfproductie en nemen steeds meer mensen deel aan sensibiliseringsactiviteiten.	Zelfproductie draagt ontegensprekelijk bij tot de toename van de geproduceerde hoeveelheden op het gewestelijk grondgebied. Hoeveel juist lijkt echter moeilijk te meten, vooral wanneer deze productie bij particulieren plaatsvindt.
De strategie bouwt dus verder op bestaande acties met een positieve feedback.	Wat de collectieve projecten betreft, zijn de voordelen wel zichtbaar. Het zou echter interessant zijn om hun positieve effecten te analyseren en te toetsen aan de territoriale behoeften van het Gewest.
Die acties kunnen als duurzaam worden beschouwd.	

³³ Prestatiestudie van de Good Food-strategie 2016-2020, COMASE, december 2020

	<p>Zo kan men toekomstige projecten ontwikkelen/ondersteunen op de plaatsen waar ze het meest nodig zijn. Bijvoorbeeld: nagaan welke wijken het meest behoefte hebben aan ontmoetingsruimten.</p> <p>Er zijn geen objectieve redenen om de drempel voor zelfproductie vast te stellen. De deelname is in de loop van de tijd op basis van verschillende indicatoren gemeten. Het zou een goed idee zijn om de indicatoren voor de rest van de strategie vast te leggen en altijd op basis daarvan te meten, voor een nauwkeurige en objectieve follow-up.</p> <p>Het is op dit moment niet mogelijk om een uitspraak te doen over de duurzaamheid van de individuele praktijken.</p>
<p><u>Kansen</u></p> <p>De toegenomen zelfproductie en de enquête van 2011 geven aan dat er ruimte is voor verbetering bij het te motiveren publiek (24% van de respondenten die niet telen, heeft het wel al overwogen). Dit betekent dat het aanvankelijke doel naar boven kan worden bijgesteld.</p> <p>Een van de hindernissen voor de ontwikkeling van de zelfproductie is het gebrek aan tijd. Aangezien de COVID-crisis de Brusselaars heeft gedwongen thuis te blijven, lijkt dit een mooie kans om de zelfproductie aanzienlijk te verhogen.</p> <p>Uit het onderzoek van 2020 blijkt dat vooral een geprivilegieerd publiek, de hogere sociale klassen en de inwoners van het noordwesten en noordoosten van de hoofdstad zelf telen. Nieuwe kans, aangezien de voorschriften niet op deze doelgroep waren gericht.</p>	<p><u>Bedreigingen</u></p> <p>Om de bal aan het rollen te houden, is een langetermijnonderzoek onder de deelnemers nodig om na te gaan of de praktijk met de tijd stand houdt en de ervaring meerdere jaren wordt volgehouden.</p> <p>Net als de ontwikkeling van de professionele landbouw heeft ook de zelfproductie te kampen met een gebrek aan ruimte. De wachtlijsten bij Leefmilieu Brussel voor een stuk moestuin getuigen hiervan. Daarom moet worden onderzocht of deze activiteit zich wel verder kan ontwikkelen en op welke beperkingen zij kan stuiten.</p> <p>Er werd een licht verlies aan moestuinoppervlakte vastgesteld. Bepaalde sites zijn namelijk verdwenen, zonder dat dit werd gecompenseerd door de aanleg van nieuwe moestuinen. Van de 88 ha oppervlakte die aan het begin van de strategie is geïnventariseerd, ligt slechts 23 ha moestuin in een groene zone.</p>

<p>Voor het vervolg van de strategie zou het gepast zijn om bepaalde reeds bestaande acties te versterken (met name de sociale moestuinen), maar ook om nieuwe acties te ontwikkelen voor een meer gediversifieerd publiek in het hele Gewest.</p>	<p>Er is een verhoogd risico dat de resterende 65 ha zal verdwijnen. Het lijkt ons dan ook gepast om extra in te zetten op de acties die het mogelijk maken om deze gebieden in stand te houden.</p>
--	--

3. BEGELEIDING VAN DE HERLOKALISERING EN OVERGANG NAAR EEN DUURZAMER AANBOD VOOR IEDEREEN

3.1. Lokale verwerking ondersteunen

Net als de acties met betrekking tot de distributiesector is de Good Food-strategie gericht op de overgang van alle types verwerkers, d.w.z. zowel grote bedrijven als ambachtslieden, en zowel spelers die al jarenlang actief zijn als starters. De voorschriften die aanvankelijk voorzien waren in de Good Food-strategie, hebben betrekking op:

- Informatie aan bestaande verwerkers.
- Opleiding van Fevia-leden.
- Begeleiding van nieuwe duurzame verwerkers.
- Analyse van de kwaliteit van de voedingsproducten (Brucefo).

Bij het opstellen van de Good Food-strategie hadden de dragers van de strategie slechts een gebrekkige kennis van de uitdagingen binnen de verwerkingssector. Deze krachtlijn is in dit stadium dan ook weinig ontwikkeld.

Sinds 2015 zijn er enkele verwerkers bijgekomen in de sector, die elkaar hebben ontmoet tijdens verschillende Good Food-acties (ondernemerstraject, Rabad, evenementen, ...). Dankzij deze uitwisselingsmomenten konden we deze sector beter leren kennen en de specifieke kenmerken ervan beter inschatten. De spelers zijn heel divers en hebben allemaal hun specifieke behoeften (sterke verschillen in grootte, type producten en processen). We stellen vast dat het Gewest voor verschillende activiteiten de lanceringsfase heeft ondersteund (via subsidies, steun, ...), maar dat bedrijven daarna wegtrekken uit Brussel wegens gebrek aan ruimte of aangepaste infrastructuur (Beer Food, Simone à soif, Pa-Lais, ...).

Er zijn geen exacte cijfers beschikbaar, maar we stellen ook vast dat er bijvoorbeeld heel veel bakkerijen en banketbakkerijen zijn in Brussel, maar dat deze sector in dit stadium nog niet betrokken is geweest bij de Good Food-strategie. Het is maar één van de facetten van de Brusselse transformatie die in deze eerste uitvoeringsfase van de strategie niet aan bod zijn gekomen en waarvoor moet worden bestudeerd of ze relevant zijn en of het een goed moment is om ermee aan de slag te gaan.

Tot nu toe heeft de strategie haar middelen vooral ingezet voor de ontwikkeling van een aanbod van in Brussel verwerkte Good Food-producten, om de voorbeeldprojecten zichtbaar te maken en een verschuiving in de sector teweeg te brengen.

Er wordt gewerkt aan een samenwerkingsovereenkomst met Fevia, waarin de Good Food-verbintenissen van de sector en het Gewest worden vastgelegd. Dat project staat momenteel on hold gezien de timing van de evaluatie van de strategie. De samenwerkingsovereenkomst zal worden herzien zodra het duidelijker is hoe de strategie wordt verdergezet.

Zeer weinig acties zijn alleen voor verwerkers bedoeld, maar Good Food voorziet wel veel ondersteuning voor ondernemers, waar ook verwerkers gebruik van kunnen maken:

- De projectoproep Be.circular heeft tot doel om met overheidsmiddelen projecten te ondersteunen die een positieve impact hebben op het Gewest en waarvan de opstart als risicovol wordt beschouwd. Sinds 2016 werden 22 bedrijfsprojecten ondersteund, voor een totaalbedrag van 1.824.000 euro. Bijna de helft van de projecten had betrekking op de verwerking van onverkochte goederen (Fruitopia, Fruit Collect, EnVie, Les Gastrosophes vzw, TRAVIE, No Waste, Re-work, ...). Naar schatting zou sinds 2016 91.200 kg aan onverkochte goederen zijn hergebruikt via de ondersteunde projecten.

Voor de verwerking van onverkochte goederen blijft de rentabiliteit van de activiteit een grote uitdaging. Projecten die grote hoeveelheden onverkochte goederen op één locatie inzamelen en die geïntegreerd zijn in een toeleveringsketen van reeds bestaande verkooppunten, blijken het meest kans op slagen te hebben.

Omdat de toegang tot geschikte infrastructuur een groot obstakel is voor nieuwe verwerkers, werd in 2019 een tweede project van EnVie ondersteund, voor het gemeenschappelijke gebruik van een productielijn.

- In de Good Food-gids staan 59 verwerkers die zich inzetten voor de Good Food-waarden, waarvan er 34 in Brussel zijn gevestigd. **De gids** licht hun aanpak toe om de sector te stimuleren.
- De speed-dating netwerkdag (zie luik 'Distributie') bracht meer dan 150 producenten, verwerkers, groothandelaars, restaurants, kantines, traiteurs, hotels en organisatoren van evenementen samen rond het thema Good Food. De deelnemers konden tijdens meer dan 400 ontmoetingen banden smeden en eventueel nieuwe samenwerkingen aangaan.
- BRUCEFO, het Brussels Centrum voor Voedingsmiddelenexpertise, biedt ondersteuning en bijstand aan Brusselse bedrijven in de voedingssector door grondstoffen, halffabricaten en eindproducten te analyseren. Jaarlijks analyseert het laboratorium tussen de 2.500 en 3.000 monsters. In dit stadium is BRUCEFO maar weinig bij de strategie betrokken.
- Brufotec: deze vzw helpt Brusselse ondernemingen in de voedingssector bij het toepassen en opvolgen van de normen inzake voedselveiligheid en -hygiëne. Brufotec werkte mee aan de gids 'Hergebruik van onverkochte producten voor iedereen' en leidde de bijbehorende workshops.
- De SAGAL vormen ook een schakel tussen producenten en verwerkers, omdat ze het productaanbod in hun manden openstellen voor Brusselse verwerkers.
- Crédal werd in 2016 ondersteund voor zijn begeleidingsprogramma CoCooking voor nieuwe voedselverwerkende ondernemers. 25 projectleiders werden begeleid via CoCooking. Sinds 2016 heeft Good Food ook verschillende opleidings- en begeleidingsprogramma's gefinancierd, georganiseerd door Groupe One en Crédal. Ze waren gericht op alle soorten activiteiten, maar vooral op verwerking en restaurants.

De overgang in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

De verwerkingssector in Brussel is zeer gevarieerd (koekjes, vlees, dranken, chocolade) en meer dan 30% van de bedrijven in deze sector zijn bakkerijen of banketbakkerijen³⁴.

Uit diverse contactmomenten met de sector³⁵ is gebleken dat er vraag is naar steeds duurzamere producten, waaronder ook verwerkte producten. Duurzaamheid is een belangrijk criterium geworden binnen de waarden van jonge ondernemers. Terwijl sommigen hun strategische keuzes voornamelijk op basis van economische factoren maken en vervolgens proberen om in een tweede stap de duurzaamheid te optimaliseren, plaatsen anderen het milieu en de ethische waarden meteen centraal. Bedrijven in de sector betreuren het gebrek aan geschoolde arbeidskrachten, hoewel de deelname aan opleidingen sinds 2010 is toegenomen.

Tot de hinderpalen voor de duurzame ontwikkeling van de industrie behoren de toegang tot plaatselijke grondstoffen, de besluitvormingscentra van grote bedrijven die zich buiten de hoofdstad bevinden, en het gebrek aan kritische massa met betrekking tot specifieke behoeften (ontbreken van een expertisecentrum zoals WagrALIM of Flanders'Food)³⁶.

Starters nemen vaak deel aan een gezamenlijke workshop en zijn tevreden over die ervaring.

In de groeifase blijft de overgang van een microschaal naar grotere volumes voor veel bedrijven een uitdaging. Die stap is echter essentieel om grote investeringen rendabel te maken. Sommigen zijn genooddaakt om tegen wil en dank een deel van hun productie buiten Brussel uit te besteden wegens een gebrek aan geschikte ruimte (in termen van infrastructuurruimte of aansluiting op wegen). De laatste jaren zagen we ook hoe historische bedrijven Brussel moesten verlaten (Les Tartes de Françoise, VanParijs, Milcamps, ...) omdat ze in de hoofdstad niet verder konden groeien.

Deze 'delokalisatie' is schadelijk voor de Brusselse werkgelegenheid.

Projecten om infrastructuur te delen bieden enige hulp (Co-oking, BFBC, Beescook, ...), maar volstaan niet. Tijdens verschillende workshops zijn concrete oplossingen voor de problemen geopperd, met name in verband met territoriale kwesties of de aanpassing van de bestaande steun aan duurzamere projecten. Die denkplaatjes kunnen concreet worden ingevuld via het proces van het economisch overgangsplan en moeten rekening houden met de verschillende uitdagingen van de primaire en secundaire verwerking³⁷.

³⁴ Analyse SWOT de l'industrie alimentaire Bruxelloise, IDEA consult , 2014

³⁵ Raadpleging van verschillende verwerkers, Fevia en begeleiders van bedrijven zoals Brufotec, Crédal, BFBC.

³⁶ Analyse SWOT de l'industrie alimentaire Bruxelloise, IDEA consult , 2014

³⁷ De verwerkingssector is niet homogeen; er wordt een onderscheid gemaakt tussen primaire en secundaire verwerking. De primaire verwerkt ruwe producten en is direct gekoppeld aan de landbouw. Dit type verwerking vergt veel ruimte, energie, water en logistiek, stuk voor stuk zeldzame middelen in Brussel. De secundaire verwerking is de bereiding van voedingswaren.

3.2. Distributie

3.2.1. Good Food in alle winkels

De Good Food-strategie heeft gewerkt aan de overgang van alle handelsmodellen, zowel die van grote supermarkten als die van kleinere spelers die meer met korte ketens werken. Beide systemen vullen elkaar aan.

Om de supermarkten aan te moedigen om een stap verder te gaan, werd op 9 mei 2018 een engagementsverklaring van de handelssector ondertekend door enerzijds Comeos, UCM, APSIA en UNIZO en anderzijds de minister van Leefmilieu van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Die verklaring bevat het engagement van de 4 federaties om producten die de Good Food-principes naleven (lokale/Belgische/seizoensgebonden producten, alternatieven voor dierlijke eiwitten, producten met biolabel, fairtradeproducten ...) te valoriseren in de handelszaken die bij hen lid zijn. De verklaring omvat ook engagementen met betrekking tot de strijd tegen voedselverspilling (preventie aan de bron en terugwinning van onverkochte goederen). In de verklaring verbindt Comeos zich ertoe een jaarlijkse enquête te houden bij zijn leden over het aandeel verse Belgische/lokale producten die in de aangesloten winkels worden verkocht. Uit de cijfers van deze studie blijkt dat, met uitzondering van de appels (de verkoop van Belgische appels is met 10% gestegen), het aandeel Belgische producten in het totale aantal aangekochte producten tussen 2017 en 2019 niet veel veranderd is³⁸. Voor sommige producten is het aandeel Belgische producten die in de supermarkten worden verkocht in verhouding tot het totale assortiment echter al hoog: 85% van de verkochte melk is Belgisch, net als 85% tot 97% van het vlees (het percentage varieert afhankelijk van het soort vlees). Streven naar een sterke verhoging van dat percentage is dan ook niet geloofwaardig.

Buiten de supermarkten kreeg de Brusselse consument de laatste jaren steeds meer verschillende aankoopoplossingen aangeboden, zoals biologische manden, aankoopgroepen, collectieve winkels, biologische markten, ...

Om nieuwe winkels aan te sporen om deel te nemen aan de Good Food-dynamiek, zijn er in 2020 Good Food-criteria³⁹ opgenomen in de jaarlijkse projectoproep 'Open Soon' van Brussel Economie en Werkgelegenheid. Projecten die een Good Food-aanpak volgen, kunnen voortaan een hogere subsidie krijgen als ze voldoen aan de Good Food-criteria (al van toepassing in 2020, hoewel er nog overlegd moet worden over de striktheid van de eisen).

³⁸ Cijfers verzameld door Comeos bij al zijn leden voor de verkoop in 2017, 2018 en 2019. De cijfers zijn voor heel België. Voor Brussel alleen zijn geen cijfers beschikbaar.

³⁹ <https://goodfood.brussels/nl/content/good-food-engagementen>

Voedseldistributie, een sector in volle evolutie

Hub.brussels ziet het succes van verantwoorde, biologische, duurzame voeding en korte ketens stijgen, zoals blijkt uit het groeiende aantal markten met biologische producten, waar de producenten zelf komen verkopen en in gesprek gaan met de kopers⁴⁰.

In 2018 is in het kader van de tussentijdse evaluatie van de Good Food-strategie een studie gevoerd rond de analyse van de korte ketens in Brussel. Op dat moment waren er maar liefst 63 kleine winkels die gedeeltelijk producten uit de korten keten verkochten. Tussen 2014 en 2016 steeg de omzet in de korte keten met 76%⁴¹.

Ook al neemt deze tendens toe, de gemeenten in het Gewest worden ongelijk bevoorrad met lokale producten. De gemeenten Evere, Anderlecht, Sint-Joost-ten-Node en Laken hebben namelijk heel weinig of geen winkels met een gediversifieerd aanbod aan lokale producten.

Specifiek voor de biologische sector is er een duidelijke groei: sinds 2008 zijn de uitgaven voor producten uit de biologische landbouw gestaag gestegen. Alleen al voor het jaar 2019 (meest recente cijfers) is er een stijging van +3% in de uitgaven voor verse biologische producten in België⁴². Sinds 2015 (begin van de strategie) zijn de uitgaven van de Belgische huishoudens voor biologische producten met 40% gestegen⁴³. Helaas zijn er geen cijfers voor Brussel beschikbaar, maar we gaan ervan uit dat ze dezelfde trend volgen. In het Brussels Gewest is ook het aantal gecertificeerde bio-spelers gestegen (+36%), van 205 in 2015 tot 327 in 2020, alle sectoren samen.

3.2.2. Good Food voor iedereen

Om duurzame voeding economisch toegankelijker te maken, heeft het Gewest aan het begin van de strategie de oprichting van een coöperatieve supermarkt in Schaarbeek gesteund: de Bees Coop. In het kader van de projectoproep Co-create van Innoviris in 2016 heeft het project Falcoop vervolgens bijgedragen aan de lokale vestiging van de coöperatieve supermarkt Bees coop en aan de inclusie van de lokale doelgroepen. Er werd in de eerste plaats nagedacht over een 'benadering per wijk', op basis van een toegankelijk aanbod dat voldoet aan de lokale behoeften (WG, project 'Voed je wijk').

Leefmilieu Brussel heeft ook een haalbaarheidsstudie van het OCMW van Brussel gesteund over de ontwikkeling van een solidaire kruidenier. In 2016 heeft Leefmilieu Brussel een projectoproep van de GGC voor sociale kruideniers mee gefinancierd. 7 sociale kruideniers (Le Filet, les Capucines, de Jetse Voedselhulp, Epi de Saint Gilles, Episol, de kruidenier van het Rode Kruis van Oudergem en Amphora) zijn financieel gesteund om verse, biologische producten, peulvruchten, ... in hun assortiment op te nemen, en zo de begunstigden van deze sociale kruideniers toegang te geven tot meer duurzame producten.

Bij de sociale kruideniers groeit het aanbod van duurzame producten geleidelijk aan, met name door de integratie van verse, seizoensgebonden producten, alternatieven voor vlees enz. in de kraampjes.

⁴⁰ Atrium, 2017, Pourquoi et Comment mieux penser les marchés à Bruxelles

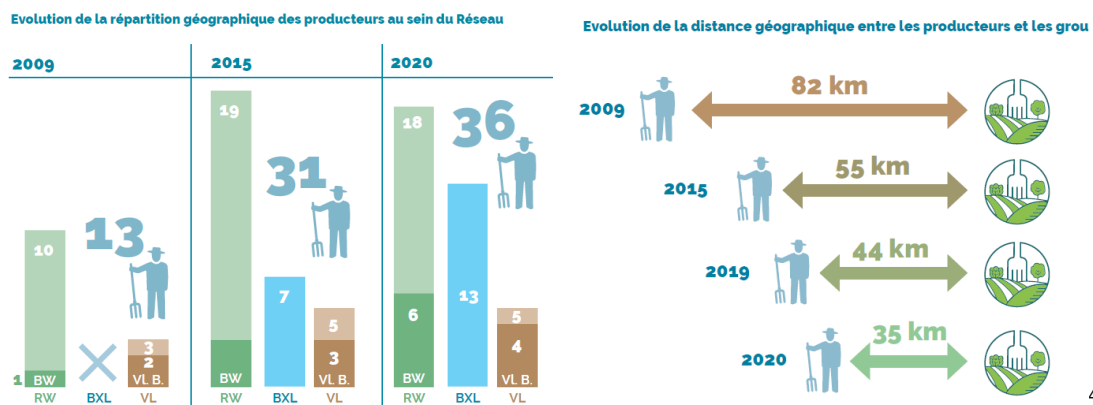
⁴¹ De jaarrekening van 2017 is nog niet gepubliceerd, de cijfers kunnen in juli 2018 worden geactualiseerd.

⁴² <https://mk0biowalloniejo431r.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2020/06/Le-bio-en-chiffre-2019.pdf>

⁴³ <https://mk0biowalloniejo431r.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2020/06/Le-bio-en-chiffre-2019.pdf>

Voor de verdere vooruitgang is echter vooral ook de sensibilisering van de begunstigden belangrijk (zie de krachtlijn 'vraag').

Het Brussels **SAGAL**-netwerk coördineert en promoot de Solidaire Aankoopgroepen voor Artisanale Landbouw, die de Brusselaars een abonnement op manden met lokale en biologische producten aanbieden en tegelijkertijd een billijke vergoeding voor de producent garanderen. De coördinatie van dit netwerk wordt op regelmatige basis door het Gewest ondersteund. Vandaag zijn er 101 aankoopgroepen die biologische groenten en fruit rechtstreeks van lokale producenten afnemen, waarvan er 13 in Brussel zijn gevestigd. 70 zijn volwaardig lid van het SAGAL-netwerk. Het netwerk tracht de afstand tussen producenten en consumenten te verkleinen en draagt ook bij aan de financiële en geografische toegankelijkheid van het aanbod (zie de krachtlijn 'vraag').

44

3.2.3. Brussel bevoorraden met Good Food

Hoewel de herlokalisatie van de ketens en de aanleg van een voedingsgordel nog niet echt aan bod zijn gekomen in dit stadium van de Good Food-strategie en de overeenkomstige doelstellingen nog niet zijn bereikt, zijn er toch verschillende initiatieven opgezet.

Om de zichtbaarheid van de commerciële spelers met een Good Food-aanpak (van productie tot horeca) te vergroten, heeft Leefmilieu Brussel een [gids van Good Food-winkels](#) samengesteld op de portaalsite www.goodfood.brussels. De gids is bedoeld voor Brusselaars die op zoek zijn naar duurzame producten en voor professionals in de sector die op zoek zijn naar leveranciers met dezelfde waarden. Om in de gids te worden opgenomen, moeten bedrijven aan verschillende Good Food-engagements voldoen.

Momenteel zijn er 134 handelszaken geregistreerd, naast de restaurants en kantines met Good Food-label (dat waren er eind 2018 nog maar 41, dus er zit schot in de zaak).

Om deze spelers met elkaar in contact te brengen en ervoor te zorgen dat ze de Good Food-ketens stimuleren, vond in het najaar van 2020 een eerste editie van een speeddate plaats tussen Good Food-producenten en -kopers. Dit evenement werd gezamenlijk georganiseerd door Leefmilieu Brussel en Visit.brussels en bracht 60 Good Food-producenten en -verwerkers en 115 kopers (restaurants, kantines en organisatoren van evenementen) samen. Er vonden meer dan 400 ontmoetingen tussen producenten en kopers plaats.

⁴⁴ SAGAL, 2020

Via de projectoproep BeCircular ondersteunde het Gewest eveneens logistieke projecten om de toegang van Brussel tot lokale producenten te bevorderen. Het gaat om een totaalbedrag van 587.500 euro (Terroirist, Biologicist BXL en Bioplatform (Färm.coop), Rady (Roots), Sociagoo (Manufast), Restaurer (Au Marché Noir) en Belgomarkt).

Een van de grootste hindernissen voor de bevoorrading van Brussel met lokale producten is de logistiek. Enerzijds onderschatten veel korte-ketenprojecten de kosten van de logistiek, die zwaar kunnen doorwegen op hun winstgevendheid. Anderzijds is het vanuit milieuoogpunt niet efficiënt om alle Belgische producenten te vragen om in Brussel te leveren (veel niet-geoptimaliseerde ritten, files in bepaalde gebieden van Brussel, verslechterde luchtkwaliteit, ... de milieu-impact van het transport per kg product is groot). Om dit probleem aan te pakken, waar de spelers op het terrein al vele malen op gewezen hebben, werd een haalbaarheidsstudie uitgevoerd rond een logistiek model voor de bevoorrading van Good Food-restaurants en -winkels met Belgische producten. De studie werd gefinancierd door Hub.brussels en werd gezamenlijk opgevolgd door Hub en Leefmilieu Brussel. Ze schetst een innovatief en ambitieus model dat de toegang van lokale producenten tot de Brusselse markt zou vergemakkelijken zonder het risico te lopen de mobiliteitsproblemen in Brussel te verergeren⁴⁵.

3.2.4. Terugwinning van onverkochte goederen en optimale logistiek

Naast de voedselhulp die wordt gestructureerd (zie krachtlijn 'voedselverspilling'), zijn er de afgelopen jaren verschillende initiatieven tegen voedselverspilling ontstaan. Ook bedrijven kunnen bij die initiatieven terecht om hun onverkochte goederen te schenken of te verkopen: Too Good To Go, open koelkasten, Happy Hours-markt. Verder zijn er projecten die onverkochte artikelen verwerken, zoals Fruitopia, fruitCollect, Gastrosophe,

Als we weten dat gemiddeld 11% van het voedsel dat uit de schappen van de Belgische supermarkten wordt gehaald wordt weggegeven⁴⁶, kunnen we geloven dat al die initiatieven voorlopig niet met elkaar hoeven te concurreren. Anderzijds bestaat het risico van concurrentie tussen actoren op het gebied van voedselhulp en initiatieven op het gebied van wederverkoop en verwerking, aangezien iedereen in de richting gaat van grote, gemakkelijker grijpbare donatiestromen.

3.2.5. De distributie van morgen

Via de projectoproep Co-Create heeft Innoviris verschillende onderzoeksprojecten ondersteund die bijdragen tot de overgang van het aanbod in Brussel. Dit zijn er enkele van, naast het bovengenoemde Falcoop-project:

⁴⁵ <https://goodfood.brussels/nl/contributions/etude-de-faisabilite-sur-la-rentabilite-dune-activite-de-transformation-dinvendus>

⁴⁶ Studie 'Preventie en valorisatie van onverkochte voedingsmiddelen in de Belgische handel', Comeos, oktober 2019

- Choud'Bruxelles: samen met spelers uit de duurzame voeding nieuwe, innovatieve logistieke oplossingen zoeken om de problemen van de korte-ketendistributie aan te pakken; dit project leidde begin 2019 onder andere tot een prototype voor een onlineplatform dat de uitwisseling van informatie tussen handelaars en producenten vergemakkelijkt, met als doel gedeelde logistieke oplossingen te bevorderen. Het vervolg van het project is overgenomen door de onderzoekseenheid van de ULB, Qalinca-Labs, die de verschillende mogelijkheden onderzoekt om het platform af te ronden.
- CosyFood: heeft een tool ontwikkeld om de duurzaamheid te beoordelen, aangepast aan alternatieve distributiekanaalen.

In het licht van deze cijfers en de resultaten van de ondernomen acties kan worden gesteld dat de Good Food-strategie een bestaande trend heeft versterkt, de zichtbaarheid van het aanbod heeft verbeterd en de netwerking heeft aangemoedigd. We zien dat de sector de juiste richting uitgaat en dat we die ontwikkeling moeten blijven steunen en versnellen. De toegankelijkheid (economisch, cultureel en geografisch) blijft een belangrijk punt.

3.3. Restaurants

De Brusselaars nuttigen de helft van hun maaltijden buitenshuis (in elk geval vóór de COVID-19-crisis). Daarom is een van de belangrijkste acties van de Good Food-strategie gericht op kantines en restaurants. Ze worden aangemoedigd, opgeleid en begeleid om lokale en seizoensgebonden, bij voorkeur biologische, producten in hun menu's op te nemen, hun vegetarisch aanbod te vergroten en de porties vlees te verkleinen, en tegelijkertijd de voedselverspilling te bestrijden.

Ze vormen ook een zeer belangrijke doelgroep in het Brusselse voedingssysteem omdat ze dagelijks in contact staan met de consument (link met het sensibiliserings- en communicatieluik) en met de leveranciers (producenten, verwerkers, ...). Hun inzet voor een duurzame overgang heeft daarom des te meer impact op de hele voedingsketen.

3.3.1. Kantines, een essentiële sector in de overgang van het Brusselse voedingssysteem

Bij de uitvoering heeft de Good Food-strategie om verschillende redenen vooral gefocust op de overgang van de kantines:

- Volgens een recente enquête⁴⁷ telt het Gewest zo'n 1657 kantines die 136.000 maaltijden per dag aanbieden: ze zijn dus een belangrijke hefboom voor de overgang van het Brusselse voedingssysteem;
- De schoolkantines zijn specifiek een hefboom voor jongeren en hun familie;
- Een van de hoofdbeginselen van de strategie is de voorbeeldfunctie van de overheid; overheidskantines moeten het goede voorbeeld geven inzake Good Food.

⁴⁷ Stand van zaken van de Brusselse kantines, Sonecom, 2020

3.3.2. 'All inclusive' programma voor Good Food-kantines

De ambitie van de Good Food-strategie is dan ook om de kantines te ondersteunen bij het toepassen van de Good Food-principes in hun menu's. Daarom heeft Leefmilieu Brussel een Good Food-programma voor kantines ter beschikking gesteld van de grootkeukens. Dit programma bestaat uit een theoretische en praktische opleiding over duurzame voeding, begeleiding over vegetarisch eten en de bestrijding van voedselverspilling en een helpdesk. Specifiek voor de overheidskantines zijn er verschillende modelbestekken, opleidingen en een netwerk voor uitwisselingen tussen openbare inkopers.

In 2017 werd een Good Food-label voor kantines gelanceerd als resultaat van een overgangsproces. Het label heeft 3 niveaus (1, 2 en 3 vorken) en kantines die een aanvraag willen indienen, komen in aanmerking voor begeleiding. Het hele systeem is gratis en staat open voor alle soorten kantines (scholen, administraties, kinderdagverblijven, bedrijven, ...). In 2020 kregen 56 kantines het Good Food-label, d.w.z. 3% van de grootkeukens in het Brussels Gewest, maar ook een totaal van 24.101 maaltijden per dag of 18% van de dagelijks geserveerde maaltijden.

In 2017 en 2018 waren er twee soorten thematische begeleiding voor kantines, gebaseerd op twee Good Food-principes met een grote impact op het milieu: de vermindering van de vleesconsumptie en de strijd tegen voedselverspilling. In totaal werden 20 kantines begeleid om meer vegetarische maaltijden te introduceren. 6 van die 20 kantines hebben het Good Food-label. 29 kantines werden begeleid om de voedselverspilling te verminderen.

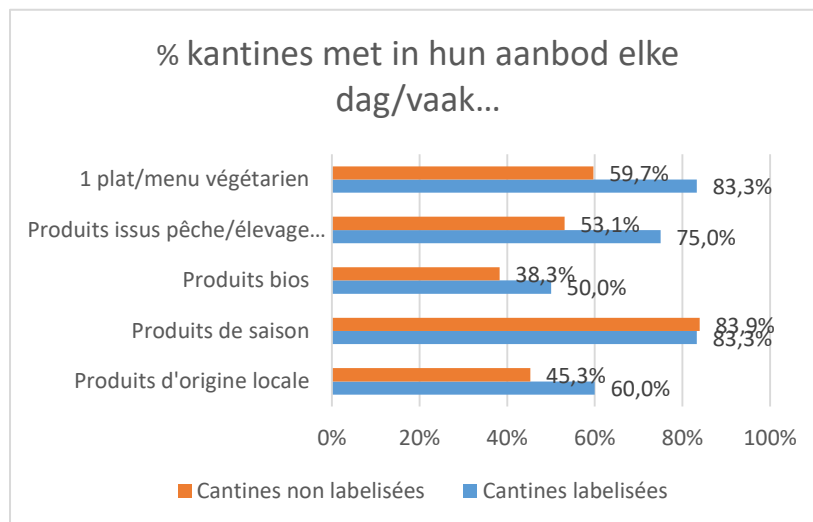
Om zich beter aan te passen aan de realiteit van de scholen, die meestal geen eigen kantine meer hebben maar de maaltijden laten leveren, werd in 2020 bovendien gewerkt aan een Good Food-label voor centrale keukens. De lancering is voorzien voor 2021. Een school die samenwerkt met een centrale keuken met Good Food-label zal een vereenvoudigde procedure kunnen volgen om haar eigen kantine te laten labelen (ze moet alleen de criteria verantwoorden die verband houden met haar eigen beheer, zoals voedselverspilling). Dit label is ontwikkeld in samenwerking met de sector. Alle gecontacteerde centrale keukens openden hun deuren voor ons en stonden zeer positief tegenover het nieuwe label. Ze waren zelfs allemaal bereid ervoor te betalen. Die ontvankelijkheid binnen de sector bewijst de geloofwaardigheid van het Good Food-label als instrument voor de erkenning van een duurzame voedingsaanpak. Het feit dat de spelers bereid zijn te betalen, bewijst dat dit label aan belang begint te winnen op de markt.

Het Good Food-programma is toegankelijk voor alle kantines (scholen, administraties, kinderdagverblijven, bedrijven, rusthuizen, ziekenhuizen) en de vele aangeboden diensten zijn erop gericht om aan de behoeften van elk van hen te voldoen, rekening houdend met hun specifieke kenmerken. De context van de ziekenhuizen is echter heel bijzonder en tot nu toe zijn er maar heel weinig ziekenhuizen betrokken bij de Good Food-acties. Leefmilieu Brussel steunde het Erasmusziekenhuis, Brugmann en UZ Jette voor projecten ter vermindering van voedselverspilling. Deze experimenten hebben niet het gewenste resultaat opgeleverd, maar ze hebben wel een beter inzicht gegeven in de manier waarop deze instellingen werken.

Scholen vormen een prioritaire doelgroep voor de kantineacties. De initiatieven van de keukens vormen een aanvulling op de educatieve acties in de klas. Dit onderwerp vormt een deel op zich in deze balans: 'op school'.

Parallel met dit Good Food-programma werd de stad Brussel gesteund in het kader van de gezamenlijke projectoproep van gemeenten en OCMW's in 2019 om te bestuderen in welke mate het technisch en financieel haalbaar is om een deel van de grondstoffen voor de Brusselse keukens te produceren. Ze leveren meer dan 15.000 maaltijden per dag en kunnen dus een echte impact hebben. De Brusselse keukens kregen in 2017 ook begeleiding om hun vegetarische maaltijden te verbeteren. In 2019 was het de beurt aan cateringbedrijf Agape. Resultaten:

- Bij de lancering van de Good Food-strategie was de doelstelling 40 overheidskantines met het Good Food-label. Tijdens de tussentijdse evaluatie in 2018 werd deze doelstelling opgetrokken tot 150 erkende Good Food-kantines (alle profielen samen) om de hoge ambitie van de Good Food-strategie voor dit doelpubliek te benadrukken. In oktober 2020 hadden 56 kantines het label, waarvan 15 overheidskantines.
- Sinds 2015 werden 309 instanties bereikt via opleidingen, begeleiding en de helpdesk, goed voor 19% van de instanties met een kantine in Brussel. 139 kantines werden begeleid, wat overeenkomt met 57.347 maaltijden per dag, oftewel 42% van de maaltijden in Brussel.
- Volgens een studie in 2020⁴⁸ lijkt het label een goede hefboom te zijn om de menu's te verbeteren voor meer duurzaamheid en een betere smaak.

Met betrekking tot de bekendheid van het Good Food-label blijkt uit een enquête in de kantines⁴⁹ dat slechts de helft van de respondenten het Good Food-label kent.

De impact van het label op de evolutie van de praktijken werd in 2020 geëvalueerd in alle kantines met het Good Food-label sinds 2017⁵⁰.

Uit die evaluatie blijkt dat de praktijken voor alle dimensies van Good Food verbeterd zijn. De volgende gemiddelden werden vastgesteld:

⁴⁸ Stand van zaken van de Brusselse kantines, Sonecom, 2020

⁴⁹ Stand van zaken van de Brusselse kantines, Sonecom, 2020

⁵⁰ Evaluatie door Biowallonie in 2020 als onderdeel van hun opdracht om het Good Food-label te begeleiden

- het aanbod van seizoensgroenten is met 10% gestegen
- het gewicht van de vleesporties is met 8% gedaald
- het aanbod van vegetarische gerechten is met 25% gestegen en de consumptie ervan is gestegen met meer dan 80%,
- het aandeel biologische producten is met 112% gestegen,
- de voedselverspilling daalde met 29%

Het Good Food-label voor kantines lijkt ook in de smaak te vallen bij de klanten, want meer dan 20% van de Good Food-kantines meldt dat het aantal klanten is toegenomen dankzij hun Good Food-label⁵¹.

Aan dit labelprogramma wordt een jaarlijks budget van ongeveer 110.000 euro besteed. We moeten dan ook kijken hoe efficiënt het is in het licht van de behaalde resultaten⁵². In kwantitatieve termen zijn de resultaten immers relatief beperkt (3,3% van de kantines heeft een label, d.w.z. 18% van de in Brussel geserveerde maaltijden). Een ambitieuze doelstelling voor de toename van het aantal gelabelde kantines is alleen mogelijk op basis van een aangepaste kostenstructuur.

Wat de thematische begeleidingen betreft (strijd tegen verspilling en vegetarisch aanbod) die tussen 2017 en 2019 werden aangeboden, zien we meer positieve resultaten voor de begeleiding over vegetarische voeding dan voor die over voedselverspilling. De begeleiding over het vegetarische aanbod leidde namelijk tot een gemiddelde stijging van 52,3% van de vegetarische gerechten per week, met een stijging van de consumptie van 141,5% (het aanbod is toegenomen, maar daarnaast kiezen de klanten meer dan voorheen voor dit type maaltijd).

De begeleiding over de strijd tegen voedselverspilling heeft in dit stadium niet geleid tot objectief vast te stellen resultaten. Dankzij die begeleidingen konden we echter wel inschatten dat tussen de 27% en 15% van de maaltijden verspild wordt. Wat de impact van de begeleiding betreft, ligt de moeilijkheid in het feit dat er veel partijen betrokken zijn bij de verspilling (koks, bedienend personeel enz.). Het is moeilijk om hen allemaal te motiveren om onderling afhankelijke acties uit te voeren die op zichzelf niet veel impact hebben. Daarnaast wordt het als zeer belastend ervaren het afval te moeten wegen.

Een stand van zaken van het aanbod in de kantines uitgevoerd in 2020⁵³ geeft een zicht op de duurzaamheid van het aanbod in alle Brusselse kantines (scholen, kinderdagverblijven, ziekenhuizen, rusthuizen, ...) met en zonder Good Food-label. We stellen het volgende vast:

- 61% biedt een vegetarisch alternatief aan
- 67% gebruikt seizoensproducten
- 36% eist lokale producten
- 52% eist maatregelen tegen voedselverspilling
- 43% eist een vermindering van het gewicht aan vlees per gerecht
- 83% van de kantines biedt (soms, vaak of altijd) biologische producten aan

⁵¹ Evaluatie door Biowallonie in 2020 als onderdeel van hun opdracht om het Good Food-label te begeleiden

⁵² Prestatiestudie van de Good Food-strategie 2016-2020, Comase, december 2020

⁵³ Stand van zaken van de Brusselse kantines, Sonecom, 2020

Er zijn enkele bijzonderheden voor de schoolkantines:

90% biedt vegetarische menu's aan, wat veel hoger is dan het gemiddelde van de Brusselse kantines (61%).

Voor de seizoensgebonden producten liggen de schoolkantines echter ver onder het gemiddelde (dat 67% bedraagt). Slechts 55% van de schoolkantines stelt die eis. Ook het gebruik van bioproducten ligt lager dan het gemiddelde van de Brusselse kantines, aangezien slechts 47% bioproducten aanbiedt (tegenover 83% voor alle kantines).

3.3.3. Overheidskantines: voorbeeldig?

Elk jaar wordt een opleiding 'Good Food en overheidsopdrachten' georganiseerd voor overheidsinkopers. Uit een bevraging van de deelnemers aan de opleidingen tussen 2016 en 2020 blijkt dat steeds meer inkopers van plan zijn om de Good Food-criteria in hun bestekken op te nemen. Terwijl vóór de opleiding gemiddeld 30% van deelnemers rekening hield met de criteria, is na de opleiding gemiddeld 70% van plan dat te doen. Van alle vragen aan de helpdesk voor 'duurzame overheidsinkopen' ging 60% over voeding in 2019/2020. Dat cijfer neemt toe, want in 2016 bedroeg dat percentage nog 42%.

Uit een enquête in 2020⁵⁴ blijkt dat 76% van de overheidskantines minstens één vegetarische maaltijd per week aanbiedt in hun kantines; 62% zegt de laatste 5 jaar meer en meer biologische producten te hebben opgenomen in hun menu's; 29% denkt minstens 30% biologische ingrediënten te gebruiken in al hun maaltijden; 62% past Good Food-criteria toe in hun bestekken en 38% gebruikt het bestek van Leefmilieu Brussel als referentie bij het opstellen van hun bestekken.

3.3.4. SWOT-analyse van de Good Food-acties voor kantines⁵⁵

<u>Sterkten</u>	<u>Zwakten</u>
Significant verschil tussen de prestaties van kantines met en zonder label	Label: noch de aanvankelijke noch de bijgewerkte doelstellingen zijn bereikt. Is het gepast om de doelstelling voor overheidskantines te 'verwateren' in een algemene aanpak voor alle kantines?
Positief traject voor de kantines met label	Is het label wel efficiënt genoeg?
Het label heeft een structurerend effect voor een traject naar meer duurzame kantines	Gebrek aan zichtbaarheid en bekendheid van het Good Food-programma en -label.
Het huidige programma kan inspelen op de behoeften die de kantines aangeven (opleidingen, hulpmiddelen, modelbestekken enz.)	

⁵⁴ Enquête van Leefmilieu Brussel bij de overheidsdiensten van het BHG, 21 respondenten, 2020

⁵⁵ Prestatiestudie van de Good Food-strategie 2016-2020, Comase, december 2020

<u>Kansen</u>	<u>Bedreigingen</u>
<p>De vaststelling van verschillen tussen de verschillende soorten kantines wat betreft hun prestaties = kans op een meer gedifferentieerde aanpak afhankelijk van het type kantine.</p> <p>Monitoring is belangrijk (observatorium voor kantines), zowel om de vooruitgang/stabilisatie/regressie te identificeren als om vast te stellen aan welke marges voor vooruitgang eerst moet worden gewerkt => baseline voor SMART-doelstellingen (specifiek/ambitieuw/realistisch).</p> <p>75% van de kantines geeft aan iets te doen of te willen doen om (meer) duurzame voeding aan te bieden = een kans om die wens invulling te geven, al dan niet direct gekoppeld aan labelisering.</p>	<p>Zonder de eisen te herzien, het risico op een (te) groot verschil tussen een kleine kern van vooruitstrevende kantines en alle Brusselse kantines beheersen.</p> <p>Zorgen voor een structurele dialoog tussen kantines met label, de 'ambassadeurs', en kantines zonder label. Het doel is namelijk een massale overgang en niet het label om het label.</p> <p>Het label is 3 jaar geldig: 2021 = scharnierjaar voor een reeks kantines met label.</p> <p>Deze fase is kritiek in termen van vernieuwing en moet tot een goed einde worden gebracht, zelfs (en vooral) tijdens de overgang naar de strategie 2.0.</p>

3.3.5. Een Good Food-label voor restaurants

Na raadpleging van de horecasector werd een Good Food-label gelanceerd voor restaurants, naar het voorbeeld van de kantines. De aanpak is vergelijkbaar met die voor kantines: restaurants kunnen begeleiding aanvragen om vast te stellen wat hun sterke punten zijn en aan welke punten ze nog kunnen werken. Ze kunnen terecht bij een helpdesk en er worden bijeenkomsten georganiseerd om de uitwisseling tussen collega's aan te moedigen.

Resultaten:

- 90 etablissementen hebben sinds 2018 de eerste labels gekregen, waarvan er ondertussen 12 moesten sluiten (meer dan de helft van die sluitingen is opgetekend sinds maart 2020 en houdt dus verband met de gezondheids crisis). Slechts één etablissement heeft zijn label verloren.
- Eind 2020 waren er dus 77 restaurants met een Good Food-label, goed voor 4.871 maaltijden per dag. Ongeveer veertig restaurants worden momenteel ondersteund of hebben al belangstelling getoond om een kandidatuur dossier in te dienen om het label te verkrijgen.
- De strategie streefde aanvankelijk naar 50 etablissementen met een Good Food-aanpak tegen 2020. Die doelstelling werd bij de tussentijdse evaluatie verhoogd tot 10% van de sector. Die ambitieuze nieuwe doelstelling is nog niet bereikt, maar de stijgende trend is bemoedigend.

3.3.6. Een bemoedigend proces van continue verbetering

Hoewel een meerderheid van de eerste restaurants met label zich al inzette voor een duurzame aanpak, zien we dat de restaurants hun aanpak blijven verbeteren nadat ze het label hebben verkregen⁵⁶. Het indienen van een kandidatuur is dus niet de enige hefboom voor verandering. Door toe te treden tot een gemeenschap van geëngageerde spelers worden restauranthouders aangemoedigd om voortdurend nieuwe Good Food-praktijken te blijven implementeren.

Uit deze jaarlijkse evaluatie onder de restaurants met label blijkt dat de tendens om te verbeteren toeneemt sinds ze zich bij de Good Food-gemeenschap hebben aangesloten (55% heeft het aantal leveranciers in korte ketens verhoogd, 50% heeft het aandeel lokale en seizoensgebonden producten verhoogd, 20% heeft het gewicht van de vleesporties verlaagd, 42% heeft het aantal vegetarische maaltijden verhoogd en 42% heeft zijn aankopen van biologische producten verhoogd).

Tijdens de begeleiding voor het Good Food-label stelden we vast dat bijna geen enkele restauranthouder op de hoogte was van de geldende reglementering inzake de communicatie over biologische producten.

Het ingevoerde systeem lijkt te voldoen aan de behoeften van de restauranthouders en de resultaten op het gebied van verbetering van de praktijken bewijzen de doeltreffendheid van de voorgestelde oplossingen.

Bij de restaurants die nog geen Good Food-label hebben, stellen we vast dat de procedure voor het verkrijgen van het label duidelijk een potentiële belemmering is⁵⁷. Toch zegt 100% van de respondenten geïnteresseerd te zijn in het verkrijgen van het label, wat zeer bemoedigend is⁵⁸. Er werd ook een prospectieve studie gevoerd rond de overgang van de restaurantsector⁵⁹, met name om de meningen van de belangrijkste spelers in de sector over het label te verzamelen en aanbevelingen te doen voor de volgende strategie. Daaruit blijkt dat het label als ernstig, objectief en onafhankelijk wordt gezien. Het Good Food-label is momenteel het enige objectieve instrument om de ecologische praktijken van de sector te meten, wat waardevol blijkt te zijn aangezien greenwashing er niet ongewoon is. Bovendien vormt de gemeenschap van restaurants met een Good Food-label een uniek netwerk in Brussel, wat waardevol is voor de uitwisseling van goede praktijken. Er zijn echter verschillende zwakke punten vastgesteld waarmee rekening moet worden gehouden wanneer het label op grotere schaal wordt geïmplementeerd: momenteel wordt het alleen gedragen door Leefmilieu Brussel, dat door restauranthouders niet wordt beschouwd als een gesprekspartner voor de horecasector; kwaliteit en smaak komen niet aan bod in de criteria van het label, terwijl restauranthouders zich juist met deze elementen willen onderscheiden, ook de aspecten duurzaam vlees en duurzame zeevruchten zijn onvoldoende aanwezig; tot slot wordt de impact van het label afgezwakt door een gebrek aan bekendheid. Het Good Food-label is immers nog steeds te weinig bekend bij het grote publiek en omdat de middelen beperkt zijn, was het niet mogelijk om voldoende communicatiemiddelen in te zetten voor de beoogde doelstellingen.

⁵⁶ Gegevens uit de peiling van Poseco bij Good Food-restaurants, juni 2020

Gegevens uit de peiling van Poseco bij restaurants zonder Good Food-label, juni 2020

⁵⁸ Gegevens uit de peiling van Poseco bij restaurants zonder Good Food-label, juni 2020

⁵⁹ Evaluatie van de Good Food-strategie voor de horecasector in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Innovative Cuisine, november 2020.

We weten nochtans dat er bij de Brusselse bevolking vraag is naar Good Food-restaurants⁶⁰. Al deze elementen verminderen de toegevoegde waarde die het keurmerk voor Good Food voor restaurants zou kunnen hebben. We stellen ook vast dat de gelabelde restaurants niet representatief zijn voor de sector en dat de acties inzake Good Food weinig effect hebben op de fastfoodketens, die zeer talrijk zijn in Brussel.

Evenals bij het kantineprogramma kunnen vraagtekens worden geplaatst bij de doeltreffendheid van het keurmerk voor Good Food met betrekking tot de verkregen resultaten. Het bestaande systeem zal moeten worden aangepast om meer actoren te kunnen bereiken zonder dat het budget evenredig wordt verhoogd.

Het is duidelijk dat een globale overgang van de sector pas mogelijk is als de principes van duurzame voeding worden aangeleerd aan toekomstige horeca-professionals tijdens hun opleiding. Er is een stand van zaken opgemaakt van de onderwijsmethoden en er is vastgesteld welke de obstakels en hefbomen voor verdere actie zijn. (zie hoofdstuk 6, 'Transversale aanpak').

3.3.7. De Good Food-overgang wint terrein in de restaurantsector

In het licht van deze resultaten kan worden vastgesteld dat het systeem voor kantines er de afgelopen vijf jaar in geslaagd is meer etablissementen en dus meer consumenten te bereiken, zich aan te passen aan de verschillende contexten en meer bekendheid te krijgen. Toch moet de kostenefficiëntie van het label in vraag worden gesteld.

Het meer recente restaurantlabel blijft groeien en de eerste resultaten tonen aan dat het relevant was om het kantinelabel aan te passen voor restaurants.

Slechts 2 kantines en 1 restaurant⁶¹ zijn hun label kwijtgeraakt, wat aantoont dat de spelers met de Good Food-labels een niveau van duurzaamheid bereiken waar ze niet meer onder willen gaan. Het verkrijgen van een label objectiveert hun aanpak op een Good Food-schaal. Meerdere spelers zijn zelfs de uitdaging aangegaan om in de nabije toekomst een extra koksmuts of vork te verdienen.

⁶⁰ AQ Rate, 2020: 47% van de consumenten verkiest restaurants die gezonde, lokale of biologische producten aanbieden

⁶¹ Een volledige lijst van restaurants en kantines met label is beschikbaar in de Good Food-gids:
<https://goodfood.brussels/nl/gids>

4. BEGELEIDING VAN DE OVERGANG VAN DE VRAAG VOOR IEDEREEN

4.1. Nieuwe eetgewoonten in het dagelijkse leven

Om de burgers te begeleiden bij de overgang van hun eetgewoonten naar meer duurzaamheid, beruiste de strategie enerzijds op communicatieacties en anderzijds op reeds bestaande schakelfiguren in het veld. De logica achter de strategie was het opleiden, uitrusten, begeleiden en ondersteunen van schakelfiguren, zodat zij hun eigen doelgroepen konden bereiken. Deze veldspelers zijn met name de lokale schakelfiguren (gemeenten en OCMW's) en verenigingen, die elk met hun specifieke doelgroep werken, op lokaal niveau.

Daarnaast werden collectieve burgerprojecten uitgebreid ondersteund.

4.1.1. Een aanpak op basis van schakelfiguren

Dankzij de steun van verenigingsspelers⁶² die reeds actief zijn in Brussel en al lange tijd werken rond de sensibilisering van de huishoudens op gewestelijk niveau ('Rencontres des Continents', EVA ...) heeft men via de strategie meer activiteiten kunnen organiseren en dus meer personen kunnen bereiken.

'Rencontre des Continents' is de belangrijkste gewestelijke vereniging voor informatie, sensibilisering en opleiding van het grote publiek op het gebied van duurzame voeding, in de vorm van permanente vorming. Ze werd al vóór de strategie gesteund voor haar basisopdrachten, maar die steun werd met de strategie verder versterkt. De nieuwsbrief bereikt bijna 5000 burgers, professionals en schakelfiguren. De activiteiten hebben op 5 jaar tijd ongeveer 12.500 mensen bij elkaar gebracht. RDC werd ook ondersteund om een netwerk van vrijwilligers te vormen, de 'maîtres cuisiniers' (meester-koks): 15 meester-koks werden opgeleid en hebben 5 cycli met activiteiten geleid (75 deelnemers).

Dankzij verschillende projectoproepen heeft men ook ongeveer 35 projecten rond de vraag naar duurzame voeding kunnen ondersteunen sinds eind 2015⁶³. Heel wat projecten maken het mogelijk te werken met doelgroepen met een uiteenlopende sociale en culturele achtergrond, met als begunstigen bijvoorbeeld de sociale kruideniers of de gebruikers van het OCMW. Aan de andere kant vertegenwoordigen de activiteiten die tijdens de gesubsidieerde periode worden georganiseerd om de deelnemers te sensibiliseren, hoge kosten. Meestal worden ze na die periode niet voortgezet.

In de loop van deze 5 jaar heeft de Strategie getracht haar aanpak te specificeren aan de hand van verschillende proefprojecten gericht op schakelfiguren. Op die manier wou ze tegemoetkomen aan de algemene doelstelling om de overgang in de vraag naar duurzame voeding te begeleiden voor alle Brusselaars, met inbegrip van de sociaaleconomisch meest kwetsbare groepen:

- 2016-2017: proefproject met kookworkshops voor kansarme doelgroepen. Via dit project is duidelijk gebleken dat er bij de schakelfiguren vraag is naar inhoud om met hun doelgroep te werken rond duurzame voeding en dat er belangstelling is voor het thema binnen de verenigingen.
- 2017: Good Food-opleiding voor professionele sociale en culturele spelers, met als doel de schakelfiguren te ondersteunen bij de ontwikkeling van activiteiten over duurzame voeding met hun specifieke doelgroepen (vooral kwetsbare groepen).

⁶² Zie bijlage II

⁶³ Zie de lijst in bijlage II

- Hieruit werden verschillende conclusies getrokken: de schakelfiguren gaven aan dat ze een opleiding met verschillende sessies nodig hebben, om kennis te maken met de bestaande instrumenten en de belangrijkste vaardigheden te verwerven, om activiteiten te kunnen organiseren rond het thema van duurzame voeding. De gepersonaliseerde begeleiding van de schakelfiguren bij het opzetten van een activiteit voor hun doelgroep, kon op veel bijval rekenen. 50 % van de activiteiten waren kookworkshops.
- 2018: individuele begeleiding en ondersteuning onder de titel 'Good Food-schakelfacilitator', voor schakelfiguren die aangaven opleiding en begeleiding nodig te hebben. Dit project heeft aangetoond dat de behoeften en verwachtingen binnen de verenigingssector zeer verschillend zijn. De Brusselse verenigingen werken immers allemaal in een verschillende realiteit, met verschillende doelgroepen, een verschillende werking en verschillende bekommernissen. Ook hun kennis over het thema is sterk uiteenlopend. De aanpak tegenover de verenigingen moet specifieker en gepersonaliseerd zijn. Deze dienst is als proefproject eind maart 2018 gestart en in juni 2019 beëindigd.

4.1.2. Pedagogische hulpmiddelen voor de schakelfiguren en doelgroepen

Naast de opleiding en begeleiding is er een lijst van pedagogische hulpmiddelen in verband met duurzame voeding samengesteld (door RdC en GoodPlanet) om de schakelfiguren te helpen de juiste hulpmiddelen te vinden voor hun doelgroep. Tijdens de samenstelling van de lijst werden meerdere vaststellingen gedaan:

- Er bestaan al veel pedagogische hulpmiddelen en meer in het algemeen hulpmiddelen rond (duurzame) voeding, maar er bestond nog geen praktisch overzicht.
- Er bestaan relatief veel hulpmiddelen op het gebied van gezonde voeding, maar vaak worden de verschillende aspecten van duurzame voeding niet of onvoldoende behandeld of komt slechts één aspect aan bod.
- Veel hulpmiddelen vereisen een goede kennis van het Nederlands of Frans, wat een probleem is voor doelgroepen die niet kunnen lezen, de taal niet kennen, ... Dit is vooral het geval voor de bestaande hulpmiddelen over landbouw en stadslandbouw, waarvan de inhoud vaak complex en technisch is.
- Veel hulpmiddelen zijn informatief, maar bevatten weinig concrete acties die aanzetten tot gedragsverandering.
- Tot slot zijn er weinig hulpmiddelen rond lokale voeding en korte-keteninitiatieven, of hulpmiddelen met betrekking tot het voedingsbudget en de kosten van duurzame voeding.

Om die reden en wegens een gebrek aan middelen zijn er weinig aanvullende hulpmiddelen ontwikkeld. Wel werden er concrete hulpmiddelen over seizoensgebondenheid en seizoensrecepten ontwikkeld, geactualiseerd en op grote schaal verspreid.

- De hulpmiddelen voor het promoten van seizoensrecepten zijn erg in trek: de in 2011 gelanceerde app 'recepten4seizoenen' werd tussen 2011 en 2018 door 10.000 gebruikers gedownload. Na technische problemen werd begin 2020 een nieuwe versie gelanceerd (responsive web app, geschikt voor mobiele toestellen) (<https://recepten4seizoenen.brussels/>). Tot nu toe waren er 14.905 gebruikers sinds de lancering op 2 maart 2020 (tot 15/10), met 84.411 pageviews.

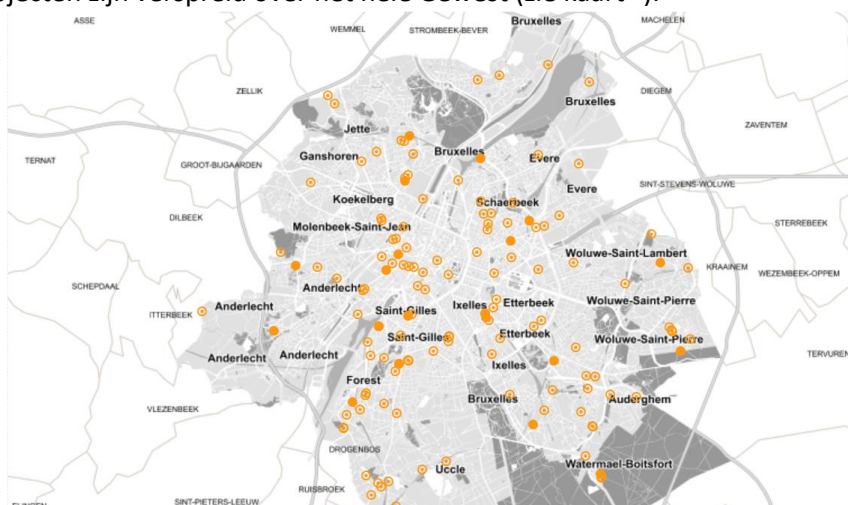
- Er is echt veel vraag naar de informatie in de seizoenskalender voor groenten en fruit, want in 2016/2017 werden er ook nog eens meer dan 20.000 papieren exemplaren van verspreid.
- Publicaties zoals de brochure 'Gezond en duurzaam eten zonder aan uw budget te knagen' zijn verspreid.

4.1.3. Een explosie van collectieve Good Food-burgerprojecten

De strategie voorziet in de ontwikkeling van collectieve veldacties op het gebied van duurzame voeding via bestaande gewestelijke instrumenten (Lokale Agenda's 21, Participatieve duurzame wijken ('Vooruit met de Wijk' bestond nog niet toen de strategie werd opgesteld)).⁶⁴ De projecten die door burgercollectieven worden gedragen, worden financieel ondersteund, maar worden ook op technisch en methodologisch vlak begeleid (groepsdynamiek). Ze worden steeds groter: mensen telen, koken, delen. Projecten van burgercollectieven bevorderen de geleidelijke integratie van Good Food in diverse bevolkingslagen en leeftijdsgroepen. Naast projecten rond productie zijn er ook culinaire workshops om vegetarisch te leren koken of verspilling te vermijden. Er worden open koelkasten en gastentafels georganiseerd, er zijn boomgaarden, kippenhokken, broodovens enz. Deze projecten krijgen technische begeleiding en financiële steun, via de projectoproep 'Vooruit met de Wijk'/luik Good Food, maar ook binnen de Participatieve duurzame wijken. Er moet echter worden gewezen op de problemen in verband met de toegankelijkheid van deze oproep voor alle burgers (moeilijkheid om de dossiers in te vullen, verwarrend aspect van de begroting, behoefte aan meer steun voor "empowerment").

Resultaten:

- Op 5 jaar tijd zijn 102 Good Food-projecten ondersteund (waarvan de helft productieprojecten).
- Voor elk project zijn er gemiddeld: 8 personen in de organisatiegroep, 245 personen betrokken bij de activiteiten (d.w.z. meer dan 25.000 betrokken personen), 500 u/jaar/vrijwilligersproject.
- 20% van de projecten draagt bij aan de integratie van kwetsbare groepen.
- Meer dan 90% van de gesteunde projecten bestaat nog steeds.
- De projecten zijn verspreid over het hele Gewest (zie kaart⁶⁵).

⁶⁴ Voorschrift 60

⁶⁵ <https://vooruitmetdewijk.brussels/cartografie/>

4.1.4. Focus op de belangrijkste aan te passen eetgewoonten

Zoals de studie over de prestaties van de strategie⁶⁶ benadrukt, is er via de verschillende enquêtes die sinds de lancering van de Good Food-strategie zijn georganiseerd⁶⁷, heel wat materiaal tot stand gekomen op de grens tussen de krachtlijnen 'vraag' en 'voedingscultuur'. Het is nu zaak om op basis van een reeks vaststellingen met betrekking tot de huidige voedingscultuur te bepalen wat we op verschillende vlakken willen bereiken bij de Brusselaars met de Good Food-aanpak. De vaststellingen betreffen: de plaatsen waar de Brusselaars hun voedsel kopen per profiel; de consumptiegewoonten per profiel (wat betreft plaats, seizoensgebondenheid enz.), de intenties, obstakels enz. De prijs, of de perceptie van de prijs, blijft het grootste obstakel voor alle profielen. Bijvoorbeeld tijd en beschikbaarheid, maar ook zichtbaarheid/identificatie van het aanbod. Een ander voorbeeld: 16-34-jarigen lijken meer open te staan voor veranderingen in hun eetgedrag, maar hebben meer informatie nodig.

Op basis van deze onderzoeken is het mogelijk om na te denken over de dimensies die in de aanpak moeten worden opgenomen (kwaliteit, biologisch, gezond, lokaal). Daarbij moeten een onderscheid worden gemaakt tussen een aanpak die wordt opgevat als een transitie/traject, en een aanpak die wordt gezien als een prestatie in de praktijk.

De bovenvermelde enquêtes brachten ook enkele sociologische bijzonderheden aan het licht (geslacht, levensfase, woonplaats, graad van kwetsbaarheid enz.). Vanuit die bevindingen moet een betere afstemming op de ervaren/waargenomen realiteit mogelijk zijn. We moeten in gedachten houden dat *inclusieve communicatie* en de ambitie om *betekenis te geven* alleen kunnen worden bereikt als we een evenwicht vinden tussen een globale aanwerving en dynamiek en een gedifferentieerde benadering voor bepaalde doelgroepen.

Wat de resultaten betreft⁶⁸, verklaart 33% van de bevolking in 2020 al veel duurzame voeding te consumeren, waaronder ¼ sinds 1 jaar of minder.

Minder consumptie van dierlijke eiwitten

Er zijn weinig specifieke acties ondernomen om de consumptie van dierlijke eiwitten te verminderen. In 2020 heeft LB de vzw EVA gesteund in het kader van de 1e 'Veggie Challenge' in het Brussels Gewest, waaraan 1148 Brusselaars deelnamen. Verder zit dit thema vervat in algemene communicatieacties, kookworkshops, ...

Volgens Sonecom geeft 43% van de Brusselse bevolking aan dat ze in 2018 hun vleesconsumptie licht of sterk hebben verminderd in vergelijking met het jaar ervoor. In 2020 (peiling van AQ Rate): 51% zegt minder vlees te eten. Nog steeds volgens deze peiling telt Brussel 3% vegetariërs, 36% flexitariërs (3 dagen zonder vlees) en 8% '1 dag zonder vlees', terwijl 52% bijna elke dag vlees eet.⁶⁹

Voedselverspilling in de huishoudens

Volgens de cijfers die het Agentschap Net Brussel jaarlijks meedeelt, neemt de voedselverspilling binnen de huishoudens af, maar niet in het verwachte tempo. Toch zegt 69% van de Brusselaars bijzondere aandacht te besteden aan de vermindering van hun voedselverspilling (AQ Rate, 2020).

⁶⁶ COMASE, december 2020

⁶⁷ De 3 Good Food-peilingen onder de bevolking (2016, 2018, 2020) zijn beschikbaar [via](#)

⁶⁸ Zie de tabel in bijlage I voor de resultaten per doelstelling van de strategie

⁶⁹ De 3 Good Food-peilingen onder de bevolking (2016, 2018, 2020) zijn beschikbaar [via](#)

Er lijkt een groot verschil te bestaan tussen de perceptie van de verspilling en het werkelijke gedrag (zie de krachtlijn 'voedselverspilling').

4.1.5. Een overgang bij alle doelgroepen

Voor ¾ van de Brusselaars is de prijs een hindernis voor duurzame voeding. Voor 42% is het zelfs een zeer grote hindernis⁷⁰.

In 2018 en 2020⁷¹ denkt slechts 36% van de bevolking dat duurzaam eten niet duurder is (tegenover 32% in 2016). Voor velen is voldoende eten op zich al een probleem, zeker sinds de COVID-19-crisis.

In het kader van het subsidiebeleid werden verschillende Brusselse verenigingen gesubsidieerd voor projecten en acties met betrekking tot sensibilisering en toegankelijkheid van duurzame voeding met sociaaleconomisch meer kwetsbare groepen⁷².

Het gaat onder andere om sociale kruideniers die worden ondersteund om verse producten, biologische producten, peulvruchten enz. in hun productaanbod op te nemen, zodat hun begunstigden tijdelijk toegang krijgen tot duurzamere producten.

De financiële steun heeft het bovendien mogelijk gemaakt om de activiteiten van bepaalde kruideniers in verband met evenwichtige voeding aanzienlijk uit te breiden. Sommige daarvan zijn op lange termijn blijven bestaan.

Via projectoproepen voor verenigingen, maar ook via de oproep voor gemeenten en OCMW's, heeft de strategie eveneens projecten ondersteund die werkten met doelgroepen met sociaal en cultureel verschillende achtergronden. Het gaat met name om processen van permanente educatie, de ontwikkeling van een methode om gedragsverandering te ondersteunen, specifiek gericht op de gebruikers van een sociale kruidenier (Epi Saint-Gilles), sensibiliseringsworkshops rond thema's in verband met Good Food, de multifunctionaliteit van de stadslandbouw, innovatieve projecten die werken aan een betere toegankelijkheid en projecten rond duurzame voeding gekoppeld aan gezondheid.

Het SAGAL-netwerk, dat wordt ondersteund door de strategie, maakt het mogelijk om ook in achtergestelde wijken verkooppunten in te richten. Wat de geografische spreiding van het aanbod betreft, zijn de SAGAL redelijk goed vertegenwoordigd in wijken met een laag aanbod van dit type (Anderlecht, Vorst, Ganshoren, Molenbeek, Koekelberg, Sint-Joost), zoals te zien is op de kaart met SAGAL-punten.

⁷⁰ Good Food-peiling, AQ Rate, 2020

⁷¹ De 3 Good Food-peilingen onder de bevolking (2016, 2018, 2020) zijn beschikbaar [via](#)

⁷² Zie bijlage II

Bovendien heeft de strategie, opnieuw door middel van projectoproepen, de recuperatie van onverkochte goederen ondersteund om voedselverspilling te bestrijden en het aanbod voor personen in een situatie van voedselonzekerheid te vergroten. Projecten rond de recuperatie van onverkochte goederen werken erg verbindend in het Gewest. Die banden worden met name gecreëerd dankzij het project LOCO (Logistique Collaborative). De bedoeling van LOCO is de oprichting van een platform voor overleg tussen de voedselhulpverleners om de logistieke en menselijke middelen onderling te delen en optimale, gedecentraliseerde recuperatiecentra op te starten. Dit project brengt lokale steunpunten samen: in het OCMW van Elsene, het OCMW van Ukkel, de gemeente Schaarbeek, een steunpunt dat wordt beheerd door de coördinatie van Jette, DREAM (beheerd door het OCMW van Brussel), het Belgische Rode Kruis en meest recent de vzw L'Ilôt. Alle steunpunten worden in het kader van de strategie ondersteund.

Via de steun aan burgercollectieven bereikt 20% van de projecten (4/20 in 2 jaar) kwetsbare personen en/of personen met verschillende culturele achtergronden.

Na de tussentijdse evaluatie in 2018 is de strategie bijgestuurd om rekening te houden met de lessen die zijn getrokken uit de projecten FALCOOP en SOLENPRIM en om denkplaatjes te schetsen voor de ontwikkeling van een aanpak per wijk.

- Om de toegankelijkheid van duurzame voeding te verzekeren, zal Good Food de ontwikkeling moeten steunen van **verkoopspunten in wijken die momenteel slecht bevoorrad zijn**. Via de studie over de korte ketens kon een inventaris van de Brusselse handelszaken worden opgesteld. Daaruit bleek dat de gemeenten Laken, Evere en Sint-Joost zeer weinig (of helemaal niet) bevoorrad worden met producten uit korte ketens. Men moet ook de **diversificatie van de verkoopstructuren stimuleren, met een aangepast aankoopbeleid om te voldoen aan de verschillende profielen** en keuzemogelijkheden te bieden aan elk type consument. Men zou een aanpak per wijk kunnen overwegen, met naast de steun voor de ontwikkeling van een nieuw aanbod ook begeleiding van de burgers in de wijk om vraag en aanbod te verenigen.
- De studies over de veranderende consumptiewijzen en de ervaringen van de spelers op het terrein tonen aan dat de keuzecontext (type handelszaak, aantal referenties, marketingboodschappen ...) een grote invloed heeft op de consumptie, vooral voor de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. Om die reden zal Good Food nog meer steun moeten bieden voor de ontwikkeling van gevarieerde verkoopstructuren en een volledige dekking van het Gewest. Momenteel hebben sommige gemeenten een te groot Good Food-aanbod, zoals Elsene, terwijl er bijna geen aanbod is in andere gemeenten zoals Laken, Evere en Sint-Joost. Men zou een aanpak per wijk moeten overwegen, met naast de steun voor de ontwikkeling van een nieuw aanbod ook begeleiding van de burgers in de wijk om vraag en aanbod te verenigen.

Het FALCOOP-team heeft zijn werkzaamheden voortgezet met CUISINES DE QUARTIER for Brussels (CQfB). Dat wil experimenteren en de uitvoering, werkmethoden, impact en voorwaarden voor de levensvatbaarheid van buurt-, collectieve en solidaire keukens analyseren. Het project is nu gestructureerd onder de vorm van een non-profitorganisatie onder de naam 'Cuisines de quartier'. Ze begeleiden diverse groepen die samen de dagelijkse maaltijden bereiden om ze vervolgens mee naar huis te nemen en samen met het gezin op te eten. Omdat er grote hoeveelheden worden bereid, heeft dit project een impact op de voedingsgewoonten en de consumptie van de deelnemers en hun omgeving, maar ook op de lokale bevoorradingsketens.

Sinds eind 2019 geeft de strategie financiële steun aan de ontwikkeling van de beweging 'Cuisines de quartier' in het Gewest (coördinatie van de beweging en ondersteuning van de ontwikkeling van communicatiemiddelen en de opstart van kookgroepen).

De strategie ondersteunt ook een project van de Université Populaire d'Anderlecht dat wil nadenken over de toegankelijkheid van duurzame voeding in een volkse omgeving (opzetten van een collectieve keuken, ontwikkeling van een duurzaam voedingsaanbod binnen hun sociale cafetaria, nadenken over de banden met de wijk enz.) en bruggen wil slaan tussen voeding en gezondheid (samenwerking met het medisch centrum dat in hetzelfde gebouw is gehuisvest).

4.1.6. Conclusie

De uitvoering van de strategie was tussen 2015 en 2018 sterk gebaseerd op de bevordering van individuele gedragsveranderingen. Voor de gevoerde acties werd sterk gerekend op de individuele verantwoordelijkheid. Maar dit beleid heeft zijn beperkingen, met name wanneer de 'aankoopcontext' (toegankelijkheid van het aanbod, zowel geografisch als cultureel) niet (of niet voldoende/niet overal) evolueert, vooral met betrekking tot de meer kwetsbare doelgroepen, die vaak ook in wijken wonen waar minder winkels met een aangepast aanbod zijn.

De herziene strategie die begin 2019 werd goedgekeurd, zet in op een meer systemische aanpak van vraag en aanbod per wijk, maar sindsdien is er geen gelegenheid geweest om dit uit te voeren of zelfs maar te testen.

In ieder geval moeten we blijven werken aan nieuwe vormen van sensibilisering, want we moeten niet alleen een lokaal aangepast aanbod toegankelijk maken, maar ook de voedingspatronen veranderen. De plaats van dierlijke eiwitten in het dieet en de strijd tegen voedselverspilling zijn daarbij belangrijk.

Eind 2020 is een samenwerking met de sociale/gezondheidssector gestart om een geïntegreerd sociaal gezondheidsplan op te stellen, 'Brussels Takes Care', dat acties rond voeding zal ontwikkelen.

4.2. Op school: Good Food op het menu

Het Brussels Gewest telt 701 scholen voor verplicht onderwijs, die dagelijks 257.516 leerlingen ontvangen. Tussendoortjes, boterhammen en warme maaltijden: op school worden veel maaltijden genuttigd. Scholen zijn vanzelfsprekend een prioritaire doelgroep. Het potentieel voor verandering is aanzienlijk en de hefboomen voor actie zijn talrijk.

Om de scholen te begeleiden in de voedingsovergang, voorziet de strategie dat het Gewest rond 3 strategische krachtlijnen werkt:

- De ontwikkeling van pedagogische instrumenten om de spelers op school (voornamelijk leerkrachten) te sensibiliseren voor Good Food en geleidelijk aan een verandering in de praktijk teweeg te brengen.
- De ontwikkeling van instrumenten om het beheer in scholen te verbeteren en zo de voedingskwaliteit te verbeteren en de milieu-impact van voeding te verminderen.
- De ontwikkeling van partnerschappen met instellingen die in contact staan met scholen, om dankzij de complementariteit van de competenties meer impact te hebben.

4.2.1. Een pedagogische aanpak gekoppeld aan concrete projecten

De pedagogische instrumenten zijn ontworpen om scholen hulp te bieden die is aangepast aan hun realiteit en beperkingen. De rode draad is de sensibilisering van de leerlingen, het schoolpersoneel en de ouders om hen ertoe aan te zetten hun individuele en collectieve gedrag te veranderen en concreet tot actie over te gaan. De instrumenten omvatten terugkerende pedagogische activiteiten zoals animaties en projectoproepen, steun voor kinderboerderijen, steun voor eenmalige projecten via proefprojecten en pedagogische hulpmiddelen.

Animaties en projecten

De scholen in de 19 gemeenten krijgen animaties en begeleiding voor hun projecten. Het aantal gevraagde projecten staat in verhouding tot het aantal inwoners van de gemeente. Op 5 jaar tijd was 10% van de leerlingen in het Brussels Gewest betrokken bij een voedings- en/of moestuinproject. De vraag naar animatie en begeleiding is sinds het schooljaar 2015/2016 niet afgenomen.

Hoewel het moeilijk is om cijfers te plakken op de impact van de acties, zien we concrete veranderingen in de scholen: invoering van gezonde tussendoortjes en minder afval, organisatie van duurzame winkels, verwijdering van verkoopautomaten, verbod op bepaalde soorten tussendoortjes, aanleg van moestuinen, kookworkshops, acties tegen verspilling en voor vegetarisch eten enz.

De ondersteunde eenmalige projecten waren gericht op een publiek dat moeilijker te bereiken is door middel van campagnes en activiteiten, zoals ouders of tieners. Bijvoorbeeld: **workshops over vegetarisch eten en de bestrijding van verspilling** voor secundaire scholen; het project **'Ado corner' (TCO, FR)**, de inrichting van een ruimte om 'duurzame voeding' te ontwerpen in een school om te concurreren met het aanbod van buitenaf en een reflectieproces te lanceren binnen de inrichting; **'Chefs en herbe' (POSECO)**, een culinaire challenge rond duurzame voeding voor een jong publiek. De ontwikkeling van een businessplan voor het **"gebruik van de kantine voor kooklessen tijdens de naschoolse opvang" (CODUCO)**; de oprichting van **SAGAL's** in scholen.

Scholen en Good Food in cijfers tussen de schooljaren 2015-2016 en 2019-2020

Aantal aangevraagde animaties	489	80% van de aanvragen is Franstalig en 20% Nederlandstalig
Aantal scholen dat een project heeft uitgevoerd	241	Dat is 34% van de scholen in het BHG in alle netwerken
Schatting van het aantal bereikte leerlingen	24.100	Dat is 10% van alle leerlingen in het Gewest.
Aantal klasactiviteiten	204	
Aantal ondersteunde projecten voor meerdere klassen/scholen	97	
Aantal bereikte leerlingen via activiteiten in het kader van subsidies voor kinderboerderijen	99.250	+/-19.850 leerlingen per jaar - dat cijfer wordt in 2020 naar beneden bijgesteld in verband met COVID-19.

Pedagogische hulpmiddelen

Met de pedagogische hulpmiddelen kunnen leerkrachten zelf een sensibiliseringsactie rond voeding starten in hun klas. Voorbeeld van hulpmiddelen: het pedagogische dossier 'Voeding op school, milieu op het menu', bijgewerkt in 2016; het spel 'Game of Food', ontwikkeld in 2016 en verdeeld in 250 exemplaren; posters met seizoensgroenten en -fruit; de seizoenenschijf; receptenboekjes.

Er wordt ook gewerkt aan een hulpmiddel voor de sensibilisering van ouders, leerlingen en hun leerkrachten over Good Food. Dat moet de link leggen tussen thuis en school en aanzetten tot echte en blijvende veranderingen in de maaltijden die leerlingen van thuis meenemen naar school: de brooddoos en de tussendoortjes. Het hulpmiddel Jim Wortel werd in 2019 getest, en aangepast in 2020. Het zal vanaf september 2021 beschikbaar zijn in een definitieve versie.

De vzw 'Réseau Idée' krijgt ook ondersteuning voor de aanmaak en het onderhoud van een database en pedagogische koffertjes over duurzame voeding. In totaal zijn er 1.119 hulpmiddelen over de thema's voeding, tuin en/of landbouw beschikbaar of vindbaar met deze trefwoorden, op een totaal van 4.566 geregistreerde hulpmiddelen. Dat is een kwart van alle hulpmiddelen.

De explosie van de schoolmoestuinen

De Good Food-strategie beoogt de begeleiding van 10 nieuwe schoolmoestuinen per jaar, naast de follow-up van de moestuinen die de voorbije jaren werden gesteund. Deze doelstelling is ruimschoots overtroffen dankzij het systeem dat onder meer voorziet in begeleiding voor de aanleg van de moestuin, technische bezoeken ter plaatse, opleidingen en een nieuwsbrief.

Resultaten:

- 168 scholen zijn ondersteund bij de aanleg en/of het onderhoud van hun moestuin. 59 van deze scholen kregen begeleiding met onder meer teamcoaching, activiteiten met de leerlingen en hulp op het terrein. 109 scholen maakten alleen gebruik van de 'moestuinservice', voor een technisch bezoek in de moestuin.
- 781 personen hebben sinds 2016 deelgenomen aan de opleidingen 'kennismaking' of 'technische perfectionering'. 448 contactpersonen ontvangen de nieuwsbrief, met elke maand tips voor de moestuin, volgens het ritme van de schoolkalender.

De schoolmoestuinen hebben vooral een pedagogische roeping en worden volledig geïntegreerd in de dagelijkse activiteiten van de school. Het gaat eerder om basisscholen (85%) dan om secundaire scholen (15%).

Het systeem dat is ontwikkeld om de moestuinen te behouden, lijkt goed te werken. In de enquête die eind augustus 2020 werd verstuurd naar de scholen die steun hebben ontvangen van Leefmilieu Brussel, zegt 75% dat hun moestuin nog steeds actief is.

De scholen telen voornamelijk groenten, kruiden en kleine fruitbomen.

4.2.2. Schoolbeheer voor meer Good Food in de kantine, op de speelplaats ...

Schoolkantines

25% van de leerlingen in het basisonderwijs en 15% van de leerlingen in het secundair onderwijs eten een warme maaltijd op school. Dat zijn ongeveer 54.414 maaltijden per dag, d.w.z. bijna 40% van de dagelijkse maaltijden die door de leerlingen in het Brussels Gewest worden genuttigd. De Good Food-strategie en de specifieke instrumenten voor kantines zijn bedoeld om scholen aan te zetten tot verandering. Scholen kunnen deelnemen aan Good Food-opleidingen en begeleiding krijgen om het label te verkrijgen of om voedselverspilling te bestrijden of de vleesconsumptie te verlagen.

<p><u>Doelstellingen kantines:</u> In 2020 bood 100% van de schoolkantines die warme maaltijden serveren minstens 1 vegetarisch menu per week aan.</p>
--

Tussen 2015 en 2020 hebben 12 scholen het Good Food-kantinelabel gekregen, wat neerkomt op 2910 maaltijden per dag (of 5% van de dagelijkse schoolmaaltijden in het BHG); 6 scholen werden begeleid om de voedselverspilling te bestrijden en 3 scholen werden begeleid om de vleesconsumptie te verminderen en meer vegetarische maaltijden te introduceren. De volgende organisaties kregen ook begeleiding om de verspilling te verminderen: De Brusselse Keukens, Aagape, Erasmus Hogeschool en COOVI.

Uit het onderzoek dat in 2020 is gedaan in kantines⁷³, met name in schoolkantines, blijkt dat scholen vaak via hun leveranciers voldoen aan de eisen van een **vegetarisch alternatief (65% van de scholen)** en het gebruik van **seizoensgebonden producten (55% van de scholen)**.

In 1/3 van de schoolkantines wordt een **vegetarisch menu** aangeboden, een van de componenten van duurzame voeding. **Biologische, lokale en seizoensgebonden** voedingsproducten worden aangeboden in **2 van de 5 kantines**.

Een hefboom om de inzet van de scholen te vergroten, is de responsabilisering van de stakeholders. Scholen die met een externe leverancier werken (85% van de gevallen), vertrouwen op de persoon die instaat voor de overeenkomst met de leverancier om de voorwaarden te wijzigen. Slechts 15% van de scholen bereidt nog steeds de volledige maaltijd ter plaatse. In dat geval ligt de verantwoordelijkheid voor de verandering bij de kok(s) en de inkoopmanager. Ouders hebben hier weinig invloed op⁷⁴. In de gemeentelijke context is de impuls en motivatie van het gemeentecollege, dat fungeert als de organiserende instantie voor de gemeentescholen, een doorslaggevende hefboom voor de implementatie van een duurzamer maaltijdaanbod in de kantine. Aangezien het de contracten met de leveranciers beheert, is het als enige verantwoordelijk voor de duurzaamheidseisen van de menu's.

De verbanden tussen de acties op pedagogisch vlak en op vlak van beheer niet systematisch. Voor beide aspecten zijn verschillende spelers verantwoordelijk, die te weinig tijd hebben voor projecten die beide aspecten aan elkaar koppelen. Bij de voedingsovergang op scholen gaat het ook om opvoeding over voedseldiversiteit en smaakontwikkeling: kinderen krijgen de kans om groenten en fruit te proeven waarmee ze misschien niet vertrouwd zijn. Hoe meer voeding deel uitmaakt van een globaal project dat door de verschillende belanghebbenden op school wordt ondersteund, hoe meer dit thema in al zijn dimensies wordt ontwikkeld en op een allesomvattende manier wordt benaderd.⁷⁵

⁷³ Stand van zaken in de Brusselse kantines, SONECOM, 2020

⁷⁴ 'Etude quantitative et qualitative de l'offre alimentaire dans les écoles bruxelloises' - SONECOM voor Leefmilieu Brussel – juni 2018

⁷⁵ 'Etats de lieux des cantines bruxelloises en matière d'alimentation durable et l'impact de la stratégie Good Food' - SONECOM voor Leefmilieu Brussel – oktober 2020

Voedselverspilling daarentegen is vooral een probleem bij de warme maaltijden. De belangrijkste oorzaken van verspilling bij warme maaltijden zijn: de leerlingen vinden het eten niet lekker (50%), de ruimte is oncomfortabel (15%), de porties zijn te groot (15%). Waarnemingen op het terrein suggereren bovendien dat de leerlingen te weinig tijd krijgen voor de warme maaltijd, wat ook een belangrijke factor is.⁷⁶ We hebben weinig cijfers over voedselverspilling op scholen. Twee scholen met het Good Food-label hebben hun verspilling concreet verminderd met respectievelijk 35% en 23% (met maatregelen zoals de kinderen zelf laten opscheppen aan tafel of aan een buffet met een dienblad per kind, ...).

Eco School-label

Met dit label kunnen scholen erkenning krijgen voor hun inspanningen op het gebied van milieu, zowel op pedagogisch als op beheervlak. Sinds 2016 hebben 34 scholen het Eco School-label gekregen en gewerkt aan voeding, aangezien dit een verplicht onderdeel van het label is. Deze scholen hebben projecten rond voeding opgezet, zoals de aanleg van een moestuin of boomgaard, biologische warme maaltijden, gezonde tussendoortjes, soep om 10 uur, kennismaking met duurzame voeding in kooklessen (kookgedeelte), acties tegen voedselverspilling, de inrichting van een kleine kruidenierswinkel die gezonde tussendoortjes verkoopt. Erkenning via een label lijkt een goede hefboom te zijn om projecten te ontwikkelen die een globale verandering, sensibilisering en concrete acties inhouden.

Programma 'Groenten en fruit op school'

Met dit Europese programma kunnen zowel basisscholen als scholen voor bijzonder onderwijs (kleuter-, basis- en secundair onderwijs) tot 9 euro per kind per schooljaar krijgen om kinderen porties groenten en fruit aan te bieden. Om deel te nemen aan het programma moeten de scholen gratis producten uitdelen van een lijst die is opgesteld op basis van de volgende kenmerken: gezond, lokaal (verbod op producten van buiten Europa, aanbeveling van lokale producenten) en seizoensgebonden (seizoenskalender voor groenten en fruit). Het programma stimuleert de consumptie van biologisch fruit en verbiedt individuele verpakkingen. Bovendien moeten de scholen die de subsidie krijgen, voor elke klas die aan het programma deelneemt begeleidende educatieve maatregelen treffen.

De afgelopen jaren hebben veel Brusselse scholen aan het programma deelgenomen. De afgelopen twee jaar is dat aantal gedaald, wat voornamelijk te wijten is aan de administratieve rompslomp voor de scholen. In 2020 heeft de administratie dit programmapunt dan ook herzien. De aanpassingen zullen in januari 2021 ter goedkeuring aan de regering worden voorgelegd.

	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Aantal scholen	94	167	167	104	100
Aantal leerlingen	9.532	34.628	48.910	29.213	28.391

⁷⁶ 'Etude quantitative et qualitative de l'offre alimentaire dans les écoles bruxelloises' - SONECOM voor Leefmilieu Brussel – juni 2018

4.2.3. Institutionele partnerschappen

Om de waaier aan acties te versterken en de instrumenten voor scholen te verbeteren, ontwikkelt Leefmilieu Brussel partnerschappen met de FWB en de VGC.

Om de milieustrategie voor scholen zo goed mogelijk op te bouwen, bestaan er al enkele jaren uitwisselingen en samenwerkingsverbanden met de Federatie Wallonië-Brussel en de VGC. Aan Franstalige kant is er een officieel samenwerkingsakkoord tussen de FWB, het WG en het BHG, waarvan het nieuwe werkprogramma door de 3 respectieve regeringen werd goedgekeurd in november 2017. Dat akkoord biedt een kader voor de samenwerking op pedagogisch en beheervlak. In het kader van dat akkoord werd in 2018 een werkgroep voeding opgericht met als doel Good Food te integreren in de projectoproepen en de hulpmiddelen voor de integratie van Good Food, zoals het bestek voor de bereiding van maaltijden voor kleuter- en lagere scholen. Het doel van dit partnerschap is ook om de financiële middelen en de sterke punten van elke instelling te rationaliseren. Zo konden scholen die in 2019 door Leefmilieu Brussel werden begeleid bij de uitvoering van een voedingsproject, automatisch profiteren van het budget van de projectoproep 'gezonde voeding' van de FWB. In totaal hebben 15 scholen een budget gekregen.

In 2020 werkten het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Waals Gewest samen met de Federatie Wallonië-Brussel in het kader van de projectoproep 'gratis maaltijden'. Deze oproep biedt kleuterscholen met positieve discriminatie de mogelijkheid een gratis warme maaltijd aan te bieden aan alle leerlingen. Een verhoging van 0,50 euro/maaltijd wordt toegekend als de school zich inzet voor een Good Food-aanpak. Het Brussels en Waals Gewest gaan samen een charter opstellen zodat scholen het verhoogde budget pas krijgen als ze aan bepaalde Good Food-criteria voldoen.

Er moest een samenwerking worden opgezet voor de actualisering van het bestek van de Federatie Wallonië-Brussel voor de bereiding van maaltijden voor kinderen van 3 tot 18 jaar. Hoewel het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hier heeft op aangedrongen, is er geen concrete samenwerking tot stand gekomen.

Deze drie voorbeelden illustreren het potentieel voor samenwerking tussen de drie instanties en de voordelen van een dergelijke samenwerking. Desondanks blijft de samenwerking te beperkt. Er is nog werk aan de winkel om een gemeenschappelijke strategie te ontwikkelen waarin elke instantie op het gepaste moment haar bevoegdheden kan uitoefenen.

Er werd ook een 'institutionele' werkgroep voor Nederlandstalige spelers opgericht (Nederlandstalig onderwijs in Brussel), die begin 2018 voor het eerst bijeenkwam. Er namen vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid aan deel en spelers die instaan voor gezondheid en milieu op school. Sindsdien zijn er aan Nederlandstalige kant geen vergaderingen meer georganiseerd omdat geen enkele speler er gevolg aan heeft gegeven.

4.2.4. Conclusie

Het pedagogisch programma over voeding in de scholen heeft goede resultaten opgeleverd.

De doelstellingen van de strategie voor scholen zijn gehaald:

- In 2020 nam 10% van de Brusselse leerlingen deel aan een pedagogische activiteit in verband met duurzame voeding.
- Elk jaar worden minstens 10 nieuwe schoolmoestuinen begeleid.

Op het vlak van beheer is gestart met acties in verband met de kantines en de broodmaaltijden. Die moeten nog verder worden uitgebreid.

5. BEPERKING VAN VOEDSELVERSPLLING

De strategie omvatte ook een specifieke krachtlijn over voedselverspilling. In werkelijkheid werden de acties echter verdeeld over de krachtlijnen 'aanbod' en 'vraag'. Er zijn namelijk weinig maatregelen genomen die uitsluitend gericht zijn op voedselverspilling, maar het aspect komt wel aan bod in meer transversale acties. De maatregelen zijn dus sterk gekoppeld aan de verwezenlijkingen op het vlak van aanbod (verwerking van onverkochte goederen of bestrijding van verspilling in kantines en restaurants) en vraag (onderwijs, sensibilisering, popularisering).

Verscheidende projecten die voortvloeien uit de Good Food-projectoproep richten zich specifiek op het verminderen van verspilling aan de bron en het terugwinnen van onverkochte goederen. In 2018 werd de Good Food-projectoproep voor verenigingen in het kader van het themajaar 'zero afval' specifiek gewijd aan de strijd tegen voedselverspilling.

5.1. Prioriteit: minder verspilling aan de bron

De strategie was gericht op de bestrijding van voedselverspilling (door sensibilisering, voorlichting, begeleiding, opleiding en stimulatie) in alle schakels van de voedselketen, met instrumenten op maat van elke schakel.

Voor de huishoudens was het doel hen te informeren en specifieke projecten op te zetten.

In 2017 kregen acht vrijwillige Frigomeesters een opleiding over de strijd tegen voedselverspilling en werden ongeveer twintig activiteiten georganiseerd voor het grote publiek. Dit project werd uitgevoerd als proefproject. De lessen die werden getrokken uit het project Frigomeesters werden echter benut via een opvolgingshulpmiddel dat zal worden gebruikt voor de begeleiding van burgers die hun voedselverspilling willen terugdringen. Dat hulpmiddel werd ontwikkeld door de vzw Refresh, onder de naam FoodWasteWatchers. Onder de gesubsidieerde projecten voor Brusselaars vinden we projecten voor sensibilisering over voedselverspilling, zoals de workshops 'STOP voedselverspilling' (vzw Zonnebloem), projecten om de burgers vertrouwd te maken met de regelgeving, zoals 'BE Cool', een gids over de open koelkasten in Brussel (POSECO), of de gids om de recuperatie van onverkochte goederen te vergemakkelijken 'Recuperatie van onverkochte voedingsmiddelen voor iedereen' (Refresh).

De vzw FoodWIN ontwikkelt momenteel een project om in 2021 een sensibiliseringscampagne rond voedselverspilling op te zetten voor alle huishoudens in Brussel.

De strijd tegen voedselverspilling is een thema dat zowel past in Good Food-acties als in zero afval-acties. Het jaar 2018 is in het Brussels Gewest uitgeroepen tot het 'zero afval-jaar'. De acties die in het kader van dat themajaar en in verband met het Gewestelijk Hulpbronnen- en Afvalbeheerplan zijn uitgevoerd, boden de gelegenheid om de Good Food-acties te versterken en ze vanuit een complementaire invalshoek zichtbaar te maken (bv.: Zero Afval Salon 2018 en 2019, zero afvalchallenge voor huishoudens in 2019 en 2020).

Wat de kantines betreft, biedt het jaarlijkse opleidingsprogramma voor kantines elk jaar minstens één specifieke opleiding over de preventie van voedselverspilling aan. Sinds 2016 zijn er 7 opleidingen georganiseerd, met in totaal 110 deelnemers. 29 kantines met label hebben in 2017 en 2018 thematische begeleiding gekregen over voedselverspilling.

Wat de restaurants betreft, werd in 2017 en 2018 de restorestje-campagne gevoerd om de 'doggy bag' te democratiseren in 151 Brusselse restaurants (de hulpmiddelen zijn nog steeds beschikbaar).

Aangezien het bewustzijn van de hoeveelheden verspild voedsel een van de meest effectieve hefboomen voor actie op dit gebied is, bevatten de twee Good Food-labels (kantines en restaurants) nu verplichte criteria met betrekking tot voedselverspilling.

De strijd tegen voedselverspilling is ook opgenomen in de projectoproep 'zero afval in de horeca' (HABP). Er werden 3 projecten ter bestrijding van verspilling gefinancierd. In november 2019 heeft de Europese Commissie in de EU-wetgeving een verplichting opgenomen voor haar lidstaten om elke twee jaar verslag uit te brengen over voedselverspilling, vergezeld van een Europese definitie en methodologie die alle schakels van de voedselketen omvat (van de primaire productie tot de consumptie in de huishoudens). De eerste rapportering is voorzien medio 2022. Het Brussels Gewest neemt deel aan de werkgroep die de rapportering van de Belgische cijfers coördineert.

Wat de kwantitatieve resultaten betreft, voorzag de strategie een vermindering van de voedselverspilling met 30% in heel het Gewest en met 40% bij de huishoudens en collectieve overheidskantines. Op dit moment wijzen de beschikbare gegevens op een vermindering van 25% van de voedselverspilling binnen de huishoudens tussen 2016 en 2019. Dat rapporteert het ANB⁷⁷. De voedselverspilling lijkt dus af te nemen binnen de huishoudens, maar niet in het verwachte tempo. Toch zegt 69% van de Brusselaars bijzondere aandacht te besteden aan de vermindering van hun voedselverspilling (AQ Rate, 2020). Er lijkt een groot verschil te bestaan tussen de perceptie van de verspilling en het werkelijke gedrag.

De voedselverspilling in de begeleide kantines met label is met gemiddeld 29% gedaald.

Voor de andere schakels in de voedselketen wordt op basis van de laatste beschikbare cijfers geschat dat er in totaal 131.469 ton⁷⁸ organisch voedselafval wordt geproduceerd in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In vergelijking met de cijfers die aan het begin van de strategie in 2016 beschikbaar waren (134.000 ton⁷⁹), lijkt de situatie niet ontegensprekelijk te zijn veranderd. De cijfers zijn echter moeilijk te verkrijgen, de methodologieën variëren en de studies zijn niet vergelijkbaar. Een volledige studie over het onderwerp zou duur zijn, zonder garantie op succes, en zou moeten worden herhaald om de evolutie te achterhalen.

In november 2019 heeft de Europese Commissie in de EU-wetgeving een verplichting opgenomen voor haar lidstaten om elke twee jaar verslag uit te brengen over voedselverspilling, vergezeld van een Europese definitie en methodologie die alle schakels van de voedselketen omvat (van de primaire productie tot de consumptie in de huishoudens). De lidstaten zullen vanaf 2020 gegevens over voedselverspilling beginnen te verzamelen en medio 2022 verslag uitbrengen over de nationale voedselverspilling. Een nauwkeurig beeld krijgen van de verspilde stromen in het gewestelijke grondgebied is niet realistisch, maar er zullen extrapolaties worden uitgevoerd op basis van steekproeven, in overleg met het Vlaams Gewest en het Waals Gewest.

⁷⁷ Agentschap Net Brussel - Analyse van de samenstelling van het huishoudelijk afval, jaarverslaggeving

⁷⁸ LoUIsE - Potentiel des biodéchets collectables en Région de Bruxelles-Capitale - 2018 - Studie in opdracht van Leefmilieu Brussel

⁷⁹ In Good Food-strategie 'Naar een duurzaam voedingssysteem in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest' - 2016, p. 78, Cijfers verkregen door optelling van het organische afval van huishoudens (analyses vuilnis Net Brussel), de selectieve ophaling voor biomethaanproductie (opgehaald door Net Brussel) en de resultaten van de studie "Evaluatie van de hoeveelheden voedselafval in het BHG", RDC-Environment voor de horeca, kantines, groothandelaars, kleine handelaars en markten.

5.2. Onverkochte goederen ter ondersteuning van voedselhulp en lokale verwerking

Wat de herverdeling van onverkochte goederen voor de voedselhulp betreft, hanteerde de Good Food-strategie de volgende logica: enerzijds de voedselhulpspelers in staat stellen hun recuperatieprocessen te organiseren en anderzijds het delen van logistieke en personele middelen tussen diezelfde spelers stimuleren om lokale steunpunten te creëren (herverdelingsplatforms op lokaal niveau), om zo de recuperatie van onverkochte goederen op gewestelijke schaal te structureren. Projecten rond de recuperatie van onverkochte goederen werken erg verbindend in het Gewest. Die banden worden met name gecreëerd dankzij het project LOCO (Logistique Collaborative). De bedoeling van LOCO is de oprichting van een platform voor overleg tussen de voedselhulpspelers om de logistieke en menselijke middelen onderling te delen en optimale, gedecentraliseerde recuperatiecentra op te starten. Dit project brengt lokale steunpunten samen: in het OCMW van Elsene, het OCMW van Ukkel, de gemeente Schaarbeek, een steunpunt dat wordt beheerd door de coördinatie van Jette en het Belgische Rode Kruis (opslagruimte in Koekelberg), met de steun van DREAM (beheerd door het OCMW van Brussel). Al deze spelers hebben steun gekregen in het kader van de strategie. De recuperatie van onverkochte goederen voor de voedselhulpsector is aangewezen op subsidies. De toekomstige modaliteiten van dit type steun (rol van de sociale sector en milieusector, hoe, ...) moeten nog worden vastgelegd.

In het kader van de engagementsverklaring van de handelssector, engageerden Comeos, UCM/APLSIA en UNIZO zich om de bestaande tools te promoten en hun leden te informeren over de verschillende mogelijkheden om hun onverkochte goederen aan voedselhulpinstanties te schenken (weggeefplatformen enz.).

Gemiddeld wordt 11% geschonken van het voedsel dat uit de schappen van de Belgische supermarkten wordt gehaald. Dat percentage is sinds 2015 bijna verdrievoudigd, maar er is nog steeds ruimte voor verbetering, zowel voor de hoeveelheid onverkochte goederen die door de supermarkten worden geschonken en door de voedselhulpspelers worden gerecupereerd, als voor het voorraadbeheer met het oog op de bestrijding van verspilling aan de bron.

Wat de recuperatie van onverkochte voedingswaren betreft, zijn de resultaten goed. Op 5 jaar tijd heeft de strategie verschillende projecten ondersteund, die in die periode in totaal 2.500 ton onverkochte voedingswaren hebben gerecupereerd en uitgedeeld. Dat zijn 5,5 miljoen maaltijden. Dat volstaat om 5060 mensen drie keer per dag te voeden gedurende een jaar.

Maar deze vorm van toenemende afhankelijkheid van de voedselhulp van onverkocht voedsel is niet ideaal. De FdSS wenst zich van dit systeem los te koppelen om zich open te stellen voor andere vormen van bevoorrading die eerlijker en ethischer zijn.

- Op korte termijn: overschakelen op grotere aanvoerbronnen: veiling, vroegmarkten, ... waardoor we grotere hoeveelheden en betere kwaliteit kunnen oogsten dan de onverkochte goederen in de winkels.
- Op middellange en lange termijn: het opzetten van bevoorradingssystemen die gekoppeld zijn aan de lokale productie (Wallonië/Vlaanderen), die meer zullen lijken op kopen dan op oogsten van onverkochte goederen. In Brussel is de lokale productie (van de periferie) niet toegankelijk voor de actoren van de voedselhulp, althans toch niet tot nu toe.

Daarnaast is de recuperatie en verwerking van onverkochte voedingswaren ook geïntegreerd in verschillende projecten die voortvloeien uit de projectoproep Be.Circular (zie krachtlijn 2 aanbod-distributie).

Onder de andere gesubsidieerde verenigingsprojecten die verband houden met de recuperatie van onverkochte goederen, zijn er projecten voor de recuperatie van onverkochte goederen voor verdere verwerking en herverdeling (bv: Energie Soupe Solidaire, NoJavel enz.), en projecten voor herverdeling onder voedselhulpverenigingen of mensen in nood (Culturgehem, AlimentAB, Safe, sociale kruideniers,...). Sinds januari 2016 werd de verplichting tot voedselschenken⁸⁰ opgenomen in 27 milieuvergunningen die werden afgeleverd door Leefmilieu Brussel. Het gaat om de supermarkten in rubriek 90 van de lijst met ingedeelde inrichtingen (winkel met een totale oppervlakte gelijk aan of groter dan 1.000 m²).

6. TRANSVERSALE AANPAK

6.1. Ontwikkeling van een duurzame, wenselijke 'Good Food'-voedingscultuur

De Good Food-communicatie wil de Good Food-criteria zichtbaar, bekend en expliciet maken. Ze wil mensen warm maken voor het Good Food-concept, in een positieve dynamiek die mensen samenbrengt.

Bij het opstellen van de strategie is het concept 'Good Food', met zijn logo en de baseline 'beter produceren, goed eten', ontwikkeld om de boodschap over 'duurzame voeding' te vereenvoudigen. Om het Good Food-concept visueel herkenbaar te maken, werd een specifieke huisstijl samengesteld en gebruikt voor alle communicatiemiddelen (campagnes, veldactiviteiten enz.).

Het algemene uitgangspunt van de communicatie in de strategie kan worden uitgedrukt als een 'globale campagne langs lokale wegen'. Het is op basis van de lokale spelers en hun identificatie met de Good Food-strategie dat het concept bestaat. Het is ook op basis van dit principe dat de campagnes rond 'opendeurdagen' op lokaal niveau werden ontwikkeld, samen met de ondersteuning van en deelname aan lokale evenementen.

Hieronder stellen we de transversale hulpmiddelen van de strategie voor. Ze gaan vergezeld van thematische hulpmiddelen en campagnes gericht op zowel burgers als professionals (promotie van het restaurantlabel, de zadenkit, Recepten4Seizoenen enz.).

Good Food wordt ook gekenmerkt door concrete technische criteria. Dergelijke criteria zijn vastgesteld voor de labels (kantines, restaurants), maar ook voor de winkels. Verder is in 2020 een referentiekader inzake duurzaamheid ontwikkeld met betrekking tot de productie.

⁸⁰ [Ordonnantie Milieuv vergunningen](#), art. 56 , 11° Voor de voedingssupermarkten, voorwaarden inzake het beheer van de onverkochte voedingswaren waarvan de vervaldatum niet bereikt is, maar die de zaakvoerder niet meer wenst te verkopen en die voldoen aan de wettelijke normen inzake voedselveiligheid.

6.1.1. Informatie- en communicatiehulpmiddelen

De Good Food-portaalsite

De portaalsite goodfood.brussels werd gelanceerd in 2016 en is een essentieel webplatform voor burgers en professionals die houden van Good Food. Ze vinden er nieuws, publicaties, opleidingen, video's enz. Het platform is participatief, want alle Good Food-spelers kunnen het aanvullen met hun eigen informatie.

Begin 2019 kreeg de portaalsite er een extra functionaliteit bij voor smartphones, namelijk geolokalisatie. Zo kan de positie van de gebruiker en van de winkels en restaurants in zijn buurt op de kaart worden weergegeven. Al deze kenmerken hebben tot doel Good Food te positioneren als een criterium in de consumptiekeuze van de Brusselaars.

Resultaten:

- Tussen 2016 en 2020 had de portaalsite bijna 400.000 gebruikers (waarvan 65% uit Brussel) met bijna 812.000 pageviews.
- Op de site staat een gids die (medio 2020) 226 commerciële spelers in kaart brengt: restaurants, kantines, winkels, verwerkers en producenten.
- Op dit moment zijn er bijna 80 fiches van 'inspirerende projecten', bedoeld om goede praktijken te verspreiden.
- 14% van de Brusselaars kent en bezoekt de Good Food-website, al is het maar zelden. 9% kent de website maar heeft hem nooit bezocht en 78% kent hem niet (N.B.: er zijn geen gegevens over de bekendheid voor de professionals).

Op dit moment zijn er echter te weinig terugkerende bezoekers (slechts 5%), is de bezoektijd vrij kort en is het aantal bezochte pagina's per sessie vrij laag.

De portaalsite is een aanvulling op de pagina's over voeding op de website van Leefmilieu Brussel. Sinds het begin van de strategie hadden die pagina's meer dan 220.000 pageviews, verspreid over het hele jaar.

Hoewel de portaalsite inspirerende fiches over hulpmiddelen en projecten bevat, blijft het een uitdaging om de acties van de spelers op het veld zichtbaarder te maken.

Good Food-ambassadeurs (<https://goodfood.brussels/nl/ambassadeurs>)

In 2018 werd een netwerk van ambassadeurs opgericht. De ambassadeurs zijn Good Food-spelers, burgers en professionals, die getuigen over hun dagelijks leven, hun passie en hun ervaringen. Er zijn 23 ambassadeurs in 2020. Zij vertellen over hun ervaring in een video die wordt verspreid op Facebook en via hun eigen netwerk (met een promotiekit).

Het jaarlijkse evenement 'Good Food-ontmoetingen'

Tussen 2016 en 2019 werden elk najaar de Good Food-ontmoetingen georganiseerd. De Brusselaars konden er gratis of tegen een democratische prijs kennismaken met de projecten in hun buurt, deelnemen aan culinaire workshops, proeven, telen, leren om minder te verspillen... Overal in Brussel werd gedurende 2/3 dagen een hele reeks activiteiten aangeboden.

Jaar	Aantal activiteiten	Aantal deelnemers
2.016	52	3.600
2.017	75	1.500
2.018	120	3.500
2.019	59 (1 en centraal)	3700 (+ 1500)

Het aantal deelnemers heeft dus nooit in verhouding gestaan tot de geïnvesteerde middelen. Als er nog Good Food-ontmoetingen worden georganiseerd, moeten ze deel uitmaken van een meer globale communicatiestrategie, die erop gericht is veranderingen teweeg te brengen in de eetgewoonten en de levensstijl van het grote publiek.

Hoewel de ontmoetingen doeltreffend zijn om het netwerk van spelers in het veld te versterken (ze zijn ongetwijfeld talrijker en actiever dan 5 jaar geleden), en hoewel ze indirect het grote publiek sensibiliseren via mediacampagnes, sociale netwerken en feedback van de pers, dragen ze niet bij tot een massale verandering van de eetgewoonten bij het grote publiek. Kortom, ze activeren en breiden het kernnetwerk uit, maar doen weinig of niets om de minder gesensibiliseerde doelgroepen te bereiken.

Communicatiecampagnes

Vooraf in 2016 was de communicatie intensief.

In 2016 werd een uitgebreide promotiecampagne ('Word #GoodFood-speler') gevoerd tijdens de eerste Good Food-ontmoetingen. De campagne had een goed bereik: 1 op de 3 Brusselaars heeft de campagne gezien (herkent ten minste één element van de campagne). 45% van de mensen die de campagne herkennen, heeft een of andere actie ondernomen (van informatie zoeken en de boodschap verspreiden tot hun gedrag veranderen voor 28% van hen - 4% van de Brusselaars heeft zijn gedrag aangepast).

In 2016 was er ook de actie 't Groeit in de stad' (opendeurendagen in moestuinen), naast de actie 'Taste of Brussels', talrijke stands, een campagne om het restorestje te promoten ...

Daarna zijn er weinig campagnes gevoerd, omdat de begrotingsmiddelen in de eerste plaats naar concrete acties en de ondersteuning van de spelers gingen. In 2018 en 2020 waren er kleine acties om het Good Food Resto-label te promoten.

Andere hulpmiddelen

In september 2018 werd de [Facebookpagina GoodFoodbrussels](#) aangemaakt. Midden 2020 had die 5790 volgers (80% Brusselaars, 70% Franstaligen, 15% Engelstaligen en 7% Nederlandstaligen). Het publiek van de pagina is 71% vrouwelijk, meestal tussen 25 en 44 jaar oud.

Een [Good Food-nieuwsbrief](#) verschijnt 4 tot 6 keer per jaar. Die telde 1.500 abonnees in november 2016, 1.950 in december 2017, 5007 in juni 2018 en bijna 15.000 in oktober 2020 (14.000 FR, 1000 NL). Het gemiddelde openingspercentage (2020) is 47,5%, het gemiddelde klikpercentage (links openen) is 32,5%.

Hulpmiddelen voor de identificatie van Good Food

Om de Good Food-spelers (kantines, restaurants, winkels, producenten) herkenbaar te maken voor de burgers en andere spelers in het veld, zijn verschillende acties opgezet, telkens gekoppeld aan meetbare objectieve criteria:

- Lancering van het label Good Food Kantine in 2016.
- Lancering van het label Good Food Resto in 2018.
- Lancering van het label Good Food Centrale keuken in 2020.
- Lancering van het referentiekader inzake duurzaamheid voor voedselproductieprojecten in 2020.
- Gids met commerciële Good Food-spelers.

Bekendheid van Good Food⁸¹

In 2020 konden maar heel weinig Brusselaars (11,6%) spontaan de naam van een initiatief of actieplan met betrekking tot duurzame voeding noemen. De meest vermelde actie is Good Food, maar ze wordt door slechts 2% van de respondenten aangehaald.

De geholpen bekendheid van de Good Food-strategie is tussen 2018 en 2020 niet toegenomen en bedraagt ongeveer 15%.

Actie ondernemen⁸²

Deze krachtlijn van de strategie wil een inclusieve, eenvoudige en verbindende communicatie ontwikkelen, die zin geeft in en aan verandering van het voedingsgedrag.

Becijferde doelstellingen: In 2020 is 10% van de Brusselaars (binnen alle doelgroepen: huishoudens, kantines, restaurants, scholen ...) betrokken bij een 'Good Food'-benadering.

Zoals ze zijn uitgedrukt, zijn deze doelstellingen moeilijk te meten.

Resultaten:

- Voor de huishoudens: 33% van de bevolking zegt al veel 'duurzame' voeding te consumeren (lokaal, seizoensgebonden, minder vlees, biologisch... in het algemeen), waarvan 11% bijna 100% duurzaam consumeert.
- Voor de scholen: 241 scholen hebben de afgelopen 5 jaar een project uitgevoerd of begeleiding gekregen in verband met voeding of moestuinen. Dit vertegenwoordigt 34% van de scholen van het BHG. Het aantal bereikte leerlingen wordt geschat op 24.100 voor het hele Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat wil zeggen bijna 10% van alle leerlingen in het Gewest.

⁸¹ Gedragsbarometer in verband met duurzame voeding in het kader van de Good Food-strategie, AQ Rate, september 2020

⁸² Gedragsbarometer in verband met duurzame voeding in het kader van de Good Food-strategie, AQ Rate, september 2020

Good Food: inclusieve strategie en communicatie?

De Good Food-strategie is vooral bekend bij de 16- tot 34-jarigen, de actieve bevolking en de Brusselaars uit de hogere sociale klassen (1-2) (peiling 2018, 2020).

In 2018 is een kwetsbaarheidsindex opgesteld (diploma, status, type woning, moeite om rond te komen, winkellocaties). Volgens die index wordt 33% van de bevolking als 'kwetsbaar' beschouwd, 27% als niet-kwetsbaar, terwijl 40% zich ergens op de grens bevindt. De index werd vergeleken met verschillende vragen om vast te stellen of de kwetsbare groep al dan niet betrokken is bij acties rond Good Food/duurzame voeding.

Het blijkt dat, hoewel 1/3 van de Brusselaars zijn gedrag heeft veranderd, dit verhoudingsgewijs meer het geval is voor de doelgroepen met middelen (bijna 40% van de Brusselaars) dan voor de kwetsbaardere groepen (27% van de Brusselaars). De 'kwetsbare' profielen voelen zich ook minder goed geïnformeerd, hebben minder vaak gehoord over Good Food en zijn meer geneigd om duurzame voeding duurder te vinden. Ze doen ook minder aan zelfproductie (7% van de kwetsbare groep tegenover 26% van de niet-kwetsbare groep).

Deze peiling heeft echter geen gegevens opgeleverd over de multiculturaliteit van het Brusselse publiek.

6.1.2. SWOT-analyse van de krachtlijn 'voedingscultuur'

<u>Sterkten</u>	<u>Zwakten</u>
<p>Dat deze op gedrag gebaseerde aanpak rekening houdt met de dimensie van de voedingscultuur, is een duidelijke toegevoegde waarde om een echte en massale overgang te garanderen.</p> <p>Binnen de groep die zegt van de Good Food-strategie gehoord te hebben, geven meer personen aan dat ze hun gedrag hebben veranderd om duurzamer te eten. Deze cijfers lijken een zekere correlatie aan te tonen tussen de kennis van de strategie en de inzet voor een duurzamere voeding</p> <p>Hoewel een benadering die alleen gebaseerd is op verklaringen gelimiteerd is, zijn de cijfers van de barometer van 2020 relatief bemoedigend in termen van consumptie: 63% van de Brusselaars geeft aan dat ten minste de helft van hun voedingsaankopen duurzame producten zijn. 34% zegt dat ten minste $\frac{3}{4}$ van hun aankopen van dat type zijn, en tot slot zegt</p>	<p>Het is uiteraard belangrijk te proberen een gekwantificeerde doelstelling vast te leggen. De initiële beschrijving van de <i>behoeften</i> en van de uitgangssituatie met betrekking tot de Good Food/duurzame voeding-praktijken van de Brusselaars was echter niet voldoende onderbouwd om te garanderen dat de doelstelling van 10% Brusselaars die deelnemen aan de Good Food-aanpak tegen 2020, relevant is.</p> <p>De analyse van de praktijken is voor een relatief groot deel gebaseerd op enquêtes en dus op verklaringen. We moeten analyseren in hoeverre het mogelijk is deze gegevens te toetsen aan gegevens over de effectieve praktijken.</p> <p>We denken met name aan gezondheidsonderzoeken die specifiek betrekking hebben op voedingsgewoonten. Wat de consumptie van groenten en fruit betreft, werd in de studie van 2018 met name een algemene betere prestatie van de inwoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vastgesteld.</p>

<p>11% dat al of bijna al het voedsel dat ze kopen tot deze categorie behoort.</p> <p>Als de inzet voor duurzame voeding strikt genomen overeenkomt met de aankoop van alleen maar duurzame voedingswaren, zouden we op basis van dat percentage van 11% kunnen zeggen dat de doelstelling van 10% is bereikt.</p>	<p>Sommige stakeholders van de strategie zouden de reflectie ook systematischer kunnen voeden met cijfers uit hun sector.</p>
<p><u>Kansen</u></p> <p>Hoewel jongeren tussen 16 en 34 jaar minder goed op de hoogte lijken te zijn van de strategie dan de gemiddelde bevolking en iets minder geneigd zijn aan te geven dat ze al duurzaam consumeren, zegt 62% van hen van plan te zijn hun toekomstige gedrag te veranderen, terwijl het gemiddelde voor de volledige bevolking hier slechts 49% bedraagt.</p> <p>Verder is het in verband met de doelgroepen belangrijk om een reeks sociologische kenmerken te integreren, met name om te detecteren welke groepen het meest terughoudend zijn om deel te nemen aan de Good Food-aanpak.</p> <p>Onder de 17% die aangeeft niet geïnteresseerd te zijn in duurzame voeding, vinden we meer specifiek 55-plussers, mensen met een lager diploma, de inactieve bevolking en lagere sociale groepen.</p> <p>Het lijkt interessant om het concept van ambassadeurs verder uit te werken. Naast concrete acties rond officiële ambassadeurs lijkt de mogelijkheid om het concept te veralgemenen het bestuderen waard.</p> <p>Wat de communicatieacties betreft, is het begrijpelijk dat hier bij de lancering van de strategie zwaar in werd geïnvesteerd. We moeten nu echter nadenken over een communicatiestrategie die de verwezenlijkingen/resultaten in de verf zet en zo de dynamiek en wedijver stimuleert. In dit verband is het belangrijk om rekening te houden met de gedragsmatige aanpak en het feit dat de motiverende hefboomen om deel uit te maken van een duurzame voedingsaanpak</p>	<p><u>Bedreigingen</u></p> <p>Hoewel deze dimensie altijd al aanwezig is geweest in de verschillende acties, is de inclusieve benadering van de Brusselse bevolking in al haar diversiteit nu in sommige opzichten nog beter gedocumenteerd. Het is dus met name mogelijk om zich niet te beperken tot mogelijke vooroordelen over deze of gene sociaal-economische categorie, of over bepaalde zones binnen het gewestelijke grondgebied.</p> <p>Toch moet het evenwicht tussen de drie pijlers van duurzame voeding behouden blijven. Daarom mogen de ambities op het gebied van de vermindering van de milieueffecten en de bevordering van de lokale economie niet worden teruggeschroefd, terwijl ook de sociale en inclusieve dimensie moet worden nagestreefd.</p>

<p>sterk kunnen verschillen van de ene doelgroep tot de andere.</p> <p>Tot slot zijn er sterke convergenties met krachtlijn 3: de overgang voor iedereen begeleiden, en krachtlijn 4: voedingscultuur.</p> <p>Aangezien deze laatste een meer transversale reikwijdte heeft, lijkt het gepast om te werken aan een integratie van beide krachtlijnen, met name met betrekking tot de doelstellingen/indicatoren die op het niveau van de voedingscultuur (opnieuw) moeten worden gedefinieerd.</p>	
--	--

6.2. NADENKEN OVER EN RUIMTE MAKEN VOOR DE VOEDINGSSYSTEMEN VAN MORGEN

6.2.1. Opleiding

Met de evolutie van ons voedingssysteem zijn er nieuwe beroepen ontstaan. De Good Food-spelers produceren, verwerken en verdelen milieuvriendelijker voedsel of sensibiliseren het grote publiek erover.

De strategie voorziet in een reeks opleidingen die ofwel transversaal zijn ofwel gericht op een specifieke schakel in de voedselketen.

Productie

In 2018 werd samen met de Franse Gemeenschapscommissie (COCOF) een stand van zaken opgemaakt over de opleidingen rond stadslandbouw in het BHG en over de competenties die tijdens die opleidingen worden aangeleerd⁸³. Daaruit is gebleken dat het opleidingsaanbod gediversifieerd is en voldoet aan de behoeften van bepaalde groepen, zoals leerplichtige jongeren, particulieren en personen met een artikel 60-contract (bijvoorbeeld via lokale opdrachten). Het aanbod is echter beperkt voor actieve professionals die geïnteresseerd zijn in permanente vorming. Er is ook een gebrek aan opleidingen voor volwassenen die zich willen omscholen maar niet voldoen aan de toegangsvoorwaarden van de opleidingen voor socio-professionele integratie, en voor postsecundaire studenten.

In de studie van 2018 werd besloten om eerst de aanwezigheid van stadslandbouw in de bestaande opleidingsmodules (zoals sociale promotie) te versterken alvorens nieuwe te creëren. En om de banden tussen de bestaande opleidingscentra aan te halen, zowel binnen het Gewest als over de gewestelijke grenzen heen (Crabbe, Gembloux, Landwijzer enz.). We moeten inderdaad oppassen dat we deze sector niet te veel stimuleren, zonder dat de andere hefbomen volgen. In de tussentijd worden bepaalde tekortkomingen verholpen.

⁸³ <https://goodfood.brussels/nl/contributions/studie-over-opleiding-en-tewerkstelling-de-sector-van-de-stadslandbouw>

Zo heeft Syntra Brussel de opleiding 'Urban Farmer' georganiseerd. Deze eenjarige avondcursus omvat onder andere cursussen over landbouwtechnieken en over management/marketing. De avondcursus is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in het onderwerp. Er lopen momenteel bovendien gesprekken met efp (het Brussels centrum voor deeltijdse beroepsopleidingen) om een Franstalige opleiding tot bedrijfsleider stadslandbouw uit te werken.

Aanbod

In het kader van de Good Food-strategie zijn verschillende begeleidingsprogramma's gefinancierd ter ondersteuning van ondernemingsprojecten in de opstartfase (programma gedragen door Groupe One en Crédal). Er zijn theoretische en praktische opleidingen ontwikkeld, aangevuld met individuele coaching. 160 mensen werden begeleid.

De strategie wou acties opzetten om toekomstige chef-koks op te leiden over duurzame voeding. Het CIRIHA, Centre d'Information et de Recherche sur les Intolérances et l'Hygiène Alimentaires (Centrum voor Informatie en Onderzoek omtrent Voedselintolerantie en Gezonde Voeding), werd in eerste instantie gesteund in het kader van de alliantie Werkgelegenheid-Milieu (in 2014) en vervolgens in het kader van de Good Food-strategie, voor de ontwikkeling van het project 'Basismodule over duurzame voeding (DV) - Opzetten van opleidingscursussen voor onderwijzend personeel en opleiders'. In 2016 hebben er verschillende opleidingen plaatsgevonden.

In 2017 werd een studie gedaan over de opleidingsprogramma's voor de levensmiddelenindustrie en de sociale beroepen om na te gaan met welke concrete acties de werknemers van morgen kunnen worden opgeleid over de principes van duurzame voeding. De studie heeft geresulteerd in een overzicht van het technisch en beroepsonderwijs, met aandacht voor de beperkingen en kansen⁸⁴. Het was een eerste stap om meer duidelijkheid te brengen. Het is de bedoeling om dit werk vanaf eind 2020 voort te zetten in het kader van het CLEF-project.

Eind 2020 startte het CLEF-project (coördinatie, koppeling en uitwisseling tussen opleidingsactoren inzake duurzame voeding), met als doel het opleidingsaanbod in de voedingssector in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te verduidelijken en te ontwikkelen:

- bruggen slaan met de conventionele opleidingssector, zodat duurzame voeding kan worden opgenomen in de basisvorming;
- het opleidings- en begeleidingsaanbod in de DV-sector in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest verduidelijken.
- Het project zal twee werelden met elkaar in contact brengen en doen evolueren:
 - De opleidingen in de klassieke richtingen (die leiden tot een certificaat).
 - De opleidingen in de zogenaamde 'alternatieve' richtingen (reeds gekoppeld aan Duurzame Voeding).

Het project zal in de eerste plaats focussen op de categorieën die al aan bod komen in de bestaande opleidingen: mensen die al in de sector werkzaam zijn (koks, arbeiders, bedienden) en werkzoekenden.

Vraag

De strategie voorzag in het opleiden, uitrusten en ondersteunen van schakelfiguren bij de burgers in hun sociale en culturele diversiteit (huidige of toekomstige schakelfiguren).

⁸⁴ <https://goodfood.brussels/nl/node/3390>

De toekomstige schakelfiguren zijn personen die momenteel aan het studeren zijn voor een beroep waarin ze in contact zullen staan met de bevolking, op het gebied van consumptie en gezondheid (maatschappelijk werkers, verpleegkundigen, leerkrachten, ...). Voor dit thema is niets ondernomen.

Voor de bestaande schakelfiguren (die al met hun specifieke doelgroep werken, en in het bijzonder met multiculturele en kwetsbare groepen) zijn er meerdere proefopleidingen in verschillende formaten georganiseerd.

In 2016: kookworkshops voor een maatschappelijk kwetsbare doelgroep, 12 organisaties werden begeleid.

In 2017: Good Food-opleiding voor professionele sociale en culturele spelers: 'Hoe kunnen we samen met onze doelgroep activiteiten over duurzame voeding ontwikkelen?' 36 personen volgden de opleiding. Uit de evaluatie na de opleiding blijkt het volgende:

- 70% van de deelnemers voelde zich competent en klaar om activiteiten over duurzame voeding op te zetten voor hun doelgroep;
- 86% van de deelnemers heeft naar aanleiding van het programma hun persoonlijk gedrag thuis of op het werk veranderd.

Na deze fase werd het programma in 2018/2019 aangeboden in de vorm van verschillende modules, waaronder modules die à la carte konden worden gekozen. De opleidingen werden opgenomen in de diensten van de Good Food-schakelfacilitator, eveneens als proef (zie 'dagelijks leven'). Een honderdtal deelnemers volgde één of meerdere modules.

De belangrijkste vaststelling is dat de diensten van de facilitator (begeleiding, opleidingsaanbod enz.) modulair en aanpasbaar moeten zijn, want de behoeften en verwachtingen lopen sterk uiteen binnen de vrijwilligerssector. Het project is sinds medio 2009 opgeschort.

In totaal werden bijna 150 schakelfiguren opgeleid.

Transversale opleiding

Nadenken over en ruimte maken voor de voedingssystemen van morgen, houdt ook in dat we mensen warm maken om in die voedingssystemen te werken en dat we hen daarbij begeleiden.

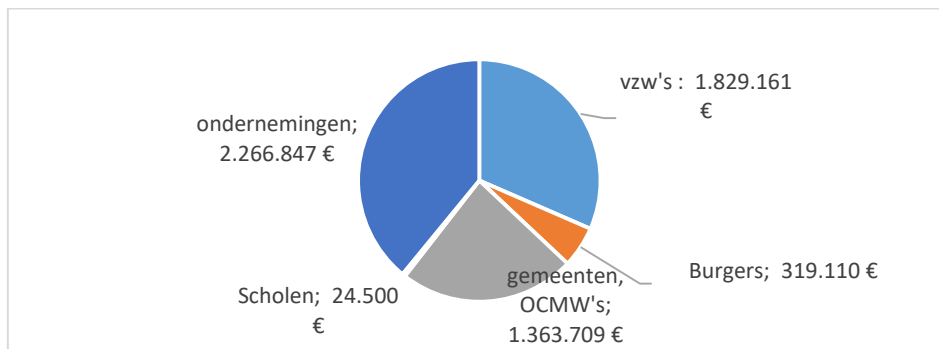
Daarom wou de strategie doorgaan met de **opleidingen voor basisberoepen in de levensmiddelenindustrie** (sindsdien is de opleiding omgedoopt tot "Ontdekking van de professionele sector van duurzame voeding", een basisvoorwaarde voor de verschillende ondersteunende cursussen bij de DA") die in het kader van de alliantie Werkgelegenheid-Milieu van 2014 waren opgestart door RDC. Er werden dan ook nieuwe opleidingen ondersteund. Tussen 2015 en 2020 werden 8 opleidingscycli gegeven. Er zijn meer dan 130 mensen opgeleid, waarvan 85% nadien weer aan het werk kon. Daarnaast waren er ook 90 vrijwilligersopdrachten en stages in meer dan 60 structuren.

In het kader van het CLEF-project (coördinatie, koppeling en uitwisseling tussen opleidingen in verband met duurzame voeding in het Brussels Gewest) van de periode 2018/2019 heeft de vzw RDC bovendien een lijst opgesteld van spelers die opleiding en begeleiding in verband met duurzame voeding aanbieden.

6.2.2. Projectoproepen

De strategie voorziet projectoproepen binnen verschillende krachtlijnen⁸⁵ en wel voor verschillende doelstellingen: innovatie stimuleren (sociaal en technisch), in bestaande projecten steun opnemen om projecten die hun doeltreffendheid en relevantie hebben bewezen te kunnen herhalen, samenwerking tussen bevoegdheden, collectieve burgerprojecten aanmoedigen en steunen, professionele productieprojecten vereenvoudigen en specifieke projecten die de strategie uitvoeren ondersteunen (slechts 1 vermeld: de marsen).

De projectoproepen vertegenwoordigen een budget van 5,8 miljoen euro over 5 jaar, d.w.z. 70% van de totale subsidies. Het gaat om ongeveer 300 projecten: 50 bedrijven, 50 gemeenten en OCMW's, 100 verenigingen, 100 burgercollectieven ondersteund, voor de volgende bedragen:

De resultaten van de oproepen⁸⁶ variëren: die van de oproepen voor burgercollectieven worden in punt 4.1.3 voorgesteld; die van de oproep Be Circular in de delen over distributie en verwerking; die van de oproep voor professionele landbouw in het deel over productie. De resultaten in verband met de projectoproepen voor gemeenten, OCMW's en verenigingen worden hieronder besproken, omdat ze zeer transversaal zijn.

Bij een evaluatie van het hulpmiddel 'projectoproep' en de manier waarop het voldoet aan de bovengenoemde doelstellingen van de strategie, zien we sterke en zwakke punten⁸⁷. Een van de sterke punten is dat we tijdens de opstartperiode van de strategie zogenaamde innovatieve projecten hebben mogelijk gemaakt, en dat we vervolgens de herhaling of verspreiding ervan hebben kunnen ondersteunen wanneer dat relevant was. Bovendien konden we doelgroepen bereiken die doorgaans moeilijker te bereiken zijn. Enkele zwakke punten zijn de onzekerheid waartoe dit hulpmiddel leidt (vooral bij verenigingen), de beperkte herhaalbaarheid (noodzakelijke aanpassing), het gebrek aan valorisatie, de versnippering van de middelen, ... We moeten goed nadenken over de manier waarop we dit hulpmiddel verder gaan gebruiken, nu de startfase voorbij is, vooral wat betreft de behoeften van de spelers (financiering? begeleiding? herhaling van een steunmaatregel?...). Er is ook een discrepantie tussen de behoeften en de budgettaire realiteit: zo werden in het kader van de oproep tot het indienen van voorstellen voor 2016 ongeveer honderd verzoeken om financiering ingediend voor een budget waarmee ongeveer dertig projecten zouden kunnen worden ondersteund.

⁸⁵ Vooral de voorschriften 95, 98 (krachtlijn 6), maar ook 2 en 21 (krachtlijn 1), 41 (krachtlijn 2), 60 (krachtlijn 3), 107 (krachtlijn 7)

⁸⁶ Zie de lijst van projecten per oproep in bijlage II

⁸⁷ Zie de notulen van de werkgroep 'evaluatie' van 18/09/2020 (<https://goodfood.brussels/nl/content/participatieve-raad-good-food>)

Projectoproepen voor gemeenten en OCMW's

De projectoproep voor de lokale Brusselse overheden houdt doelstellingen in die verband houden met duurzame voeding sinds 2013 (allianties Werkgelegenheid-Milieu).

Sinds 2015 zijn die doelstellingen rechtstreeks gekoppeld aan de krachtlijnen van de gewestelijke Good Food-strategie. De Brusselse gemeenten toonden al snel belangstelling voor projecten rond duurzame voeding.

In 2020 werd de betreffende projectoproep omgedoopt tot 'projectoproep klimaatactie' en gekoppeld aan de gemeentelijke klimaatactieplannen.

De projecten waren aanvankelijk gericht op sensibiliserings- en opleidingsacties voor de inwoners (kooklessen, tuinbouwworkshops, helaas al te vaak eenmalig), vervolgens op het creëren van productieruimten en meer structurele projecten (moestuinen).

De OCMW's volgden, zij het minder talrijk, aangezien hun prioritaire doelstelling noodhulp blijft en ze vaak weinig middelen hebben om inhoudelijke projecten op te starten.

Toch zijn er acties ten behoeve van de gebruikers ontwikkeld, voornamelijk in verband met voedselhulp, onder andere door de oprichting van sociale kruideniers die producten aanbieden die voldoen aan de Good Food-criteria (meer verse, lokale, seizoensgebonden producten, producten in bulk, sensibilisering rond gezonde voeding enz.). Er werden ook onverkochte goederen uit de klassieke distributiekanaal herverdeeld onder de meest behoeftigen. Deze projecten hebben vaak een component van sociaal-professionele integratie, bijvoorbeeld via banen in de kruideniers of moestuinen.

Meer recentelijk waren er projecten om productieve tuinen aan te leggen in rusthuizen, die openstaan voor de wijk en waar intergenerationele sensibiliserings- en integratieactiviteiten plaatsvinden met buurtbewoners en scholen uit de wijk.

Resultaat:

- Op 5 jaar tijd waren 17 van de 19 gemeenten en 9 van de 19 OCMW's actief op het vlak van duurzame voeding, projectontwikkeling, ...
- Op 5 jaar tijd hebben de gemeenten en de OCMW's 47 projecten op het gebied van voeding uitgevoerd.⁸⁸

Projectoproepen voor verenigingen

Er zijn drie specifieke projectoproepen voor de Brusselse verenigingen georganiseerd. Vanaf de eerste oproep in 2017 hebben de verenigingen massaal gereageerd (98 aanvragen ontvangen, 33 projecten ondersteund). De projecten verschillen sterk van elkaar, in vorm, maar ook in inhoud (doelgroep, reikwijdte, impact, middelen, ...). De gesteunde projecten hebben over het algemeen betrekking op sensibiliserings- en opleidingsacties voor burgers (kooklessen, tuinbouwworkshops, workshops rond sensibilisering over en kennismaking met duurzame voeding), het creëren van productieruimten (moestuinen, aquaponics, sensibilisering) en initiatieven in verband met de terugwinning van onverkochte voedingswaren.

⁸⁸ De gesteunde projecten zijn opgenomen in bijlage II

In 2018 was de oproep specifiek gericht op de bestrijding van voedselverspilling (48 aanvragen ontvangen, 8 projecten ondersteund) en in 2019 was de oproep gericht op innovatie en reproduceerbaarheid (8 projecten ondersteund). De projectoproepen zijn in de loop van de tijd geëvolueerd om het aantal ondersteunde projecten te rationaliseren en de projecten te selecteren die ofwel de grootste impact hebben, ofwel reproduceerbaar zijn, ofwel innovatief zijn en tegelijkertijd inspelen op een concrete doelstelling van de strategie. Zo zagen we in het kader van de laatste projectoproep een proefproject voor de oprichting van een collectieve studentenkantine, de ontwikkeling van een netwerk van buurtkeukens en meer transversale projecten.

In totaal heeft de strategie via de oproepen op 5 jaar tijd 49 projecten van verenigingen in het Gewest ondersteund⁸⁹.

Naast de oproepen hebben verschillende verenigingen een subsidie ontvangen op basis van een aanvraag voor een eenmalige subsidie of om basisopdrachten uit te voeren (verenigingen die de Good Food-strategie ondersteunen).

6.2.3. Nieuwe werkgelegenheid

Dankzij de strategie is er via de ondersteunde projecten en de aangeboden opleidingen rechtstreeks nieuwe werkgelegenheid gecreëerd: **op 5 jaar tijd zijn meer dan 260 banen gecreëerd.**

Ze kunnen als volgt worden uitgesplitst:

- In de sector van de stadslandbouw telden we in 2018 ongeveer 65 voltijdse equivalenten. Dat cijfer steeg in 2020 naar ongeveer 80 VTE's⁹⁰. Daartegenover staan ongeveer dertig traditionele landbouwers die bijna 230 ha bewerken in Brussel. Die vaststelling benadrukt het werkgelegenheidspotentieel van de professionele stadslandbouw. Een verder uit te diepen aandachtspunt daarbij is evenwel de kwaliteit en de duurzaamheid van deze jobs. Een studie uit 2018⁹¹ onderzocht de perceptie van de projectdragers met betrekking tot de kwaliteit en de duurzaamheid van hun job aan de hand van 9 criteria. Daaruit bleek dat de criteria die afhankelijk zijn van factoren buiten het project – zoals inkomsten en sociale voordelen, werkzekerheid en beschikbare competenties en opleidingen – de minst goede scores krijgen.

Met het referentiekader inzake duurzaamheid, dat werd opgesteld door de Facilitator voor Stadslandbouw en wordt gefinaliseerd door LAGUM, kunnen landbouwers de stand van zaken bepalen voor de verschillende duurzaamheidsaspecten van hun activiteit: economisch, ecologisch en sociaal. Dat referentiekader zal met name een beter beeld geven van de duurzaamheid van de banen die zijn gecreëerd in de professionele landbouw in Brussel.

⁸⁹ De gesteunde projecten zijn opgenomen in bijlage II

⁹⁰ De gemengde professionele stadslandbouwprojecten met als hoofddoelstelling niet de productie maar de opleiding, de sensibilisering, de dienstverlening aan ondernemingen enz. (bv. Skyfarm, AquaponieBxL, YA+CA, Vestacultuur) en de bijteeltprojecten zijn niet in dit cijfer opgenomen. Hoeveel van die 80 banen in de professionele stadslandbouw rechtstreeks als gevolg van de Good Food-strategie zijn gecreëerd, is moeilijk te beoordelen.

⁹¹ 'Evaluation de la production agricole primaire professionnelle en Région de Bruxelles Capitale et sa périphérie', Laboratoire d'agroécologie, Université Libre de Bruxelles, 2018.

Sommige subsidies die via de Good Food-projectoproepen voor professionele stadslandbouwers worden toegekend, zijn (deels) bedoeld voor personeelskosten (ongeveer 1/3 van de subsidieaanvragen omvatte personeelskosten in 2018 en 2019). De projectoproep is echter een startsteun voor nieuwe projecten en een van de voorwaarden voor de toekenning van deze subsidies is dat de projectdrager een financieel plan presenteert dat op termijn voorziet in financiële onafhankelijkheid. De lonen van de werknemers maken deel uit van dat financiële plan en zijn dus gericht op economische duurzaamheid door de financiële bestending van die banen, los van de beschikbare subsidies.

- Het programma voor ondernemers zou hebben geleid tot 96 nieuwe banen via 44 projecten.
- Dankzij de opleiding voor basisberoepen konden 54,4 VTE's aan de slag in de voedingssector (in de horeca, het onderwijs, de distributie, de verwerking, de logistiek). Die cijfers zijn gebaseerd op een enquête met betrekking tot de eerste opleidingen, 4 jaar later.
- Nog eens 33 banen werden gecreëerd dankzij de steun aan commercieel georiënteerde projecten in de jaarlijkse projectoproep Be Circular.

Jaar van de oproep Be Circular	Aantal gesteunde projecten	VTE's gecreëerd in het 1e jaar	VTE's in 2020
2.016	6	7,5	16
2.017	6	7,3	9,8
2.018	2	5,5	7,5
2.019	4	In uitvoering	In uitvoering
Totaal	18	20,3	33,3

Het is nog te vroeg om een beeld te krijgen van de duurzaamheid in de tijd van deze banen, en het zal ook niet gemakkelijk zijn om daar ooit zicht op te krijgen, maar het zijn a priori geen gesubsidieerde banen.

7. Governance inzake de toepassing van de strategie

7.1. De 'Good Food'-gemeenschap

De strategie voorziet dat de uitvoering van de strategie wordt gestuurd door Leefmilieu Brussel (LB) en de cel landbouw van BEW-GOB. Hiervoor zijn verschillende instanties voorzien, net als verschillende (personele, financiële) middelen.

Ze voorziet ook dat andere spelers instaan voor de concrete uitvoering van de voorschriften, zonder dit verder te specificeren. De strategie stelt wel dat er een duidelijke rolverdeling tussen het Gewest, de lokale overheden en de verenigingen moet worden vastgelegd (zonder andere actoren te specificeren).

Naast de sturing is het ook nodig de participatie aan de follow-up en evaluatie van de strategie te bevorderen, om de participatieve dynamiek voor de opbouw van de strategie voort te zetten. De adviesraad was daarvoor bedoeld. Later is deze omgevormd tot participatieve raad, een structuur met een uitwisseling, co-constructie en adviserende rol.

Een van de inherente activiteiten van de coördinatie van de strategie is de evaluatie. De tussentijdse balans was de gelegenheid om de invoering van een evaluatiemiddel te versnellen.

7.2. Sturing en middelen

De uitvoering van de strategie ligt dus bij LB en BEW, die tijdens deze eerste uitvoeringsperiode sterk focusten op de administraties.

Een stuurcomité zorgt voor een transversale aanpak met alle dragers van de strategie.

De vijfjarige indicatieve begroting van de strategie voorziet in een jaarlijks budget dat varieert tussen 2,4 en 2,9 miljoen euro, wat werd nageleefd (N.B.: in de onderstaande tabel zijn de subsidies na een goedkeuring in 2016/2020 opgenomen in de begroting voor 2016). De planning per zwaartepunt werd daarentegen niet als zodanig gevolgd (met name gelet op de jaarlijkse budgettering van de transversale projectoproepen).

De engagementen zijn eind 2015 begonnen voor een groot aantal subsidies die in 2016 zijn uitgevoerd. De volgende tabel geeft de budgetten weer voor de opdrachten die rechtstreeks zijn voortgevloeid uit de strategie, bij LB (afd. Duurzame stad en afd. Groene ruimten) en bij BEW.

	2.015	2.016	2.017	2.018	2.019	2.020	TOTAAL
Subsidies LB	1.133.000	2.132.000	1.283.000	750.000	970.000	1.051.000	7.319.000
Subsidies BEW	99.000	184.000	193.000	234.000	292.000	400.000	1.402.000
Opdrachten LB	/	1.320.000	1.235.000	1.445.000	1.154.000	994.000	6.148.000
Opdrachten BEW	/	/	81.000	124.000	176.000	198.000	579.000
TOTAAL	1.232.000	3.636.000	2.792.000	2.553.000	2.592.000	2.643.000	€ 15.448.000

Andere budgetten hebben indirect bijgedragen aan de strategie (een deel van het Innoviris-budget, Europese fondsen):

Bron financiering	Opdrachten	Totaal 2016-2020
EFRO	BoerenBruxselPaysan	€ 5,86 miljoen (->2021)
EU/BEW School Scheme	Programma Groenten en fruit op school	€ 9 miljoen
Innoviris	Co-create: 11 voedingsprojecten ⁹²	€ 7,8 miljoen
TOTAAL		15,5 miljoen

De personele middelen die aan de strategie zijn toegewezen, varieerden in de loop van de tijd. BEW had vóór 2017 bijvoorbeeld geen specifiek personeel voor de strategie.

In 2020 waren de personele middelen als volgt verdeeld:

Entiteit	Good Food-opdrachten	Voltijdse equivalenten
LB Dpt. Duurzame consumptie, afd. Duurzame stad	De algemene coördinatie van de Good Food-strategie en de uitvoering van de meerderheid van de acties, waaronder de aspecten van het administratief beheer en de communicatie	4,6 VTE's
LB Dienst Stadslandbouw, afdeling Groene ruimten	Stadslandbouw door professionals en burgers in groene ruimten en coördinatie van het EFRO-project BoerenBruxselPaysan.	4,3 VTE's +0,8 VTE voor BBP
GOB, BEW, Cel Landbouw	Voert alle maatregelen van actie 1 van krachtlijn 1 (14) uit alsook enkele maatregelen van de krachtlijnen 2,4 en 7.	3,8 VTE's + 4 VTE's voor School Scheme
TOTAAL		12,7 VTE's (zonder de financiering van externe projecten)

12,7 VTE's is weinig in het licht van de ambities van de strategie, maar ook in het licht van de ingezette interventiemodellen (zeer sterke focus op de administraties). Als de strategie wordt verdergezet met dezelfde personele middelen, moeten enerzijds andere spelers verantwoordelijk worden gesteld voor de acties (andere actoren in staat stellen acties uit te voeren, met name op het gebied van hun bevoegdheid en budget), en moeten anderzijds de acties streng worden geprioriteerd, wat aanvankelijk niet is gebeurd.

⁹² De 11 projecten zijn: cosy-food, SOLEMPRIM, Steunpunt, FALCOOP, CHOU'D'BRUXELLES, SPIN, ULTRA TREE, SAULE, Valuebugs, TREES, CEDESOL

Transversale efficiëntie van de strategie⁹³

Efficiëntie is de verhouding tussen de verwezenlijkingen en resultaten enerzijds en de ingezette middelen anderzijds.

Uit een vergelijking tussen de oorspronkelijke begrotingstabel en de effectief gebruikte middelen blijkt dat de oorspronkelijk geplande middelen inderdaad zijn ingezet. Het budget werd zelfs enigszins overschreden, aangezien het totaal uiteindelijk 1,2 miljoen euro hoger ligt, met een duidelijk starteffect van de strategie voor de jaren 2015/2016. Dat is positief, aangezien het regelmatig voorkomt dat middelen die in een overheidsbeleid zijn voorzien, niet effectief worden ingezet. Deze realiteit onderstreept ook dat is ingespeeld op de behoeften van de spelers in het veld, zoals met name is gebleken uit de reacties op de projectoproepen, waarvoor alle middelen zijn toegewezen.

Meer dan 87%⁹⁴ van de voorschriften is of wordt momenteel uitgevoerd. De ingezette begrotingsmiddelen hebben dus effectief geleid tot de uitvoering van de voorschriften.

N.B.: er is geen specifiek budgettair dashboard voor de strategie. Dit heeft te maken met het feit dat het beheer verdeeld is over verschillende overheidsdiensten met elk hun eigen regelingen voor het budgetbeheer (er zijn begrotingstabellen per administratieve eenheid).

Als we kijken naar de begrotingsinspanning, kunnen we een theoretisch gemiddelde van één VTE vaststellen voor het beheer van 1,2 miljoen euro over 5 jaar. Hoewel deze verhouding bij andere soorten projecten laag kan lijken (met name bij het toezicht op openbare werken), mogen we niet vergeten dat er intense sturing nodig is om de voorschriften van de strategie uit te voeren. Naast het beheer van de toegekende subsidies en de gunning van opdrachten is het namelijk belangrijk om over de nodige middelen te beschikken voor het toezicht op de eigenlijke uitvoering van de acties en de middelen. Dit vereist administratief personeel voor het beheer van subsidies/overheidsopdrachten, personeel dat zich in het veld kan begeven om de samenhang van de uitgevoerde acties te beoordelen en personeel dat de nodige afstand kan nemen om alle geproduceerde gegevens te benutten en kennis te genereren om de strategie en de uitvoering ervan te verbeteren.

Of het nu gaat om het beheer van de projectoproepen, de uitbestedingen, de globale sturing van de uitvoering, de governance of de evaluatie: om de efficiëntie te waarborgen is het belangrijk dat de mensen aan het stuur voldoende tijd hebben om al die taken uit te voeren. Het feit dat de medewerkers weinig/geen tijd hebben om het veld in te trekken voor direct contact met de spelers lijkt problematisch.

⁹³ Prestatiestudie van de Good Food-strategie 2016-2020, COMASE, december 2020

⁹⁴ In dit cijfer is geen rekening gehouden met de 9 voorschriften die begin 2019 na de tussentijdse evaluatie zijn toegevoegd en die grotendeels nog niet zijn uitgevoerd.

Wat de sturing betreft, onderstreept de studie over de prestaties van de strategie⁹⁵ dat de verwezenlijkingen in verhouding tot de ingezette middelen over het algemeen positief kunnen worden beoordeeld. Wat de middelen betreft, wijzen de belanghebbenden in het veld op het algemene gebrek aan tijd bij BE/EEB.

Wat de evaluatie betreft, wijst deze studie op de moeilijkheden die worden veroorzaakt doordat er aanvankelijk formele indicatoren ontbraken, zowel voor de uitvoering als voor de resultaten en de impact (de baselinestudies zijn namelijk uitgevoerd tijdens de uitvoering van de strategie). Dat er gekwantificeerde doelstellingen zijn, wordt wel positief beoordeeld (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de strategie van Gent, waarin alleen kwalitatieve doelstellingen worden voorgesteld). Afgezien van het aanvankelijke probleem met de scherpstelling geeft de studie een zeer positieve beoordeling van het werk dat is verricht op het gebied van de evaluatie vergeleken met andere evaluaties van het overheidsbeleid (die een diepgaande tussentijdse evaluatie mogelijk maakte).

Verder wijst ze erop dat er een hulpmiddel ontbreekt om een overzicht te krijgen van de follow-up van de strategie.

De follow-up van de strategie heeft betrekking op het vermogen om rekening te houden met de evaluaties om de strategie bij te sturen. Het voorstel voor een (minimalistische) tussentijdse herziening (voorschriften, doelstellingen) speelt hierop in, ook al is de tijd voor de uitvoering van de nieuwe voorschriften en doelstellingen te kort geweest.

Voor de rest van de strategie zal de vraag moeten worden gesteld wat de meest efficiënte manier is om de ambitieuze doelstellingen te verwezenlijken.

7.3. Gedeelde governance en collaboratief proces

Volgens het hoofdstuk 'Governance' van de Good Food-strategie moet de deelname aan de follow-up en evaluatie van de strategie worden bevorderd, om de participatieve dynamiek van de opbouw van de strategie voort te zetten. Aanvankelijk was de daarvoor bedoelde structuur de adviesraad, een structuur met een adviserende rol. Na de tussentijdse evaluatie en na een proces van gezamenlijke ontwikkeling is deze raad geëvolueerd naar een participatieve raad met werkgroepen die voor iedereen openstaan. Ze werd pas eind 2019 opgericht. De verschillen tussen beide raden zitten in de omvang van de groep (kleinere raad), hun representativiteit (alleen federaties of netwerken), en hun rol (officieel advies dat de minister moet verantwoorden als hij/zij het niet volgt).

De raad heeft deze opdrachten:

- Adviezen uitbrengen voor de minister(s) en de regering om ideeën/voorstellen te ondersteunen, gebreken/problemen aan te kaarten, inzake de evaluatie en herziening van de strategie....
- De uitvoering van de strategie operationeel maken, met inbegrip van de aansturing en het partnerschap.
- De uitwisseling van informatie tussen de administraties en de spelers mogelijk maken, alsook tussen de spelers onderling.
- De Raad en de Commissie/GT waren nauw betrokken bij de co-constructie van de tussentijdse evaluatie en herziening, alsook bij de eindevaluatie van de strategie in 2020.

⁹⁵ Prestatiestudie van de Good Food-strategie 2016-2020, COMASE, december 2020

De raad is 'representatief' maar beperkt tot maximaal 18 leden. Er is een evenwicht tussen de zogenaamde 'traditionele' spelers in de voedselketen (zoals Fevia of COMEOS) en de zogenaamde 'opkomende' spelers (zoals AIA). Dit raad is ook van toepassing op actoren uit de gezondheidszorg en de sociale sector. Gezien het kleine aantal leden zijn het de werkgroepen die het mogelijk maken om de deelname te verbreden, met name naar de onderzoeksgemeenschap toe.

Er zijn enkele open werkgroepen opgestart, maar minder dan oorspronkelijk gepland wegens de COVID-context.

De inspanningen in 2020 waren voornamelijk gericht op de evaluatie van de strategie (WG evaluatie) en de opstart van de denkoefeningen voor het vervolg (WG korte ketens, WG gedrag). Op de portaal⁹⁶ Good Food staat in alle transparantie informatie over de taken van de raad en de werkgroepen. Wat betreft de evaluatie van de commissies/werkgroepen door de leden van de raad: 44% van de respondenten beschouwt hun bijdrage als gering⁹⁷.

Dit openbare planningsproces, waarin raadpleging, overleg, coördinatie en discussie met vele partners heel ambitieus zijn geïntegreerd, vergt veel middelen en heeft daarom zwakke punten:

- De kosteneffectiviteit is relatief hoog, zowel op het vlak van de administraties als op het vlak van de deelnemers.
- Een hardnekkig zwak punt is de tweetaligheid van het participatieve proces.
- De tijd/middelen die beschikbaar zijn voor de leden van de raad, met name de verenigingsleden, vormen eveneens een knelpunt.

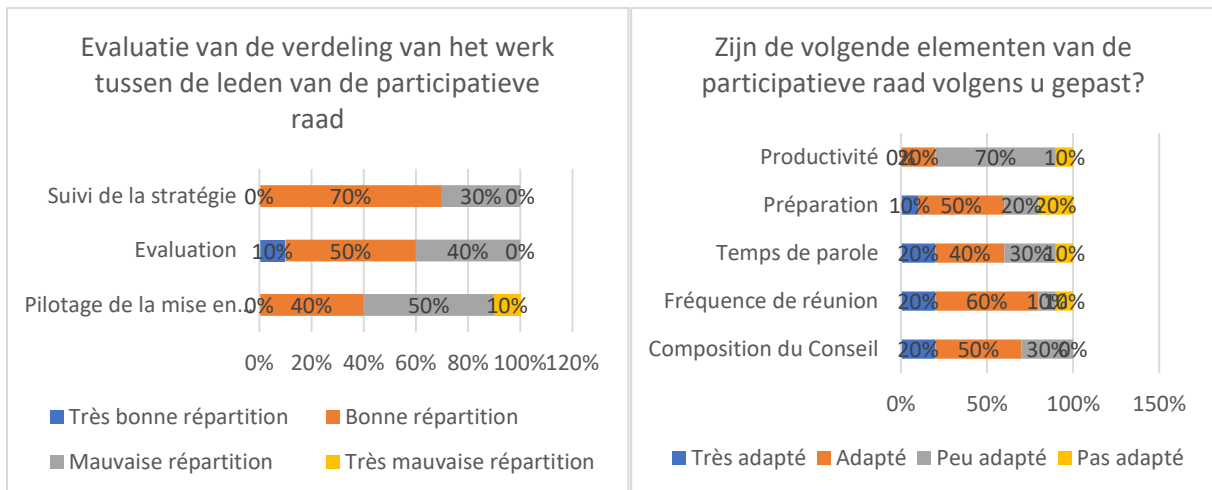
Met name in verband met het evaluatieproces hebben verschillende leden van de werkgroepen en de raad benadrukt dat er veel tijd en investering nodig is voor een grondige analyse van de gegevens voor de evaluatie, en dat die middelen niet beschikbaar zijn.

Er is een enquête gehouden onder de leden van de raad, die ook de huidige beperkingen van de werking en de marge voor verbetering toelicht⁹⁸, en met name de kwestie van de verdeling in de sturing van de strategie. De aanpak die op het niveau van de participatieve raad Good Food is ontwikkeld, is relatief coherent. In de toekomst zou het echter mogelijk moeten zijn om te reageren op bepaalde frustraties: ander stakeholders dan de administraties die belast zijn met de sturing zouden namelijk sterker bij de strategie en de governance betrokken zijn dan die administraties. Ook de productiviteit van het werk moet worden verbeterd.

⁹⁶ <https://goodfood.brussels/nl/content/participatieve-raad-good-food>

⁹⁷ Prestatiestudie van de Good Food-strategie 2016-2020, COMASE, december 2020

⁹⁸ Tevredenheid over de verdeling van het werk binnen de Participatieve raad - Enquête onder de leden van de Participatieve raad - december 2020, in de prestatie studie van de Good Food-strategie 2016-2020, COMASE, december 2020

Uit dezelfde enquête blijkt dat niet alle dimensies van duurzaamheid in gelijke mate in de raad zijn geïntegreerd:

- 80% is van mening dat de milieueffecten (sterk) geïntegreerd zijn in het werk van de raad
- 70% is van mening dat economische ontwikkeling (sterk) geïntegreerd is in het werk van de Raad
- 56% is van mening dat sociale diversiteit weinig/niet geïntegreerd is in het werk van de Raad
- 60% geeft aan dat de bevordering van de gezondheid (sterk) geïntegreerd is in het werk van de Raad
- 50% is van mening dat sociale ongelijkheid weinig/niet geïntegreerd is
- 89% is van mening dat culturele diversiteit weinig/niet geïntegreerd is in het werk van de Raad

7.4. Partners voor meer Good Food

Naast een duidelijke verdeling van de rollen van de verschillende spelers moest er ook een subsidiariteitsprincipe worden ingevoerd: de zoektocht naar het relevante niveau waarop een publieke actie moet worden uitgewerkt. Wie is het beste geplaatst om wat te doen, en hoe? De sectorale overeenkomsten en de steun aan de spelers in het veld spelen hierop in. Netwerken van spelers maken uitwisseling en samenwerking mogelijk voor meer doeltreffendheid.

Sectorakkoorden

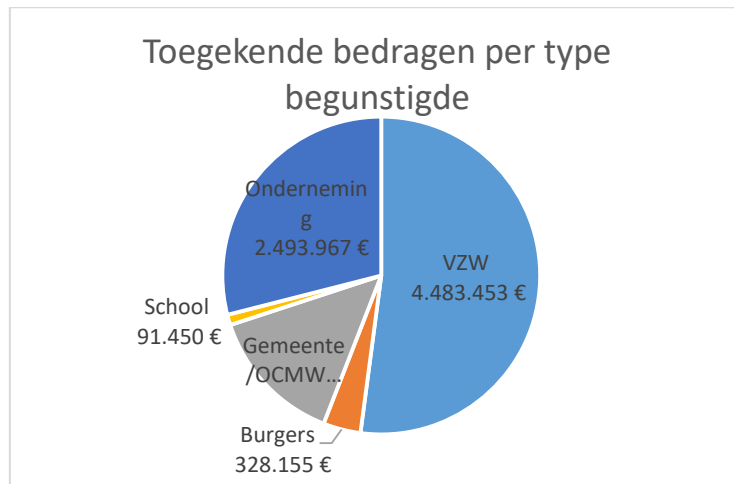
Om de overgang naar een duurzamer voedingsaanbod te ondersteunen, de supermarkten aan te moedigen om verder te gaan en cijfers te verkrijgen, werd op 9 mei 2018 een engagementsverklaring van de sector van de levensmiddelenhandel ondertekend door Comeos, UCM, APSIA en UNIZO enerzijds en de minister van Leefmilieu van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest anderzijds.

Hoewel er een andere overeenkomst met de Fevia is besproken, is deze in dit stadium nog niet tot stand gekomen.

Ondersteuning van spelers in het veld

De strategie is gebaseerd op de spelers in het veld, die worden ondersteund, opgeleid en voorzien van hulpmiddelen.

Wat de steun betreft, bedraagt het totale budget van de Good Food-subsidies voor 2016/2020 aan LB en BEW 8,6 miljoen euro, voor bijna 400 subsidies.

Netwerken

De samenwerking tussen de spelers van de keten is essentieel. Daarom steunt de strategie elk jaar het **Rabad**⁹⁹, het Réseau des Acteurs Bruxellois pour l'Alimentation Durable of Netwerk van Brusselse Spelers voor Duurzame Voeding, dat tot doel heeft duurzame voeding te promoten bij professionals van de sector in het Brussels Gewest (verenigingen, ngo's, handelszaken, ...). Rabad heeft tot doel de verspreiding van informatie over de verschillende aspecten van duurzame voeding in het netwerk en wil zijn leden helpen deze aspecten in hun werk te integreren. Het netwerk telt vandaag 80 leden.

In 2020 ondersteunde de strategie ook de **AIA**-beweging (Agoecology in action) en kwam ze met het idee voor een federatie van professionele producenten.

Er bestaan andere netwerken die meer specifiek gericht zijn op bepaalde doelgroepen:

LB en **Brulocalis** sturen het netwerk van duurzame lokale overheden aan via ontmoetingen om ervaringen uit te wisselen, bezoeken om projecten te ontdekken en thematische werkgroepen. De informatie en de goede praktijken worden regelmatig gedeeld tussen de medewerkers van de verschillende gemeenten (bestekken, contacten van dienstverleners, tips en tricks). Brulocalis vertegenwoordigt de Brusselse lokale overheden op de vergaderingen van de participatieve raad van Good Food. Een miniverslag van de besprekingen wordt sinds 2020 in het tijdschrift Nieuwsbrief gepubliceerd.

Bubble¹⁰⁰ is een tweetalige gemeenschap van eco-inspirerende leraren die de Brusselse scholen de kans biedt om bij elkaar inspiratie op te doen en hun eigen aanpak te valoriseren. In september 2020 telde Bubble 1.203 leden (1.048 Franstalige en 155 Nederlandstalige leden).

⁹⁹ <https://www.rabad.be/>

¹⁰⁰ <https://www.bubble.brussels/nl/school-projecten/>

Het netwerk van Good Food-burgerprojecten¹⁰¹ ondersteunt en verbindt de dragers van collectieve projecten (moestuinen, boomgaarden, broodovens enz.). Het netwerk van moestuinmeesters¹⁰² doet hetzelfde voor de moestuinmeesters.

7.5. Transversale uitvoering van de strategie

De bevoegdheid 'voeding' is een transversale bevoegdheid, verspreid over meerdere overheidsorganen en bestuursniveaus. De Good Food-strategie is vertrokken vanuit de vaststelling dat een kwart van de milieu-impact van een Brussels gezin gekoppeld is aan het voedingssysteem. Maar het is een feit dat, hoewel de uitvoering van de strategie het mogelijk heeft gemaakt om een positieve dynamiek op gang te brengen, de strategie gedurende bijna vijf jaar te strikt gericht is gebleven op milieu en landbouw. Ook binnen Leefmilieu Brussel zijn niet alle milieuaspecten expliciet geïntegreerd in de strategie. De kwestie van de bodemkwaliteit werd in eerste instantie niet aangepakt en werd slechts minimaal aangepakt tussen 2016 en 2020. Het is nochtans een belangrijke uitdaging. Water is ook een probleem: de toegang tot water is voor de producenten een groeiende uitdaging met het oog op de klimaatverandering en de voedselonafhankelijkheid.

Op **gewestelijk niveau** voorzag de strategie vanaf het begin een samenwerking met Innoviris (Co-create-projecten, governance). Bij de herziening van de strategie in 2018 is de kwestie van het dierenwelzijn aan de orde gesteld.

Naar aanleiding van de studie over de stedenbouwkundige en juridische belemmeringen voor de productie werden de bevoegde administraties bij dit onderwerp betrokken (Citydev, Perspective). Good Food wordt ook geleidelijk aan opgenomen in gewestelijke hulpmiddelen, onder andere voor de herziening van het GBP, de BBP's en de RPA's.

Bij de **gemeenschappen** is er aan Franstalige kant een officieel samenwerkingsakkoord voor onderwijs tussen de FWB, het WG en het BHG, waarvan het nieuwe werkprogramma door de 3 respectievelijke regeringen werd goedgekeurd in november 2017. Dat akkoord biedt een kader voor de samenwerking op pedagogisch vlak en op het vlak van beheer. In het kader van dat akkoord werd in 2018 een werkgroep voeding opgericht met als doel Good Food te integreren in de projectoproepen en de ondersteunende hulpmiddelen, in de bijzondere bestekken voor maaltijden voor de kleuter- en lagere scholen ... Er werd ook een 'institutionele' werkgroep voor Nederlandstalige spelers opgericht (Nederlandstalig onderwijs in Brussel), die begin 2018 voor het eerst bijeenkwam, maar die niet erg actief is. Er lopen momenteel bovendien gesprekken met efp (het centrum voor deeltijdse beroepsopleidingen) om een Franstalige opleiding uit te werken tot bedrijfsleider stadslandbouw voor september 2021.

In het strategische plan ter promotie van de gezondheid 2018/2022 van de Brusselse Franstalige regering¹⁰³ is in punt 3/prioriteit 1/thematische doelstelling 1 voorzien om "mee te werken aan de Good Food-strategie" om er de dimensie 'gezondheidspromotie' aan toe te voegen en synergieën te ontwikkelen tussen leefmilieu en gezondheid. Op het vlak van samenwerking is er voorlopig echter niets concreets gebeurd. Op bicommunautair niveau waren er verschillende gezamenlijke financieringen tussen Leefmilieu Brussel en de GGC (met name de projectoproep voor sociale kruideniers). In 2019 is de FBPS toegetreden tot de participatieve raad.

¹⁰¹ <https://goodfood.brussels/nl/node/449>

¹⁰² <https://goodfood.brussels/nl/node/3906>

¹⁰³ https://feditobxl.be/site/wp-content/uploads/2018/09/Plan-strat%C3%A9gique-de-promotion-de-la-sant%C3%A9-2018-2022_0.pdf

Pas na de aanstelling van de nieuwe regering in 2020 was er ruimte voor grotere ambities en werd Good Food opgenomen in de voorbereiding van het geïntegreerd plan rond gezondheid en sociale zaken (Brussels Takes Care) en het economische plan Be in Transition (nu GSET, Gewestelijke Strategie voor Economische Transitie). Enerzijds is in de strategie duidelijk niet voldoende rekening gehouden met de kwestie van de toegang tot voedsel voor een precair publiek. Anderzijds is het ver van economische instrumenten geëvolueerd. Deze twee aspecten moeten duidelijk worden versterkt met het oog op de toekomst.

Op **intergewestelijk** niveau zijn de samenwerkingen vooral essentieel op het vlak van productie en vervoer van lokale producties naar de Brusselse markt. De voorbije jaren waren er een aantal samenwerkingsverbanden en deelnames aan intergewestelijke projecten en gewestelijke projecten met een impact voor de andere gewesten. Enkele voorbeelden: Deelname van BEW aan twee permanente werkgroepen¹⁰⁴ tussen de 3 gewestelijke administraties en de 4 gewestelijke en federale administraties, deelname aan het project Brussel Lust, een initiatief van 'Steunpunt Korte Keten' en subsidiëring van de projecten 'BruFERMe' en 'Linked.farm'.

BEW onderhandelt met de andere gewesten en de federale overheid over de intergewestelijke en interfederale akkoorden inzake landbouw en visserij om de verschillende beleidslijnen te coördineren. BEW neemt deel aan het intergewestelijke overleg in het kader van de Interministeriële Conferentie voor het Landbouwbeleid op Belgisch niveau en aan de verschillende ad-hocwerkgroepen. Twee permanente werkgroepen met respectievelijk de 3 gewestelijke administraties en de 4 gewestelijke en federale administraties komen regelmatig samen: de Permanente Werkgroep van het Intergewestelijk Ministerieel Overleg (PW-IMO) en de Permanente Werkgroep Interministeriële Conferentie voor het Landbouwbeleid (PW-ICLB).

Op **Europees niveau** nam LB deel aan een Europees project rond voedselverspilling (Trifocal) en was het kandidaat (zonder succes) voor 2 andere niet-geselecteerde projecten (Horizon 2020 over stadslandbouw en Feed The City over de aanpak per wijk). Bovendien volgen zowel LB als BEW met aandacht de Belgische positie in de Europese Farm to Fork-strategie die in voorbereiding is.

BEW staat in voor de opvolging van de verordeningen en de omzetting van de EU-richtlijnen betreffende het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Het is een doorlopend wetgevingsproces om deze regelgeving door de regering te laten goedkeuren.

¹⁰⁴ De Permanente Werkgroep van het Intergewestelijk Ministerieel Overleg (PW-IMO) en de Permanente Werkgroep Interministeriële Conferentie voor het Landbouwbeleid (PW-ICLB).

7.6. SWOT-analyse van de krachtlijn 'governance' van de strategie¹⁰⁵

<ul style="list-style-type: none"> • Sterkten <p>Zeer grote inspanning om de participatieve aanpak te verzekeren en de verschillende voorschriften uit te voeren.</p> <p>Zowel wat betreft de plaats in de strategie als wat betreft de aanzienlijke effectieve uitvoering: de dimensie evaluatie is een sterk punt, ook al was er op bepaalde vlakken te weinig structuur in de beginfase.</p> <p>Een doorlopende evaluatie heeft sindsdien een schat aan gegevens opgeleverd voor toekomstig gebruik.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zwakten <p>Governance is een transversale krachtlijn van de strategie. In de strategie wordt ze beschouwd als één van de krachtlijnen, terwijl ze het mogelijk moet maken om de uitvoering van alle krachtlijnen te sturen en te superviseren.</p> <p>Gebrek aan consistente en stabiele hulpmiddelen voor de operationele sturing => werken zonder een dashboard dat systematisch wordt bijgewerkt in de loop van de periode, is moeilijk, met name voor de administraties die instaan voor de sturing.</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kansen <p>Het geleverde werk heeft geleid tot de oprichting van een netwerk van spelers, dat moet worden gehandhaafd en verdiept.</p> <p>Versterking van de teams die instaan voor de sturing, want tot nu waren ze te klein om de strategie in serene omstandigheden te kunnen sturen. De teams meer capaciteit geven om de uitbestedingen te sturen en de verschillende enquêtes/studies beter op elkaar af te stemmen (het is belangrijk ervoor te zorgen dat steeds dezelfde gegevens worden opgevolgd, aan de hand van dezelfde indicatoren).</p> <p>Overgang van 'consultatieve aanpak' naar 'echt participatieve aanpak': modaliteiten om de stakeholders buiten de administraties meer medeverantwoordelijkheid te geven. (In Gent werd nagedacht over de capaciteit van de raad om een echte begrotingsautoriteit te hebben.)</p> <p>Externe samenhang met alle plannen en programma's die op Brussels niveau worden ontwikkeld: een kritiek punt.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bedreigingen <p>Het is normaal/opportuun dat bestuursorganen, zoals de raad, hun werkwijze duidelijk omschrijven, maar wanneer het debat eenmaal is afgesloten (bijvoorbeeld met de goedkeuring van een intern reglement), mag het niet constant opnieuw worden geopend.</p> <p>Samenstelling van de raad: wat met de structurering van het weefsel van nieuwe spelers of alternatieve spelers, die geen deel uitmaken van bestaande verenigingen/federaties? Hoe zit het met het gebrek aan financiële middelen voor verenigingen om bij te dragen?</p> <p>Van meet af aan zorgen voor een duidelijke verdeling van de rollen en verantwoordelijkheden tussen de administraties (en andere stakeholders) die de uitvoering moeten aansturen, zowel globaal als per voorschrift. => begrip van 'sturen'</p>

¹⁰⁵ Prestatiestudie van de Good Food-strategie 2016-2020, COMASE, december 2020